

OUD-RHENEN

MEDEDELINGENBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING
OUDHEIDKAMER RHENEN E.O.

Speciale uitgave ter gelegenheid van de
Heropening van de Spoorlijn naar Rhenen

1981

EERSTE JAARGANG - NUMMER I

Samenstelling van het bestuur van de
Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Dr. H.P.Deys, voorzitter

J.Combrink, secretaris, Rozenlaan 111 Rhenen, tel. 08376-3411

J.G.Koekoek Jr., penningmeester

H.E.Dekhuijzen, 2e voorzitter

Mw. R.Bovenschen-Bor, 2e secretaris

A.J.Bovenschen, perscontacten

Mw. Ch.H.Delfin-van Mourik Broekman, coördinatie werkgroepen

DEZE SPECIALE UITGAVE KOST VOOR NIET-LEDEN VAN DE
HISTORISCHE VERENIGING OUDHEIDKAMER RHENEN EN
OMSTREKEN fl 5,=

Losse nummers zijn verkrijgbaar bij het VVV-kantoor Rhenen.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder
toestemming van het bestuur.

Omslag: B.Oosterhoorn

V O O R W O O R D

Ter gelegenheid van de reactivering van de spoorlijn naar Rhenen is op initiatief van de Vereniging Oudheidkamer Rhenen deze prachtige fotoserie samengesteld over vervoermiddelen van vroeger tijd in Rhenen.

Een geweldig initiatief van de nog jonge vereniging, met de heer Deys als grote inspirator. Dat zoiets hem is toevertrouwd blijkt wel uit deze bundel en niet te vergeten uit de uitgave van een fotoserie van de oorlogsjaren "Gebroken Lente", die mede door zijn toedoen tot stand kwam.

Het is mij gebleken dat naar dit boekje door velen met verlangen wordt uitgekeken.

Veel Rhenenaren verzamelen ansichtkaarten van onze stad.

Dit boekje kan in hun serie een welkome aanwinst zijn.

Kijkend naar de foto's zal aan velen een stuk verleden voorbij trekken.

Op 30 Mei aanstaande zal dit stuk geschiedenis een actueel vervolg krijgen.

Rhenen, mei 1981

De Burgemeester van Rhenen

J. Schoonderbeek

TEN GELEIDE

De Vereniging Oudheidkamer voor Rhenen en Omstreken werd op 23 December 1907 opgericht. Het oprichtingsbestuur bestond toen uit:

Dr. R. Jesse, voorzitter

D. H. Recter, secretaris

C. J. van Holst van Ingen, penningmeester

A. L. L. van Drunick

D. Hoiting

Vele jaren zijn sinds die datum verlopen en veel is er in die tijd gebeurd. Het groeiend besef dat de historie vele waarden in zich draagt en met zorg bestudeerd en gekoesterd behoort te worden, heeft er toe geleid dat de belangstelling voor het verleden de laatste jaren groeiende is.

Hoewel hier gevoelens van nostalgie ten dele ook wel verantwoordelijk voor zullen zijn, is bij velen, dacht ik, toch zeker sprake van een oprechte interesse voor hetgeen achter ons ligt en door onze voorouders werd gepresteerd.

Deze toenemende belangstelling heeft er in Rhenen toe geleid, dat aan de Vereniging Oudheidkamer nieuwe impulsen zijn gegeven. Nadat de Vereniging de laatste jaren een sluimerend bestaan had geleid, heeft zij op 10 December 1980, bijna 73 jaar na de oprichting, een verjonging ondergaan: een nieuw bestuur, nieuwe statuten en nieuwe leden mogen, hoop ik, er toe leiden dat onze herboren Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken een periode van bloei tegemoet mag zien.

Bij een vereniging behoort een mededelingenblad. Het bestuur heeft zich beraden over de vorm en de wijze waarop zo'n blad zou moeten verschijnen. Zij was van mening, dat de ingebruikname van de spoorlijn naar Rhenen een gepaste gelegenheid zou zijn, het eerste nummer uit te geven. Het is dan ook een speciaal nummer geworden, waar extra veel aandacht aan is geschonken.

De spoorlijn komt slechts zijdelings ter sprake omdat er elders reeds voldoende aandacht aan wordt besteed. In dit eerste nummer van de eerste jaargang van OUD-RHENEN staat van de hand van ondergetekende een artikel over de tram in Rhenen. Voorts is er een artikel van G.v.d.Horst over oude auto's in Rhenen. Enkele mijmeringen van W.Klaassen en van W.Rebergen besluiten deze eerste uitgave.

Alle foto's die de artikelen begeleiden zijn afkomstig uit mijn fotocollectie, waarvoor ik echter afhankelijk ben geweest van velen, die belangeloos hun foto's ter reproductie ter beschikking hebben gesteld. Hiervoor betuig ik hen mijn hartelijke dank.

Moge deze uitgave een nieuwe stimulans zijn voor het werk van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken.

Mei 1981

Dr. H.P.Deys
voorzitter

RHENEN EN DE TRAM

door H.P.Deys

In 1886 werd de spoorlijn Amersfoort-Kesteren geopend. Deze spoorlijn, die via een nieuwe spoorbrug bij Rhenen over de Rijn werd geleid, was indertijd een belangrijke Noord-Zuid-verbinding.

Een jaar later, in 1887, kwam een andere, ook voor Rhenen belangrijke verbinding gereed: de tramlijn Utrecht-Arnhem over Zeist, Driebergen, Rhenen, Wageningen en Oosterbeek. Hierbij was het streekvervoer in Oost-Westelijke richting zeer gediend.

Dit jaar, 1981, wordt na een onderbreking van meer dan 30 jaar, Rhenen weer per spoortrein bereikbaar. De tramverbinding echter zal nooit meer worden hersteld.

Op 30 Mei a.s., zal ter gelegenheid van de ingebruikneming van de spoorlijn naar Rhenen, een boek, geschreven door G.R. Russer verschijnen, waarin het wel en wee van deze spoorwegverbinding wordt beschreven. Omdat hiermede deze spoorlijn reeds voldoende in de belangstelling komt te staan, heb ik in het hiernavolgende opstel, aan de hand van een aantal oude foto's, aandacht willen schenken aan de tramverbinding, voor zover deze met Rhenen in verband staat.

Ik heb in dit opstel gebruik gemaakt van de herdenkingsuitgave '75 jaar NBM' uit 1954. De meeste gegevens heb ik echter verkregen van 'meester' Van der Steeg tijdens een aantal gesprekken, die grotendeels op de band werden opgenomen. Van hem zijn enkele foto's afkomstig, de overige foto's heb ik van andere Rhenenaren mogen kopiëren, waarvoor ik hen graag van harte dank zeg.

1909

1981

Gijs v.d. Steeg

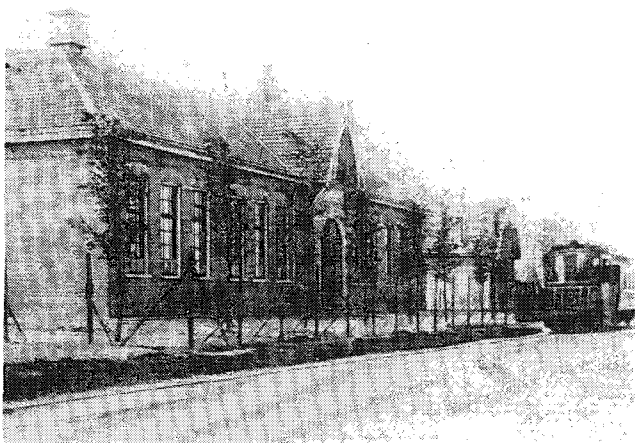
Gijs v.d. Steeg kwam in 1903 op 17-jarige leeftijd in dienst bij de NBM, die toen nog OSM heette. De toenmalige werkmeester bij de remise te Rhenen, Van Vliet, nam hem aan als machinebankwerker, voor een proeftijd van 3 maanden. Het zijn er uiteindelijk 49 jaar geworden, waarbij hij zijn loopbaan in 1952 als Hoofdwerktuigkundige beëindigde. Van der Steeg, die in wijde omgeving bekend en zeer gezien

was, bekleedde diverse nevenfuncties en is onder meer wethouder van Openbare Werken van de gemeente Rhenen geweest. Hij heeft een belangrijk aandeel gehad in het onderhoud en in de verbetering van al het technische materieel van de OSM, later de NBM.

De tramlijn Utrecht-Arnhem is indertijd in diverse etappen in gebruik genomen. In 1879 werd door de Stichtse Tramway Maatschappij (STM) een lijn Utrecht-Zeist geopend, waarop aanvankelijk met een paardentram werd gereden. In 1882 werd deze paardentramlijn tot Driebergen verlengd, als gevolg van samenwerking tussen STM en de in dat jaar opgerichte Ooster Stoomtram Maatschappij (OSM). Hierna volgden successievelijk de volgende trajecten: 1883 Driebergen-Doorn en Doorn-Amerongen, 1884 Amerongen-Elst en Arnhem-Oosterbeek, 1885 Doorn-Wijk bij Duurstede, 1886 Elst-Rhenen en tenslotte in 1887 het sluitstuk: Wageningen-Rhenen, zodat de in 1879 aangevangen tramlijn in 1887 van Utrecht tot Arnhem liep. Het deel Zeist-Arnhem werd, uit zuinigheidsoverwegingen, als smalspoor uitgevoerd: 1,067 m spoorbreedte tegen normaalspoor (1,445 m) voor het stuk Utrecht-Zeist.

Het is vanzelfsprekend dat alle tussenliggende plaatsen grote belangstelling hadden voor de tramverbinding. Een interessant detail is, dat in verband met de grote technische moeilijkheden, die het overwinnen van de Grebbeberg, met een helling van 1:17 met zich zou brengen, aanvankelijk nog overwogen is om de lijn via Veenendaal te laten lopen en Rhenen dus te omzeilen.

Op Rhenens grondgebied liep de tramlijn vanuit Elst via de Utrechtse straatweg naar de Kuilweg, daar waar nu het Paardeveld op de Utr. straat-

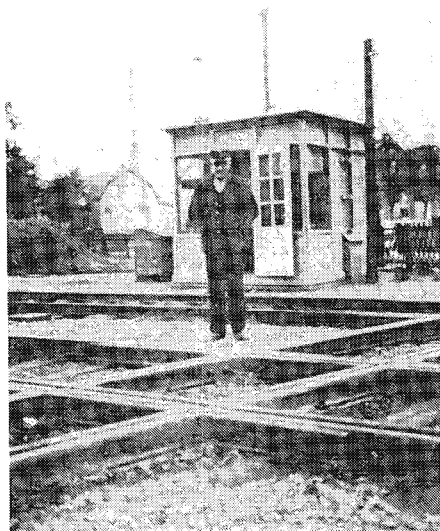

1. De tram rijdt in Elst voor de Openbare Lagere School, richting Rhenen.

weg uitkomt. Hier was destijds een grote kuil waar toen de meubelfabriek van V.d.Waal stond. De tram moest hier diep naar beneden en weer omhoog, een S-bocht maken, waarna de bebouwde kom werd binnengereden via de Fred.v.d.Palshof, die toen veel kleiner was dan tegenwoordig: ongeveer vanaf het rest. De Koning van Denemarken (dat dit jaar 450 jaar bestaat) tot iets voorbij de huidige woning van tandarts V.d.Spoel, de Torenstraat.

Het traject door de binnenstad liep door de nauwe Heerenstraat, hetgeen nogal eens

verkeerstechnische problemen gaf. Bij de 'Driehoek', tegenover de Nieuwe Veenendaalseweg, sloeg de tram de Cuneralaan in en liep daarna via de Trambaanweg tot de huidige Parallelweg, waarna de rails van de spoorlijn werden gekruist. Dit kruispunt lag even ten Zuiden van het station

REENEN van de HIJSM. Aanvankelijk was deze kruising onbewaakt, in 1913 werden hier overwegbomen geplaatst.

Via deze kruising werd de remise bereikt, waar ook een tramhalte was. Vanuit de remise ging een kort zijlijntje naar het rangeerterrein van de spoorlijn, waardoor gemakkelijk goederenoverslag kon plaats vinden, zie ook foto's 7 en 8.

De tram liep verder onderlangs de Grebbeberg en kwam uit bij de Grebbesluis, waarna deze via de Nude verder ging naar Wage-ningen.

In 1924 werd een wijziging ingevoerd: de helft van de trams bleef rijden over het traject via Tol Wolfheze, terwijl de andere helft van het aantal ritten werd gevoerd over het nieuwe baanvak Kievitsdel, Heveadorp, Westerbouwing en Oosterbeek-laag. Bij Heveadorp was een helling van 1:13 aanwezig.

2. Roel de Bode, rangeerder en overwegwachter te Rhenen.
foto ca 1930-1935

Omdat men reeds omstreeks 1885 stoomlocomotieven inzette, heeft in Rhenen nooit een paardentram gereden. De laatste paarden van OSM werden in 1911 verkocht.

In de beginjaren werd door Rhenen uitsluitend met stoomlocomotieven gereden. Het waren korte, zwarte wagens, die in twee uitvoeringen bekend zijn: met ronde hoeken en met rechte, fabrikaat Backer en Rueb te Breda.

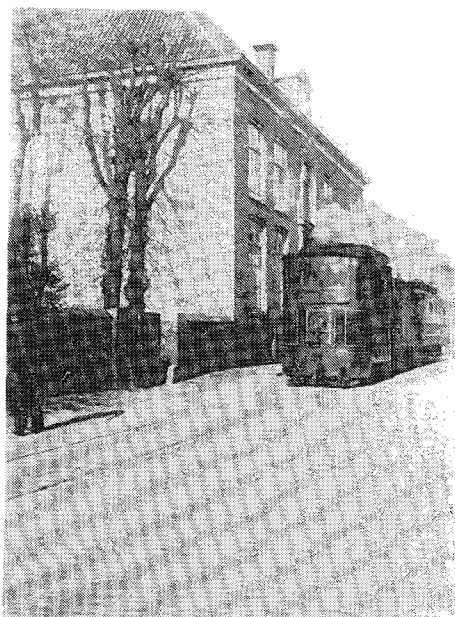
In 1910 werden de eerste experimenten genomen met een nieuw type motorwagens: benzo-electrische motorwagens. Hierbij werd door een benzinemotor een dynamo aangedreven, die stroom leverde voor de electromotoren, die op hun beurt de wielen aandreven. Hoewel aanvankelijk met succes gebruikt, hebben deze benzo's het niet lang uitgehouden: in 1913 bezat de OSM er 18, in 1923 nog maar 10 en in 1924 reed er geen enkele benzo meer. Oorzaak hiervan was, dat in 1913 inmiddels de elektrische motorwagen zijn intrede had gedaan, de 'echte' tram met beugel, zoals wij die nu nog kennen in de grote steden.

In 1922 was het traject Rhenen-Oosterbeek geëlectrificeerd. Hierop werd eerst gereden met tot elektrische motorwagens omgebouwde benzo's. In 1924 was de gehele lijn met de elektrische tram berijdbaar. De stoomlocomotie-

ven hebben het intussen, zij het later in kleinere aantallen, veel langer uitgehouden: de laatste heeft tot in 1945 gereden!

Inmiddels deed in de dertiger jaren de autobus zijn intrede en tegen deze concurrentie was de tram niet opgewassen. De elektrische tram heeft tot 1937 het traject Utrecht-Arnhem gereden. Toen werd het vervoer tussen Arnhem en Rhenen door een vaste busdienst overgenomen. In de oorlogsjaren was het vervoer beperkt en stond het geheel onder controle van de Duitsers. Al het kantoorpersoneel was naar huis gestuurd, de directie bestond uit Duitse officieren. Het tramvervoer was onderhevig aan allerlei beperkingen, het busvervoer was vrijwel geheel gestaakt. Na de Spoorwegstaking van September 1944 was alle NBM-verkeer stopgezet.

Na de oorlog werd de tramverbinding van Utrecht tot Rhenen weer hersteld, maar onder meer als gevolg van de reeds genoemde concurrentie van de autobus kon de tram zich niet meer handhaven. Omstreeks 1949 werd de laatste tramrit gemaakt, waarmee aan een roemruchte periode van ruim 60 jaar een einde kwam.

3. Een stoomlocomotief met goederenwagen en personenrijtuig. Rhenen, Heerenstraat 1911.

Aan de hand van een aantal foto's zullen nu enkele bijzonderheden uit het verleden van de tram worden beschreven. Ik heb getracht hierbij juist die dingen van alledag naar voren te laten komen, die men gewoonlijk niet de moeite van het vermelden waard lijkt te vinden, maar die mijns inziens juist het menselijk aspect van al het gebeuren rondom de tram zo treffend weergeven.

Op afb. 3 rijdt de tram in Oostelijke richting, midden in de Heerenstraat. In de bebouwde kom moest in de begintijd iemand met een rode vlag voorop lopen, hij is hier geheel links dan ook te zien. Hij moest er wel een flinke pas in houden, maar bij de 'Driehoek', aan het begin van de Cuneralaan stapte hij weer in de tram.

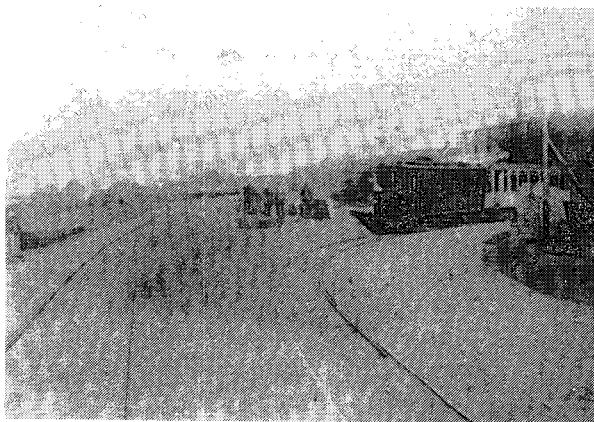
Het grote herenhuis op de foto is het voormalige kantongerecht, later distributiekantoor. Het werd omstreeks 1923 afgebroken om plaats te maken voor het garagebedrijf van V.d. Horst (thans De Rhoter). De lindebomen moesten later het veld ruimen voor de Rotterdamse Bank.

De maatschappij beschikte over 16 van de locomotieven zoals hier afgebeeld. Op de foto de 7. Dit soort locomotieven kon tot 3 rijtuigen trekken. Moeilijke stukken in het traject van

de OSM waren Kievitsdel, de Zilverberg en de Wageningse Berg. Hier moest de machinist zorgen dat de ketel goed op spanning was. V.d. Steeg, die ook reservemachinist is geweest, vertelt: *"Men was niet roekeloos, maar het was gebruikelijk dat bij het nemen van de Wageningse Berg de pet van de machinist op de manometer hing. De stoomdruk moest hier namelijk opgevoerd worden tot 16 atmosfeer en dit mocht men vanaf de weg niet zien. Iedere 3 jaar werden de stoomketels van de locomotieven door het Stoomwezen gecontroleerd: ze werden (met koud water) tot 20 atm. afgeperst. De ketels mochten maar tot 12 atm. worden gestookt, maar die 4 atm. moesten er echt wel bij als je met 3 van die rijtuigen de Wageningse Berg op ging. Het was een soort sport om te zorgen dat je zodanig in je stoom en je water zat, dat je voldoende stoom had tot bovenaan toe". Het was dus de kunst om onderweg zodanig op te stoken, dat de hellingen in één ruk werden gehaald. Als je het niet haalde, moest je terugzakken en in die tijd zorgen, dat je weer op 16 atm. kwam. Zelfs met die 16 atm. kon je, vanuit stilstand, de berg nog niet eens op komen, het was nodig om al een aardige snelheid te hebben.*

Er werd met cokes en briketten gestookt, de voorraad ervan bevond zich in de remise te Rhenen. De ruimte voorin de locomotief zat vol met cokes. De locomotieven bezaten gewoonlijk een vierkante vuurkist waarin de vlampijpen liepen. Onderin bevond zich een laag vuur, gelegen op gietijzeren roosters. De hete gassen ontsnapten door de vlampijpen, die het water op stoom brachten. De afgewerkte stoom ontweek via de schoorsteen, hierdoor ontstond via de roosters een trek, waardoor het vuur goed op gang bleef. De rit naar Arnhem duurde vanuit Rhenen 1 uur 3 kwartier. Terugkerend van Arnhem kon men in Rhenen weer bijladen. Rhenen was het centrale punt: van hieruit vertrok een lijn naar Arnhem en een lijn naar Zeist, welke later doorgetrokken is naar Amersfoort. Ook de rit naar Zeist en terug kon geschieden met één lading cokes.

Met deze loc's is zelfs na de oorlog nog gereden, maar ze waren toen echt wel aan hun einde.

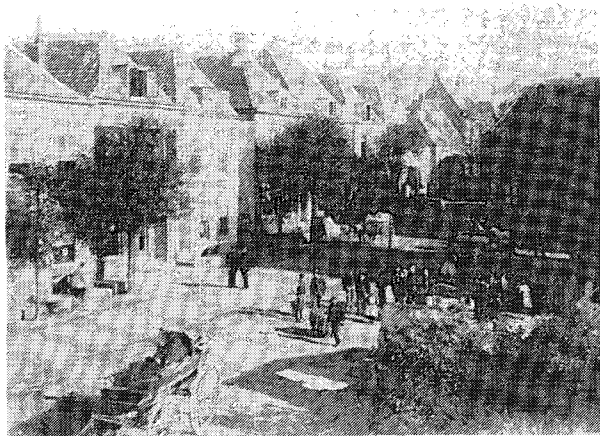

4. Wegverlegging van de trambaan bij de Kuilweg, Rhenen 1920.

Op de foto een benzine-electrische motorwagen met een volgrijtuig. De tramlijn moest verlegd worden omdat deze bij de Kuilweg door een groot gat ging. Het werd wel de 'moordkuil' genoemd, omdat er zoveel ongelukken gebeurden. *"Om de haverklap was er een aanrijding, een schrikkerig paard en zo, en dan had je weer brokken".* Hier was bovendien een S-bocht die erg onoverzichtelijk was, en

geregeld reden er ook nog paard en wagens. Het was een groot gat met een hoogteverschil van een meter of vijf. Rechts op de foto, boven het witte rijtuig, is de meubelfabriek van V.d. Waal nog te zien, deze is afgebrand in 1930. Het grote gat is na de Meidagen van 1940 gedicht met puin, afkomstig uit het verwoeste Rhenen. Geheel links, bij de kiepkar, staat de vader van Gijs, J. v. d. Steeg. Hij was opzichter van Weg en Werken, een dienst van de OSM. Er waren aparte afdelingen voor de diverse trajecten, met eigen ploegen. Voor Arnhem was er opzichter André, in Rhenen was het Bos, in Doorn Knoppers.

Van de motorwagens was de helft ingericht voor postvervoer: 3 x per dag ging er een postambtenaar (hoofdbesteller) mee; om de beurt kwam deze uit Arnhem, Rhenen of Wijk bij Duurstede. De post kwam per spooortrein aan in Driebergen, werd hier uitgeladen en overgedragen aan de postbeambte, die dan in de tramwagen de post sorteerte en voor elk depot een zak klaar maakte. Bij ieder station, op de route, werd de gesorteerde post afgegeven aan het postkantoor: Elst, Amerongen, Leersum, Doorn, Driebergen en Zeist. Bij Zeist ging de postbeambte weer terug, hij ging niet mee naar Amersfoort. In de richting Arnhem geschiedde de postafgifte in Wageningen, Renkum, Heelsum, Oosterbeek en Arnhem. Er kwam ook post in Rhenen aan, en wel met de trein uit Amersfoort.

5. Marktdag, Rhenen 1901. Fred. v. d. Paltshof.

Er werd in het algemeen veel gebruik gemaakt van de tram: regelmatig moesten er wagens worden aangekoppeld. Hoogtijdagen waren de markten, vooral die in Wageningen, *"dan had je soms aan drie rijtuigen nog niet genoeg. En Rhenen, daar moest je ook altijd op rekenen, en Zeist. Ook het paardenconcours in Wageningen was een hoogtijdag"*. Het was dus vroeger een welvarende lijn.

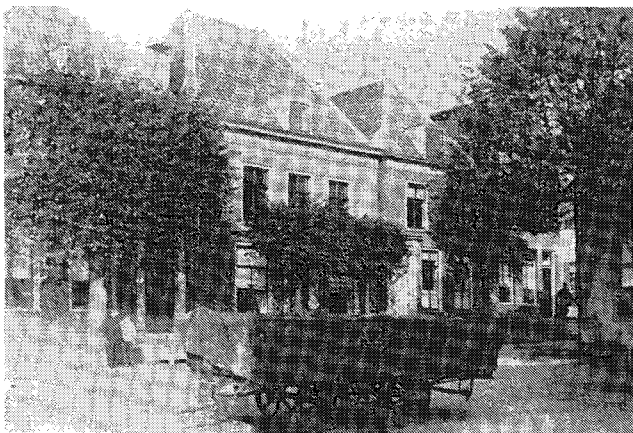
In Rhenen was het begin Juni paardenmarkt. De gewone markten waren weekmarkten:

Wageningen 's Woensdags, in Rhenen op Donderdag en Zeist op Vrijdag. Vanaf Doorn had men soms wel 4 of 5 wagens vol mensen, die met de nieuwe motorwagens werden vervoerd. Foto 5 is een zeer vroege foto van zo'n markt te Rhenen. Let op het huis rechts, dat op alle latere foto's een puntgevel heeft. Hier hebben de families Smits en later Beekman gewoond, in het huis ernaast veel later dokter Paris. Op het zijspoor rechts is een goederenwagen van de OSM zicht-

baar, geladen met meel of graan.

De meeste drukte op de markt in Rhenen was pas na tienentien. De markt was wel vergelijkbaar met die van tegenwoordig: "lapjes, sajete en al dat goed meer. De vrouwen breiden toen hun eigen kousen en de sajete werd in grote strengen op de markt gekocht. Het was in allerhande kleuren verkrijgbaar, de vrouwen hadden duidelijk eigen voorkeur. Je had dat hele dichte, in elkaar gedraaide sajete, maar je had ook van die boerenkousen met die grove sajete, die werd met houten penne gebreid. De fijne sajete met dunne, stalen penne. Als de mensen bij elkaar thee gingen drinken, hadden ze altijd een breikous bij zich".

Tijdens marktdagen bezocht men vaak het café van H.P. van Noort in de Torenstraat, op de foto gezien bij het woonhuis van Smits rechtsaf. De meer welgestelden gingen naar Altena van De Koning van Denemarken, op de foto net niet meer te zien, geheel links.

6. 5-tons goederenwagens van de OSM.
Rhenen ca 1910.

De OSM bezat 5 goederenwagens van het type A2, het waren de n^o's 18 t/m 22, alle van 5 ton. De andere goederenwagens waren zwaarder. Het dekkleed behoorde typisch bij deze 5-tonners. Dit type diende speciaal voor het vervoer van graan en meel, vóór de oorlog een belangrijke handel in Rhenen. De firma's Beekman, Rutgers en Schut waren in die dagen zeer bekend.

De wagen staat hier op een zijspoor op de F.v.d. Palts-hof te wachten op lading van Beekman of Schut.

De knechts waren de 'meelmuisen'. De wagen staat hier op dezelfde plaats als die op

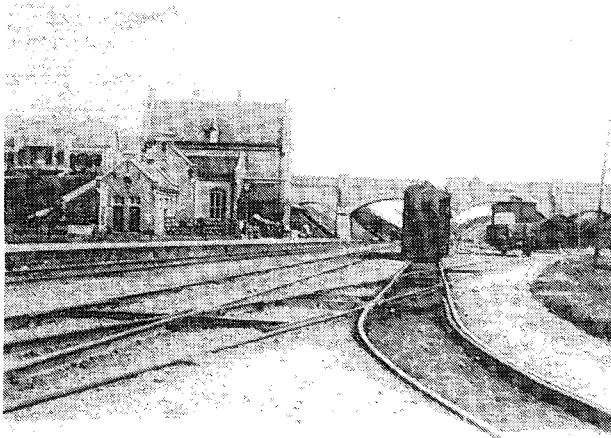
foto 5.

Er kwamen ook wel eens 10-tonners, er was ook wel eens zaaigoed, dat in gesloten wagens aan kwam, erwten en ander zaaigoed, geen veevoer. Er werd ook veel mais vervoerd: "De jongens die aan 't overladen waren, hadden wel eens een gaatje in de zak gemaakt, dan lieten ze er wat mais uit lopen en dat namen ze mee naar huis voor de kippen. Het waren Achterbergse mensen, in dienst van de OSM. Ik hield ze altijd in de gaten, ze sneden ijskoud een hoekje van de zak af". De namen heb ik hier maar niet vermeld.

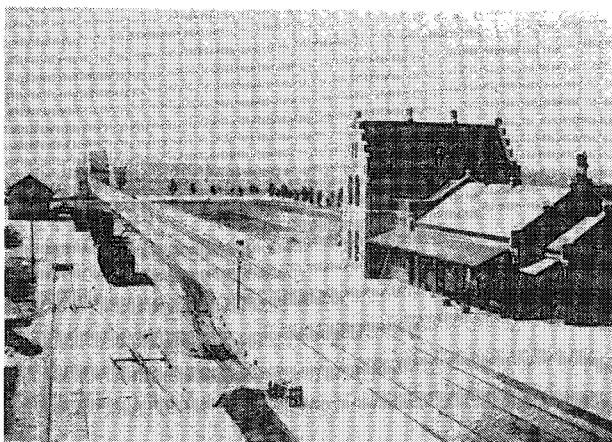
Met een aparte tram ging het goederenvervoer naar Amersfoort. In Doorn, Amerongen (niet in Driebergen) werd geladen en gelost. In Zeist was er

een paard en wagen, die altijd zaaigoed haalde.

Als begeleider van deze goederentransporten reed lange tijd Goppie Hovestad, bijgenaamd 'de vrachtbrief', mee. Omdat hij altijd de begeleiden- de papieren moest regelen, kwam hij aan die bijnaam.

7. Rangeerterrein HIJSM met station, in Noordelijke richting gezien.

8. Rangeerterrein HIJSM met station, in Zuidelijke richting gezien.

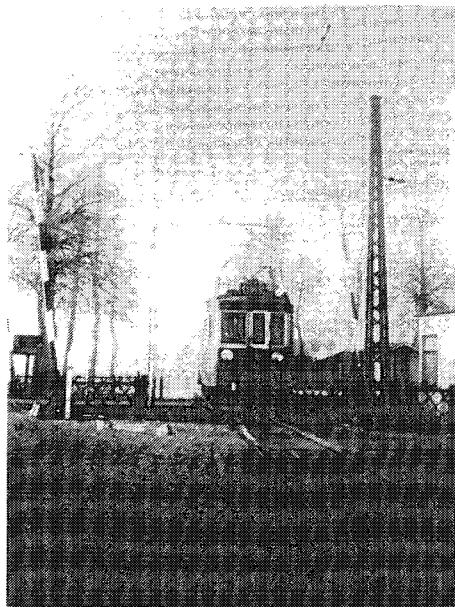
Op foto 9 de bewaakte spoorwegkruising, gezien in Westelijke richting.

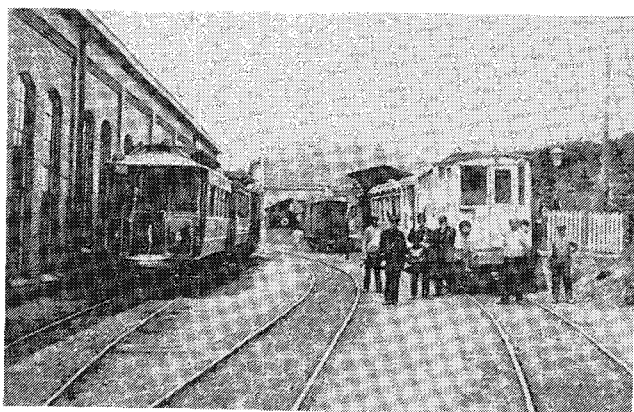
De beide foto's 7 en 8 geven een indruk van de situatie nabij het station van de spoorlijn.

Op foto 7 is loc 7 te zien, die rangeerde van de remise naar het station. Op deze loc heeft Arie Lokhorst nog gereden. De van rechts komende rails zijn smalspoor rails van de tram, de overige rails behoren alle tot de spoorlijn.

Foto 8 geeft de situatie in de tegenovergestelde richting duidelijk weer. De foto is genomen vóór 1913, omdat de overwegbeveiliging nog ontbreekt.

Bij de krat op de voorgrond eindigde het smalspoor van de OSM.

10. Tramremise, Rhenen 1912

Van de spoorwegkruising uit in Oostelijke richting rijdend, komen wij aan de remise. Ik heb een foto van de remise uit 1912, waarvan de volgende personen waren te achterhalen: de drie in donker uniform geklede OSM-ers zijn, v.l.n.r. Chris van Thuyt, wagenbestuurder, dan met tas Arie de Kruijff en tenslotte de chef Henk de Jong, die met z'n hand aan z'n snor zit. Uiterst rechts, voor het hek, een stoker.

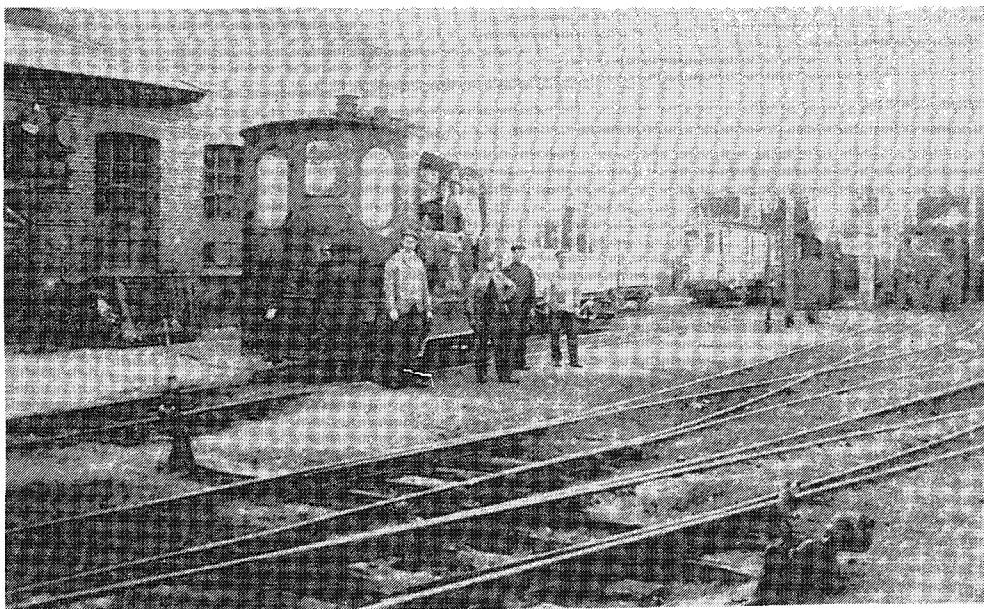
Deze foto is genomen in de eerste tijd dat de benzo's liepen want toen ging er nog een stoker mee voor het laden en lossen van goederen langs de weg. V.d. Steeg vertelde: *"deze stoker, een Elsters jochie, was een vreselijke ondeugende mieter, o, hij haalde allerlei kattenkwaad uit, die hebben we er maar uitgetrapt. Ik zei 'jij kunt maar beter postpapier gaan vouwen, jochie, smeer 'm maar'".* Het was ook, in deze begintijd van de benzo's, dat de chefs moesten meereijden om in geval van nood desnoods over te kunnen nemen. Dit was een maatregel van de directie.

De goede stokers konden toen wel blijven, de overige moesten toch langzaamaan maar naar ander werk uitzien.

Op de achtergrond een rijtje van 3 woningen. Hierin woonden toentertijd Remerie, 'de vrachtbrief' (Hovestad) en ene Mol. Naast de remise, links, staan enkele volgwagens van het type 1883 en midden achter een goederenwagen. Rechts de benzo met een volgrijtuig 1^e en 2^e klasse uit 1910.

Over de volgende foto, 11, op de volgende pagina, valt veel te vertellen. De foto is genomen omstreeks 1916, ten Oosten van de remise, die op de achtergrond zichtbaar is, op het rangeerterrein. De foto toont een drietal stoomlocomotieven: de 15, links met twee volgrijtuigen, dan de 5, achter de paal en geheel rechts een niet geïdentificeerde stoomlocomotief. In het midden, achter de volgrijtuigen van de 15 staat een benzo-electrische motorwagen. De 5 en de 15 zijn beide later door V.d. Steeg omgebouwd tot de bekende 'zussen': electrische rangeerlocomotiefjes, uniek in de wereld en zelfs als speelgoed nagebouwd, zie foto 12.

Op deze foto kunnen wij de volgende personen herkennen: juist voor de 15 staat, met wit jasje, Vos uit Leersum. Naast hem staat Goppie Hovestad, bijgenaamd 'de Vrachtbrief'. In de locomotief Jan de Roder ('Jan Proet'). De 15 was een hele sterke machine, 200 pk. Het was de enige van de maat-

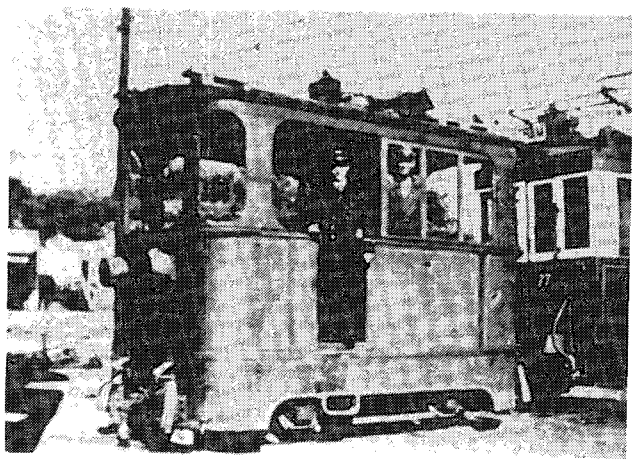
11. Rangeerterrein bij tramremise Rhenen, ca 1916

schappij met een ronde vuurkist en een ronde ketel. Het was een goedkoper principe, maar een bezwaar was dat als er te veel water in de ketel zat, er te veel water met de stoom mee kwam, waardoor de kracht verminderde. *"Je was een halve atleet, als je met deze goed overweg kon, die moest je precies kennen!"*. Het stoken ervan, vooral bij het klimmen van hellingen, was een kunst omdat er met niet te veel water toch voor voldoende stoom gezorgd moest worden.

Als alles normaal was, en dit gold ook voor alle andere stoomlocomotieven, had men precies genoeg water om te komen tot Arnhem. Boven, bij Heelsum, bij de S-bocht, was een tramdijk waar de tram overheen liep. Hier was een waterreservoir van $8m^3$. Op de grond stonden twee handpompen, de mensen van de weg moesten deze watervoorraad goed op peil houden. *"Had je een moeilijke dag gehad of zo, met glad weer, dan gebruikte je veel meer stoom dan normaal"*. In die gevallen kon de tender hier worden bijgevuld. Het gebouw links op de foto, de gasfabriek of acetyleenfabriek, werd gebouwd ca. 1911 door Baars uit Achterberg. In 1911-1912 is namelijk de petroleumverlichting van de trams vervangen door acetyleen en daardoor bestond er behoefte aan een eigen fabriekje.

Acetyleen werd gemaakt uit carbid, door het op te lossen in water. Hierbij komt het zeer brandbare acetyleen vrij en blijft er kalk over, dat toen een kostbaar bijproduct was en goed verkocht werd aan de strokartonfabrieken in Groningen.

De acetyleen fabricage was een heel secuur werk. Eerst werden de gasflessen van tevoren gewogen. Onder het raam, links, zijn enkele gasflessen te zien. In deze flessen bevond zich poreus kurk, hier ging eerst $\frac{1}{2}$ atm. aceton in. Aceton heeft het vermogen om acetyleen te absorberen en daarom kon er $1\frac{1}{2}$ m³ acetyleen in de kleine flessen. Er waren twee compressoren, die 10 atm. produceerden. Er moest altijd 3 x geperst worden om tot de uiteindelijke 8 atm. druk te komen. Hier was geen controle op van het Stoomwezen, wel kwam er af en toe iemand van de Veiligheidsinspectie. Aan de buitenkant van de gasfabriek is een grote, sterke lamp zichtbaar, die licht door het venster boven de deur kon schijnen. Vanwege het grote brand- en explosiegevaar mocht er namelijk geen electriciteit binnen in de gasfabriek aanwezig zijn. Op de buitendeur stonden waarschuwingen en een verbod betreffende brandende sigaren en sigaretten. De fabriek heeft overigens niet lang gedraaid: reeds in 1918 werd deze afgebroken omdat door de opkomst van de electriciteit er geen behoefte meer bestond aan de antieke gasverlichting.

12. Tot elektrische rangeerlocomotief omgebouwde stoomloc, 1938 Rhenen.

twee motoren van 600 V en werd naar Zeist gebracht. De 5 kreeg toen twee motoren van 1200 V. De directie ging hiermede accoord, omdat men zodoende de nieuwere motorwagens voor de normale dienst kon reserveren en de toch al afgedankte stoomlocomotiefjes, na de ombouw, in plaats van de veel duurdere motorwagens kon inzetten op de remise. Hoe kwamen ze aan de bijnaam 'zus'? Toen de eerste wagen in Zeist arriveerde noemde de machinist daar de locomotief 'Mina', het was een juf (het woord locomotief is vrouwelijk). Toen de tweede wagen klaar was werd dat de zus van de juf want ze hadden één gemeenschappelijke vader.

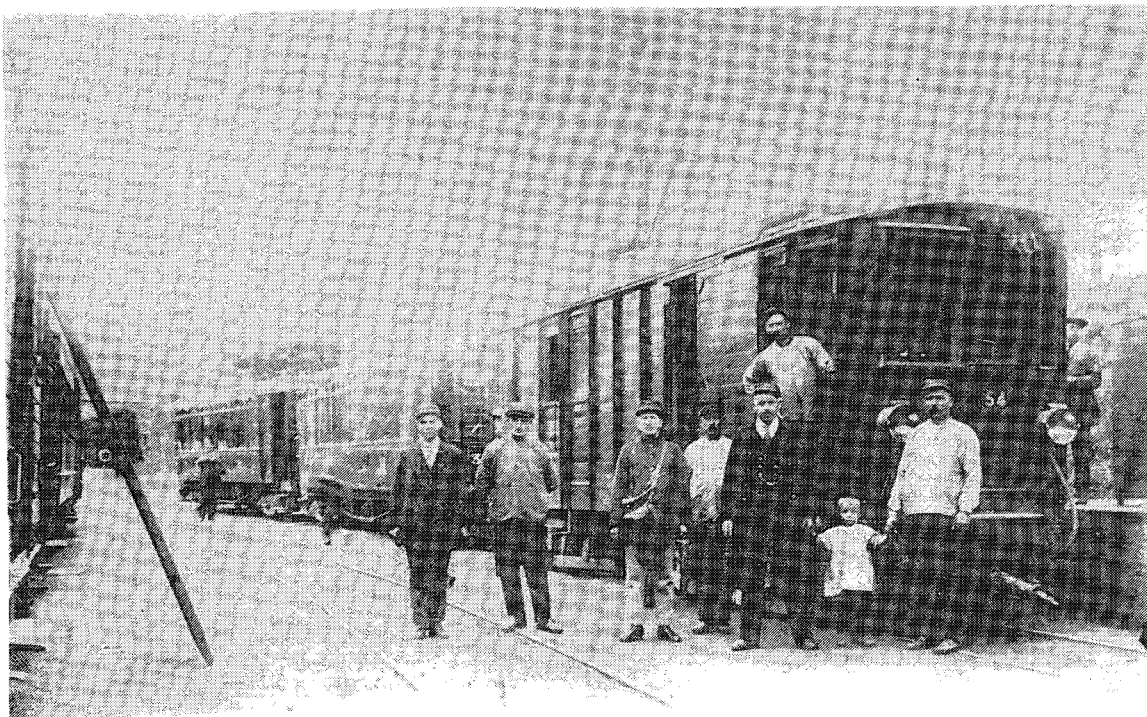
Bij foto 12 hoort het verhaal van de 'zussen'.

V.d. Steeg heeft 2 stoomlocomotieven omgebouwd tot elektrische rangeerwagens. De ene machine was een gewone, vierkante, de 15 en de andere was er een met ronde hoeken, de 5.

Aanvankelijk dus stoomlocomotief, de ketel werd eruit gesloopt, andere assen werden aangebracht, voorzien van electromotoren en zo werden ze echte elektrische machines met een echte schakelkast.

De romp is onveranderd gebleven, slechts het inwendige is er uit gehaald. De 15 kreeg

De foto is van onbekende datum, maar moet in 1938 gemaakt zijn. Toen werd namelijk de 5 omgebouwd en wij zien haar hier tijdens deze ombouw: de automaat en de schakelweerstand zijn reeds aangebracht. De schaarbeugel is nog niet klaar maar de stroombeveiliging is reeds aanwezig. In de locomotief, die hier door de 77 wordt opgeduwd, staan chef Veenendaal en uit het raam kijkend 'dolle' Dirk van Dijk.

13. Tot elektrische motorwagen omgebouwde benzo, Rhenen + 1922.

Foto 13 geeft enkele interessante feiten. Allereerst de personen: van links naar rechts W. Henzen, Wansink, Bart Vonk, de conducteur, in wit jasje Goppie Hovestad, in het donker de machinist Gijs Put, op de motorwagen staat Rothuis en ervoor Cees van Burken. Geheel rechts zien we nog Gijs Scheffer, wie het kindje is is mij niet bekend.

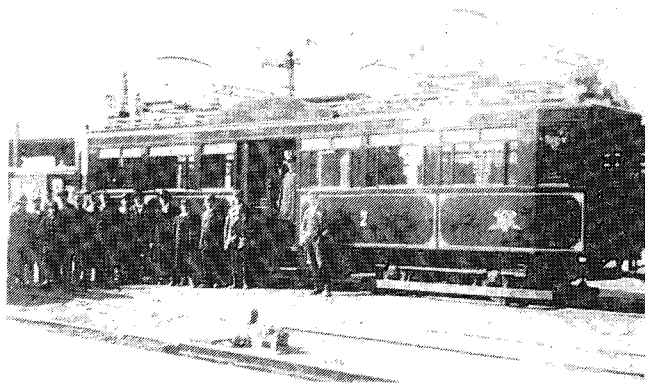
De foto is in de vroege jaren van de ombouw van de benzo's tot elektrische motorwagens gemaakt, want er zit nog maar één schaarbeugel op de wagen. De firma Siemens & Schuchert uit Berlijn heeft in het begin van de 20-er jaren de installaties voor de ombouw geleverd. Aanvankelijk werd per motorwagen één schaarbeugel opgebouwd, hetgeen toen voldoende werd geacht. Technici van Siemens & Schuchert hebben met amperemeters gecontroleerd of alles wel aan de eisen voldeed.

Toch zijn er in de begintijd nogal eens draden doorgebrand, hetgeen bij zware transporten (1000 Ampère stroomverbruik) niet verwonderlijk was. Men heeft toen, zoals bij de latere elektrische motorwagens, deze met 2 beugels uitgerust: er waren zodoende 2 aanrakingsvlakken zodat de stroomsterkte over 2 contacten verdeeld werd.

Een bijzonderheid is nog het volgende: de rijdraad leek op het oog mooi evenwijdig aan de rails te lopen. In werkelijkheid maakte de elektrische bovenleiding echter een kleine zigzag beweging om zodoende met een groter deel van het glijvlak van de trambeugel in contact te komen en daardoor een meer gelijkmatige slijtage ervan teweeg te brengen.

Een ander detail is de ladder, links tegen een andere motorwagen geplaatst. In de begintijd was het namelijk ook nog noodzakelijk, dat het glijvlak van de draadbeugel goed ingevet werd met een speciaal door Siemens geleverd contactvet. Dit stuk onderhoud diende in Rhenen aan de remise te gebeuren, met één 'vetbeurt' kon een rit naar Arnhem en terug worden gemaakt. De ladder diende om op de wagen te klimmen!

Onder de ladder is een schijf zichtbaar, die ook op foto 10 duidelijk aanwezig is. Deze schijf was een signaal, gekoppeld aan de trekstangen die dienden voor het omleggen van de wisseltongen van de wissel naar het overlaadstation, op het spoorwegemplacement tegenover het spoorwegstation, zie foto 7. De stand van deze schijf, zoals wij deze op de beide foto's aantreffen geeft aan dat de wissel in de richting overlaadstation ge-positioneerd is.

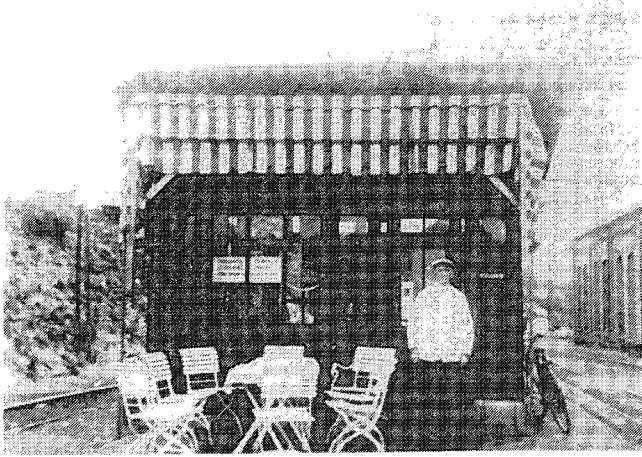

14. 'Statiefoto' voor de 74, remise Rhenen

Het is niet bekend, bij welke gelegenheid foto 14 werd gemaakt, maar gezien het feit dat de schattingen 1925 à 1928 aangeven, moet deze 'officiële' foto wel bij het 25-jarig jubileum van V.d. Steeg in 1928 gemaakt zijn. Ook de aanwezigheid van V.d. Wildt uit Zeist, wijst hier op.

We zien geheel rechts een volontair uit Delft, zoals dit vroeger zo vaak voor kwam. Van het groepje is de 3e van rechts chef Veenendaal, daarnaast staat

V.d. Wildt en dan G.v.d. Steeg. Op de originele foto komt heel goed tot uiting, hoe mooi de trams vroeger geschilderd waren, voorzien van het prachtige embleem van de OSM.

15. Restauratie met Gijs ter Burg, Rhenen 1928.

Een viertal foto's van de restauratie, wachtkamer of koffiehuis van de remise te Rhenen.

Op foto 15, uit 1928, staat Gijs ter Burg, de 'knikker'. Het is hier nog een zeer bescheiden gebouwtje.

Op het uithangbord rechts staat:

RICHTING

ARNHEM

en het bordje links vermeldt:

RICHTING

AMERSFOORT

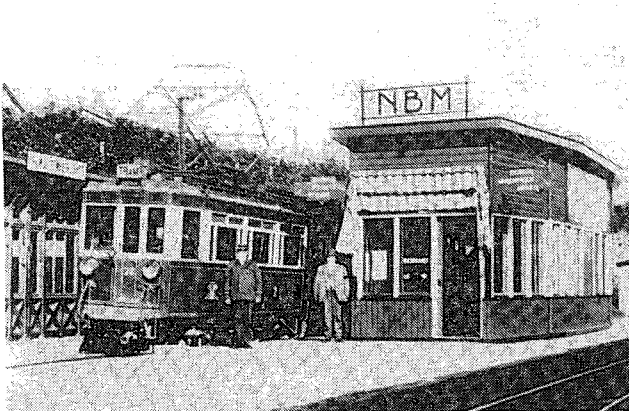
UTRECHT

Beide uithangborden hebben

een wijzend handje. Op de twee witte borden achter de ramen staat:

DOORGAANDE TREINEN STOPPEN HIER 8 MINUTEN en PRIMA CONSUMPTIE, BILLIJKE

PRIJZEN. Op een ovale glasplaat prijkt AMSTEL BIEREN en geheel rechts staat op het raam RESTAURATIE. De letters NBM op het gebouwtje zijn inder tijd door V.d. Steeg eigenhandig in elkaar gezet.

16. Wachtkamer met Dirk Voorthuijsen en chef Huydink.

De foto hiernaast is enkele jaren later gemaakt, een wat gemoderniseerd koffiehuis. Het vierhoekige gebouwtje is achtkantig geworden, de markies werd ingekort, de richtingsborden zijn vernieuwd. Op het rechtse bord staat nu:

RICHTING

WAGENINGEN

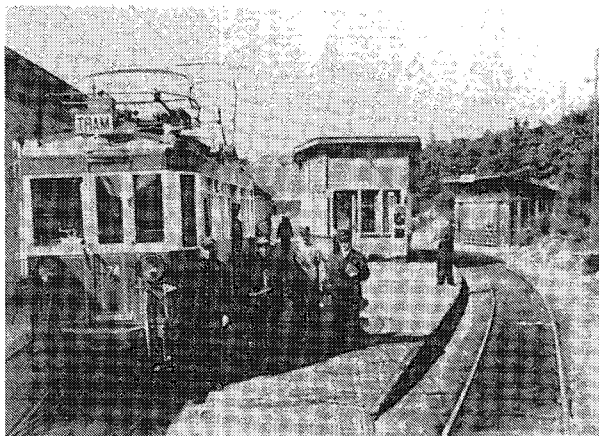
ARNHEM

en de handjes zijn vervangen door pijltjes.

Het is nu geen restauratie meer, maar een WACHTKAMER.

Dirk Voorthuijsen, rechts, de exploitant en links

op de foto staat chef Huydink, voor de 78. Geheel links de RIJWIELBEWAAR-PLAATS.

17. Remise, Rhenen 1930.

Op foto 17 de remise te Rhenen, thans van de andere zijde gezien.

Wij zien hier wederom de 74, gereed om naar Arnhem weg te rijden.

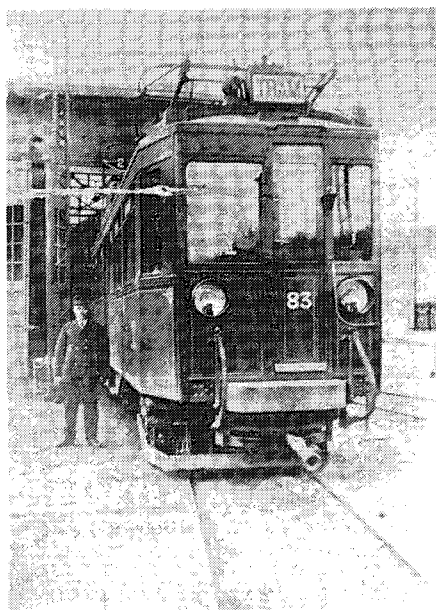
Links, met de hand aan de wagen, staat de wagenvoerder Wullings uit Arnhem, daarnaast conducteur Bart Vonk, dan, met licht jasje, Vos uit Leersum en geheel rechts staat de chef Veenendaal.

Achter de chef het koffiehuis, met rechts tegen de gevel ervan een snoepautomaat. Geheel rechts is weer de RIJWIELBEWAAR-PLAATS te zien.

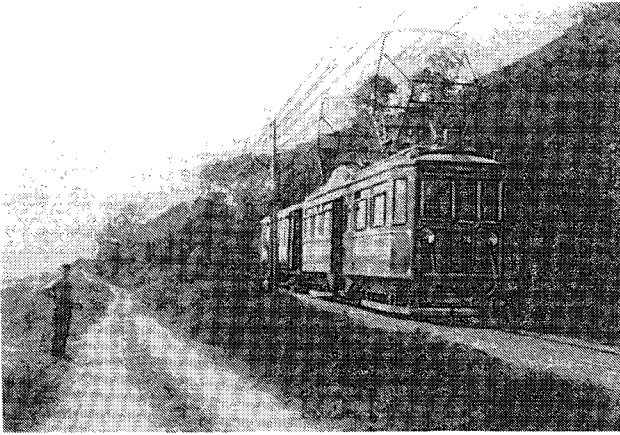
18. Remise Rhenen anno 1939.

De tramlijn naar Arnhem is opgeheven en vervangen door de bus. Het uithangbord dat overbleef, rechts, wijst nu naar AMERSFOORT en UTRECHT, de markies is verwijderd en er is een dranghekje geplaatst voor de uitgang van de wachtkamer.

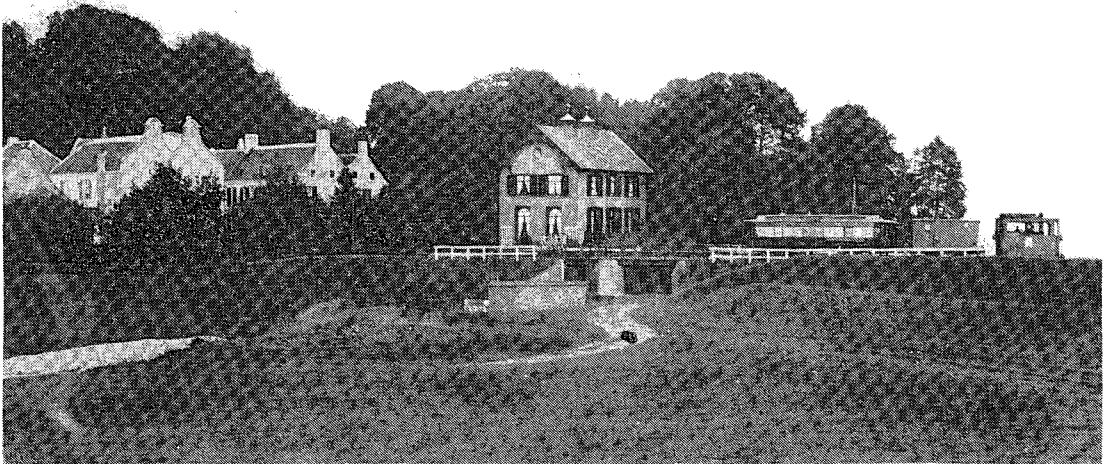
19. Tramremise Rhenen, ca 1948.

Naast één van de laatste trams op spoor 2, staat Veenendaal.

Hiernaast alweer de 74, het was een zeer bekende tram, die vele duizenden kilometers heeft gereden. Het fabrikaat was Werkspoor te Amsterdam. Links staat Jansen, zijn vader heeft later de goedertram gereden. Ook deze motorwagen heeft nog twee beugels, later was dit niet meer nodig en zien we tramwagens met één beugel.

20. Onderlangs de Grebbeberg, Rhenen 1923.

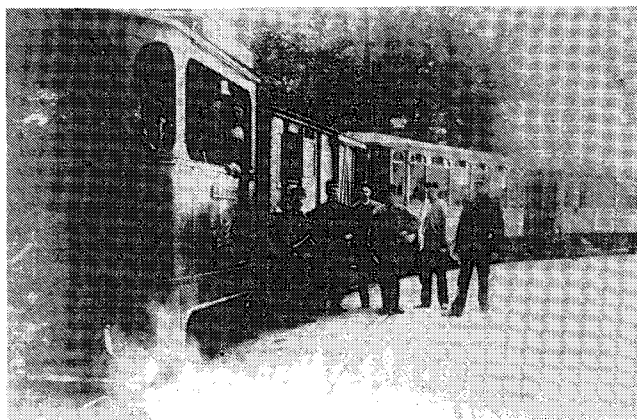

21. Rhenen, Grebbesluis, ca 1900.

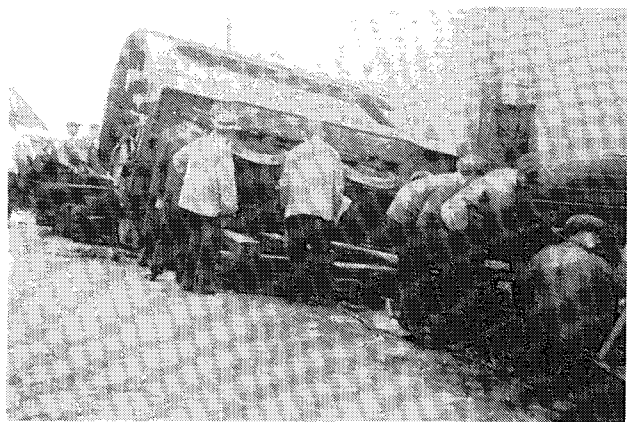
Op deze zeer vroege foto van vermoedelijk 1900 à 1905 rijdt de stoomtram richting Wageningen. Zij kwam van links op de foto, voor de huizen langs,

ging via de de brug over de Grebbesluis en vervolgde haar weg over de Nude naar Wageningen. De locomotief is genaamd "DE GREBBE", verder zien wij een baggagewagen en een rijtuig, en wel van een vroeg type, fabrikaat Beijnes (Haarlem).

Het hotel De Grebbe, links, werd in die tijd reeds geleid door de heer Van Esterik, in het midden het woonhuis van de dames Sanders van Loo. Aan de Grebbesluis zat tegen de muur een peilschaal. Ambtenaren van Waterstaat kwamen de waterhoogte elke 14 dagen opmeten; bij hoog water geschiedde dit elke morgen.

22. De stoomlocomotief 8, "WIJK BIJ DUURSTED", met postwagen en 2 volgrijtuigen. De foto is gemaakt vóór 1910. In de loc staan vermoedelijk Jan de Ridder en Bart Henzen. Tegen de postwagen aan 'cheffie' Veenendaal, in die tijd nog conducteur. Geheel rechts Willem van Dam van de Stokweg.

23. Ongeval bij De Tangh, Rhenen 1923.

Op de volgende drie foto's zijn enkele ongevallen te zien, zoals deze natuurlijk in zo'n druk bedrijf voorkwamen.

Op de eerste foto, nr 23, een bekend ongeval op 2^e Pinksterdag, 1923, vermoedelijk is deze foto door dr. Waller zelf genomen.

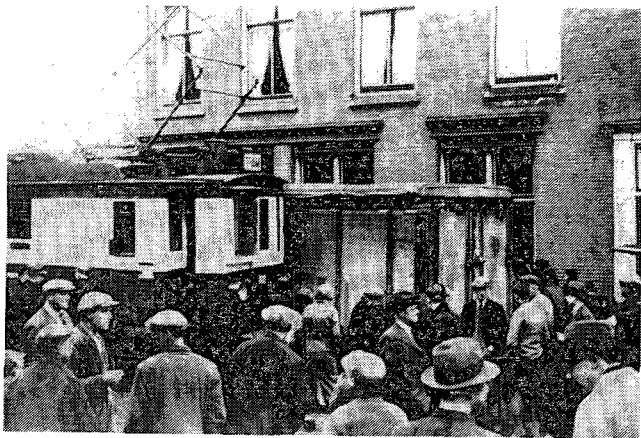
Op die dag was er weer eens zo'n grote toevoer van reizigers vanuit Zeist. Een motorwagen (benzo-electrisch) kwam uit Zeist met 4 rijtuigen naar Sandenburg (Doorn) gereden. Een 'vierkante' locomotief, de 16,

met als bestuurder 'dolle Dirk' van Dijk, is toen vanuit Rhenen ter versterking naar Doorn gereden. Van hieruit hebben ze toen samen de 4 rijtuigen naar Rhenen gereden.

In de bocht bij De Tangh (Utrechtse Straatweg, bij dr Waller, enkele km ten westen van Rhenen) is de snelheid waarschijnlijk iets te groot geweest. De locomotief had wel de stoomtoevoer afgezet, maar werd kennelijk nog door de motorwagen te veel opgedrukt waardoor deze toen uit de bocht is gevlogen.

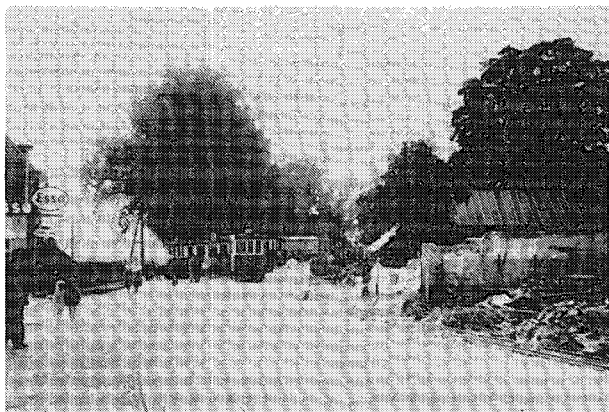
Op de foto rechts de benzo-electrische motorwagen. Op de schakelkast is nog het draagbare telefoontoestel te zien, dat gebruikt was om het ongeval te melden. Langs de weg waren namelijk op regelmatige afstanden palen met een contactdoos, waardoor telefoonverbinding met de remise mogelijk was. Zo'n diensttelefoon had een slinger om stroom op te wekken. Midden op de foto de omgevallen stoomlocomotief met het front naar links. Let ook op de tabaksschuur, net nog te zien links op de foto. We herkennen op deze foto: drie mannen uit de werkplaats, v.r.n.l. H.P. van Oort (geknield), Kees van Olderen en Roel Baars. Daarna 2 mannen met wit jasje, "van de weg", n.l. ploegbaas v.d. Steeg (broer van Gijs) en Roel Beekman. Direct links van hem staat, met hoed op, G.v.d. Steeg zelf. Heel in de verte links, met hoed, zal de scherpe waarnemer Gertie de Roder nog herkennen.

Toen V.d. Steeg met de situatie geconfronteerd werd, heeft hij gezegd: *"Zo hij er uit gekomen is, is hij er ook weer in te krijgen."* In een uur stond de locomotief weer in de rails. Met dommekrachten werd deze aan de kap opgebeurd, waarbij er steeds weer bielzen onder werden geschoven tot hij over z'n zwaartepunt heen viel en rechtop kwam te staan. Een bijzonderheid is nog, dat in het jaar van deze foto de OSM nog 10 benzo's in dienst had. In het daaropvolgende jaar, 1924, geen enkele meer.

24. Heerenstraat, Rhenen

De smalle Heerenstraat gaf vroeger nogal eens aanleiding tot moeilijke verkeerssituaties. Op deze foto uit de dertiger jaren zit een veewagen klem tussen het pand van Van Waveren en de tram nr 60. De jongen rechts, met handen in de zij, is Gijs Meijer, zoon van de Gemeentebode. Dan loopt daar J. Van Wijngaarden, met gleufhoed. Links, met pet en sigaret in de hand, Jan Hovestad en uiterst links J. Cornelisse:

25. Ontspoorde tram, Rhenen 1940

Na de Meidagen van 1940 reden hierop de kleine lorries, die het oorlogspuin afvoerden.

Tot slot nog een foto uit 1928, waar ik mijn opstel mee wil beeindigen. Ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum werd G.v.d.Steeg hier in het zonnetje gezet. Zijn 40-jarig jubileum vond plaats in 1943, zie het fotoboek "Gebroken Lente", foto 164. Was op dit jubileum Louis van Voort-huisen dirigent van een groot mannenkoor, bij het 25-jarig jubileum, op de foto hieronder, had Louis een gelegenhedsorkestje geformeerd, dat op

De foto hiernaast is omstreeks zomer 1940 gemaakt. In dit geval was het geheel in een half uur geklaard. Bij een ongeval werd gewoonlijk de remise opgebeld, de dienstdoende chef riep het altijd aanwezige reservepersoneel op zodat binnen 5 minuten een hele tram kon worden geformeerd om hetzij te assisteren, hetzij de dienst over te nemen.

Let op de rails: midden de hoofd rails, links het zijspoor naar de F.v.d.Paltshof. Geheel rechts een nood-spoorlijntje.

26. Het 25-jarig jubileum van G.v.d.Steeg, remise Rhenen

een platte wagen, die toevallig in de werkplaats aanwezig was, voor een vrolijke noot zorgde. Op de foto een versierde stoomlocomotief, de vierkante "DRIEBERGEN" en op de wagen, geheel links met vaandel "ORKEST NBM RHENEN" Kobus Maatkamp, rechts van hem G.v.d. Steeg en daarnaast, met viool, Louis van Voorthuisen. Op de mondharmonica spelen Vedder en Flip Baardman. Het geheel vond plaats op het terrein van de tramremise, Rhenen.

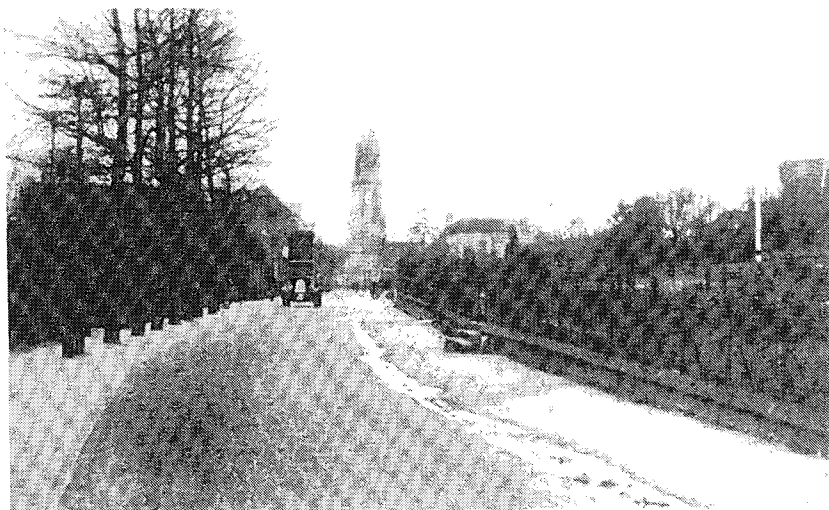
Er blijkt nog plaats te zijn voor een laatste foto, waarvoor ik heb gekozen de montagewagen van de bovenleidingen. In de Heerenstraat, ongeveer tegenover de huidige woning van dr. Rienstra, rijdt een Renault, die circa 1924-25 in de werkplaats van V.d. Steeg werd omgebouwd. Er bestonden twee exemplaren: één stond in Renkum en deze in Rhenen. Chris Meijer, zoon van slager Gijs Meijer, was de bestuurder hiervan. Hij was tevens bovenleidingmonteur en chef van het onderstation Amerongen.

In Amerongen werd de 10.000 V hoogspanning omgevormd tot 1200 V gelijkspanning, voor het tramtraject Zeist-Rhenen. In Renkum was ook een onderstation, dat de spanning leverde voor het deel ten Oosten van Rhenen.

Na de oorlog, toen er veel gesloopt en gestolen bleek door de Duitsers, werd de bovenleiding weer zo veel mogelijk hersteld. In Renkum bleek de installatie nog geheel in tact, in Amerongen slechts gedeeltelijk.

Men heeft toen nog een partij draad van goede kwaliteit en het juiste profiel van de Spoorwegen kunnen overnemen, zeer tot ongenoegen overigens van de, inmiddels gevangen genomen, Duitsers die tot de ontdekking kwamen dat deze partij koper aan hun neus voorbij was gegaan.

Op verschillende stukken is toen na de oorlog gedeeltelijk met stoom en gedeeltelijk electrisch gereden. "*Wat je had, moest je gebruiken*", aldus V.d. Steeg, die ik hier nogmaals van harte dank voor zijn waardevolle informaties, die hij mij tijdens mijn talloze bezoeken verschafte.

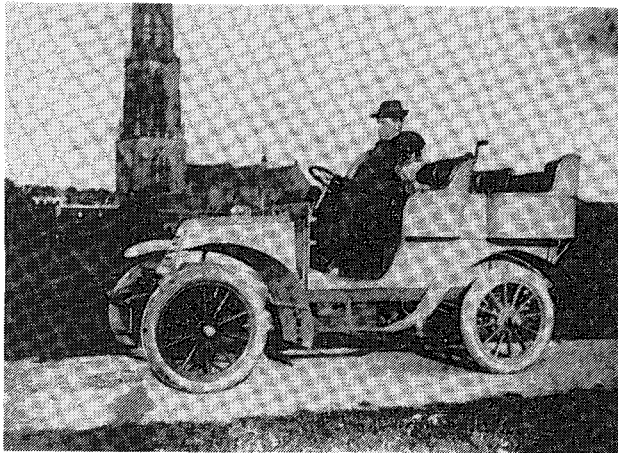

27. Montagewagen van de bovenleiding, Rhenen 1934

OUDE AUTO'S IN HET RHENEN VAN VROEGER

door

Gerard v.d. Horst

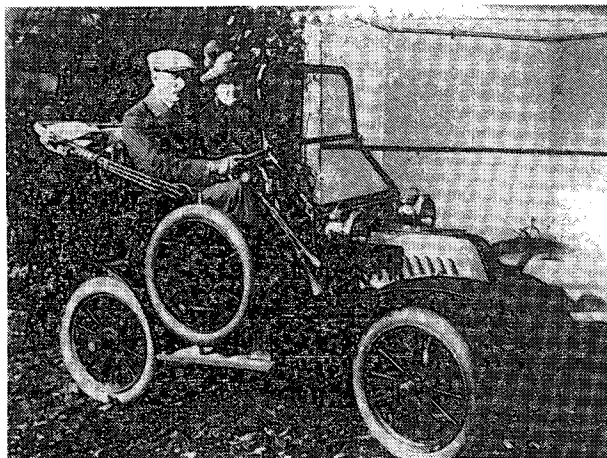

1

Foto 1. De Dion Bouton, bouwjaar 1903, provinciaal Nr. L 652, motor 1 cyl. 6 pK, carosserie type tonneau, eigenaar dhr Philipse "Huize Remmerstein", Rhenen. De foto is genomen in 1909, op de weg tussen de loswal en het veerhuis.

Dit type auto was voor die tijd een van de meest betrouwbare en veel verkochte lichte automobielen. De productie van 200 stuks per maand was voor die tijd een unicum.

Deze auto heeft, evenals de Abeille van freule Schimmelpenninck (foto 3) geen reservewiel en dus dezelfde problemen bij een lekke band, zoals die daar beschreven zijn. Het probleem lekke banden was een probleem, vaak groter dan technische mankementen. De auto's rond 1910 waren al vrij betrouwbaar geworden, terwijl de wegen bij lange na niet vrij waren van spijkers en dergelijke.

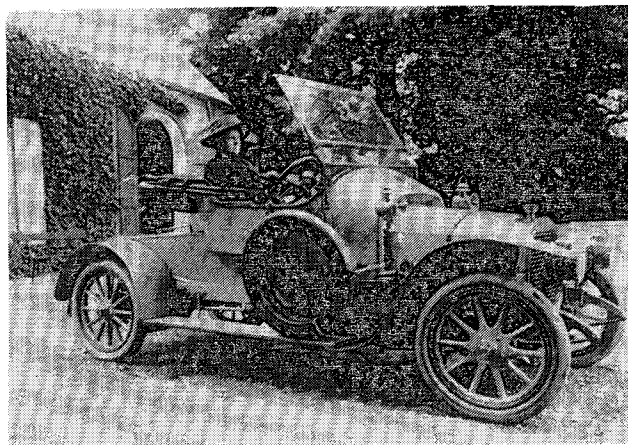
2. De Dion Bouton, bouwjaar 1903
carosserie type Phaeton.

spaakwiel geschroefd kon worden. Men reed dan dus met twee banden naast elkaar waarvan er één lek was.

Op een voorwiel geplaatst gaf dit wel stuurproblemen maar met langzaam rijden kon men thuis komen zonder het zeer vermoeiende handwerk van, na vervangen van de band, het weer oppompen tot wel 6 atm.

Deze auto had toen al stuurversnellingen (te zien rechts naast de hoornbal), een constructie die in de 50-er jaren weer terugkwam en ook weer verdween.

De foto's 3 en 4 tonen een Abeille auto, bouwjaar ca 1908. Deze tweepersonsauto van freule Schimmelpenninck (de dochter van de toenmalige bur-

Deze auto met het provinviaal Nr L 816 was eigendom van dr H.Waller te Amerongen en kwam wel eens in Rhenen als de eigenaar op familiebezoek kwam bij zijn broer dr. W.Waller. De carbidgegas koplampen waren hier, op de toenmaals gebruikelijke plaats, tegen het schutbord gemonteerd omdat de motorkap verticaal omhoog ging en de vrij grote koplampen, bij dit smalle autotje, nogal problemen opriepen.

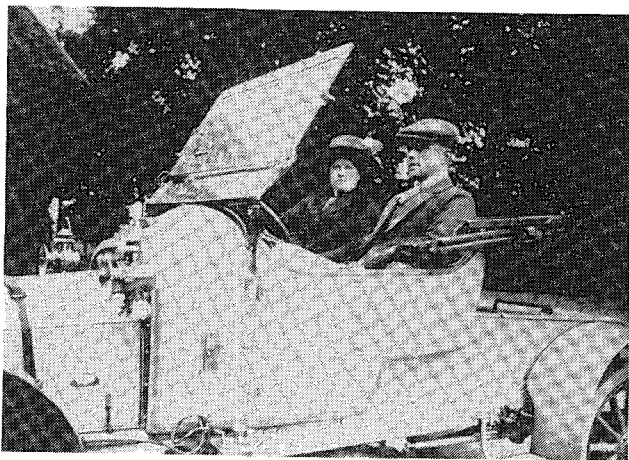
Deze auto had voor het lekkebanden probleem een Engelse oplossing n.l. een Stepney-wiel dat naast de lekke band op het

gemeester van Rhenen) zal bij oudere Rhenenaren dankbare herinneringen oproepen.

Het strenge uiterlijk (momentopname) van de "freule" is volkomen in tegenspraak tot haar omgang met de Rhenense jeugd zo rond de eerste wereldoorlog en daarna tot haar huwelijk.

Vaak werden 's zomers jongeren uitgenodigd om op Huize Heimerstein te komen spelen onder haar bezielende leiding.

3. Abeille auto bouwjaar ca 1908. Carosserie type Phaeton.

4. Abeille, bouwjaar ca 1908.

pig kijkgaatje in de wieldop), ook uitgerust met een snelheidsmeter (te zien rechts naast de hoornbal). Let ook op het kleine rechthoekige raampje in de voorruit. Dit raampje kon openklappen om bij regen of slecht zicht de bestuurder nog wat zicht op de weg te geven. Ruitenwissers waren toen nog niet uitgevonden.

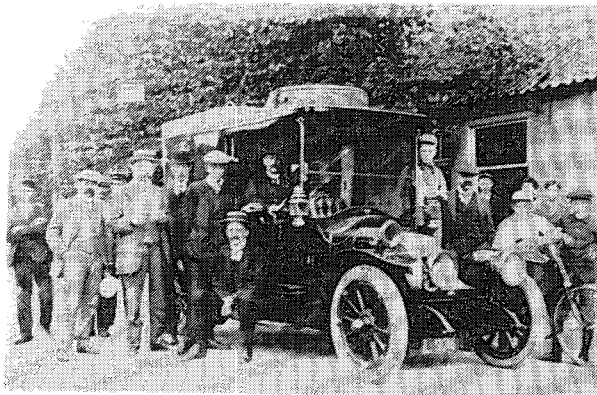
Freule Schimmelpenninck was destijds de eerste dame die in Rhenen auto reed en zeker ook een der eerste vrouwelijke automobilisten in Nederland.

Een lekke band bij deze auto was een groot ongemak want een reservewiel bestond toen nog niet. De bestuurder moest met bandijzers de buitenband demonteren en een nieuwe binnenband weer met de bandijzers monteren en tenslotte met de handpomp het geheel weer op spanning brengen tot + 6 atmosfeer. Geen dameswerk.

Op foto 4 is de freule met haar broer Jhr. Dé te zien. Deze jhr werd medefirmant van de firma Grund aan de Maliebaan te Utrecht, destijds importeur van Renault, Isolta Fraschini en Rolls Royce.

Een van de hoogtepunten van deze speelmiddagen was het vieren van de verjaardag van één der gasten. Als slot van het feest werd dan de hele troep (soms wel 10 kinderen op en in deze auto gestopt en reed de freule naar Wageningen om bij een banketbakker haar gasten op een taartje te tracteren.

Deze auto, nu een zeer zeldzame auto, was uitgerust met carbidgegas-koplampen en petroleum zij- en achterlichten. Voor die tijd was de auto al vrij modern en was, naast een kilometerteller in de voorwielnaaf (zie klein langwer-

5. Renault, bouwjaar ca 1910.

Op foto 5 een Renault uit + 1910, provinciaal Nr L 974, carrosserie type limousine, eigenaar notaris J.A. van Irtson te Rhenen.

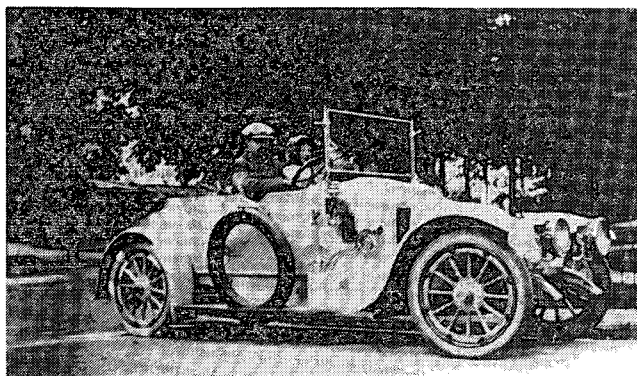
Deze zeer betrouwbare auto werd altijd in perfecte staat onderhouden, alsmede al het koperwerk blinkend gepoetst.

Toch bezorgde deze prachtauto

notaris van Iterson op een kwade dag een gebroken pols bij het aanslaan van de motor met de slinger. Voor het z.g. aanslingeren van auto's was het geraden een zekere procedure te volgen omdat, mocht de auto terugslaan, de slinger dan uit de hand sloeg. Zo niet, dan was polsbreuk een logisch gevolg.

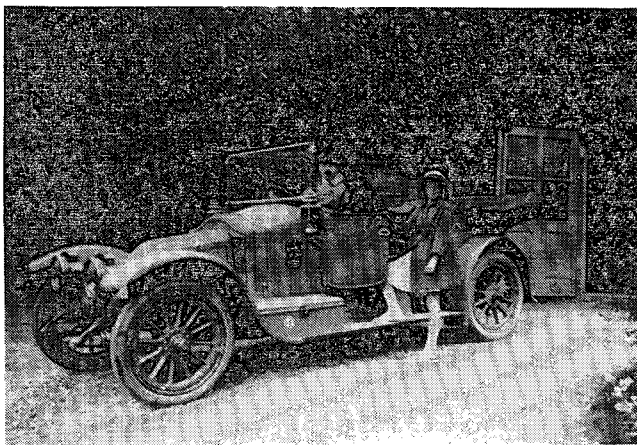
Dit ongemak wenste de eigenaar voorgoed verholpen en de motor is toen omgebouwd door een elektrische starter, elektrische koplampen, dynamo en accu aan te brengen. De foto toont deze auto nog in de originele staat met carbidgas-verlichting.

De hoorn op het voorspatbord gaf een prachtig langgerekt, zeer beschaafd geluid waardoor deze auto direct te herkennen was. Op het dak is een prachtig imperiaal te zien alsmede een reservewielhoes, waarin altijd twee nieuwe banden aanwezig waren.

6 Renault, bouwjaar 1913
eigenaar dr. W. Waller, Rhenen

7

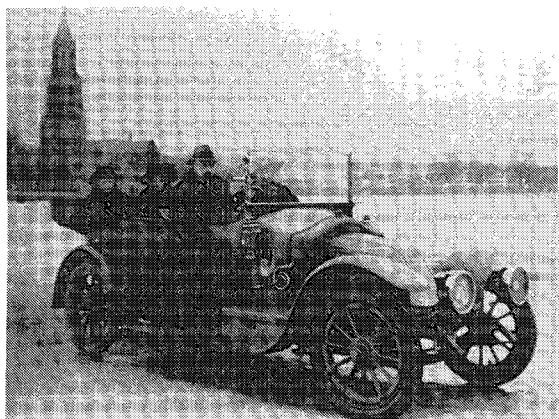

Op de foto's 6, 7 en 8 de Renault met provinciaal Nr L 811, bouwjaar 1913, carosserie type torpedo, kleur lichtgroen, eigenaar dr. W. Waller te Rhenen.

In de periode 1913 tot ruim in de 20-er jaren wel de meest bekende auto in Rhenen. Zelfs in de oorlogsjaren 1914-1918 waarin tegen het einde een zeer strenge benzine-distributie gold, kon Dr. Waller (hij was huisarts) blijven rijden met een benzine toewijzingsvergunning, kenbaar aan een speciaal bord achter op de auto.

De koplampen zijn carbidgas-lampen die bij vorst in de winter nogal eens moeilijkheden gaven (bevriezen van het water, dat nodig was in de carbidgasgenerator om carbidblokjes tot gasvorming te doen overgaan.). De zij- en achterlichten zijn petroleum-lampen.

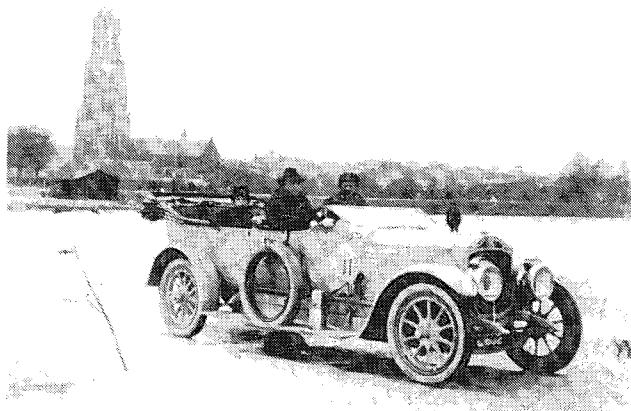
De auto werd door dr. Waller aangeschaft in 1913.

8. De Renault 1913 van dr. Waller.
De foto is genomen in 1916.

In Rhenen waren destijds vrij veel lage nummers waarvan hieronder een opsomming met hun eigenaren:

L 27	Jhr. G.J.A.Schimmelpenninck,Huize Heimerstein
L 60 en L 61	Jhr. Testas van Oudwulven
L 69	G.Leccius de Ridder
L 124	J.v.d.Horst,Bonds Rijwiel en Motorrijwielhersteller
L 652	M.C.Philipse,Huize Remmerstein
L 811	dr. W.Waller,de Tangh
L 973	J.P.Beelaerts van Emmichoven,gemeente-ontvanger
L 974	notaris J.A.van Itersen

9. De Dion Bouton,bouwjaar ca 1913

Het provinciaal nummer L 811 werd indertijd afgegeven door de Provinciale Griffie te Utrecht.Dit gold voor alle provinciën en iedere provincie had zijn eigen letter.

Voor al de lage nummers (onder de 1000) bleven als het even kon in de familie en zo van vader op zoon en van auto op auto.

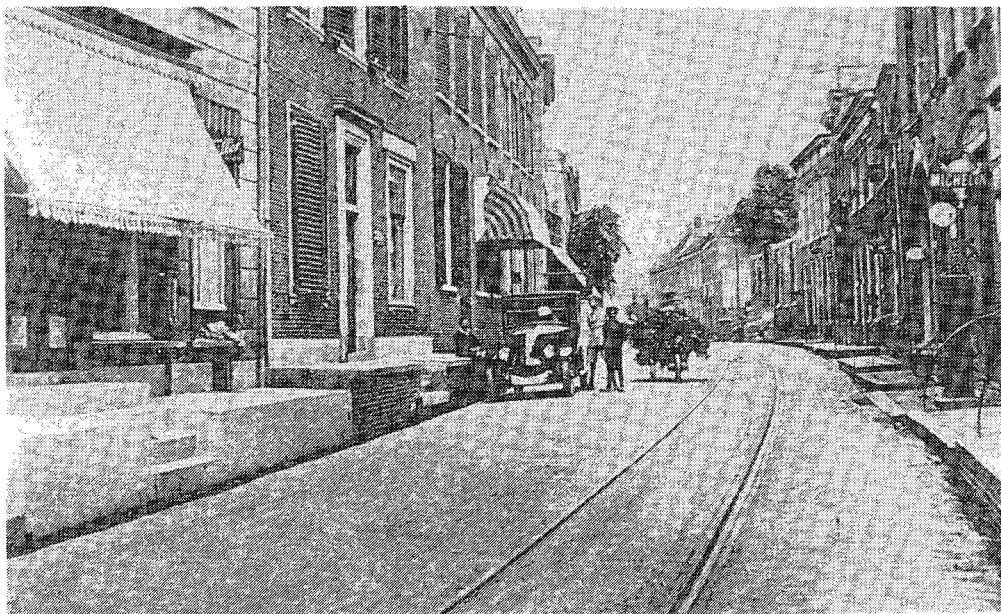
Op foto 8 een De Dion Bouton uit ca 1913,prov. Nr L 652,carosserie type torpedo,eigenaar was M.C.Philipse.

Deze auto muntte uit in een zeer soepele loop van de motor,had afneembare velgen zodat lekke banden problemen veel vlotter op te lossen waren.

De verlichting van de koplampen was een carbidgegas-verlichting,met als modern snufje dat de zijlampjes

reeds electrisch waren.

Bij deze auto is de carbidgas-generator goed te zien op de treeplank rechts naast het reservewiel. Lampen, generator, radiateur, voorruitomlijsting, handhoorn en wieldoppen, alles van koper hetgeen veel poetswerk betekende doch in die tijd geen problemen opleverde.

10. Heerenstraat Rhenen, ca 1925

Op foto 10 staat een Renault personenauto bouwjaar 1924. Deze auto was het kleinste en goedkoopste type, door Renault destijds uitgebracht en bedoeld als poging tot massamotorisering van Europa, zoals Ford dit in Amerika reeds bereikt had met zijn T Ford. Renault en vooral Citroën alsmede Opel hebben elk op hun manier dit doel nagestreefd maar met een mager succes.

De crisis in de dertiger jaren en daarna de 2^e wereldoorlog hebben dit onmogelijk gemaakt en pas diep in de 50-er jaren is hier de massamotorisering goed op gang gekomen.

Rechts op de foto bij de benzinepomp en de plank over de straatgoot (riolering was in Rhenen nog onbekend) de garage van V.d.Horst. Verderop rechts bij de boom is de schutting zichtbaar voor het in afbraak zijnde distributiekantoor uit de 1^e wereldoorlog, waar in 1926 de nieuwe garage van V.d.Horst geopend werd, thans garage De Rhoter.

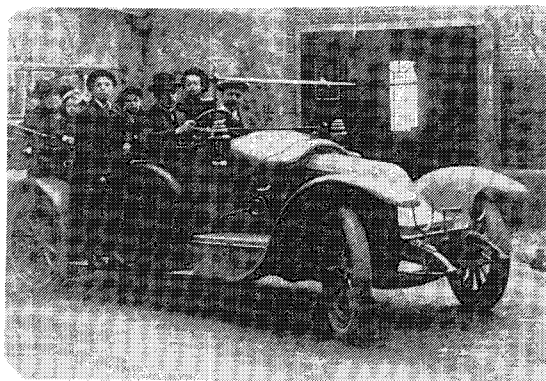
Links met de witte stoep bakkerij Batjes, v/h T.v.d.Grift, dan daarnaast boekhandel C.Waiboer, daarnaast met gestreept zonnescherm het woonhuis van E.van Ingen, oud wethouder te Rhenen. De bomen links stonden op de stoep van winkel/woonhuis van fam. De Leeuw (dameshoedenzaak).

11.Oorspronkelijk kostschool voor meisjes, daarna Mulo-school en stadhuis van Rhenen foto ca 1923.

Citroën toen bouwde, met een zitplaatsopstelling 2 voor en 1 middenachter en derhalve het type klaverblad genoemd.

Als kostschool voor meisjes was deze school zeer in trek bij de mannelijke leerlingen van de toenmalige Landbouwschool (nog geen Hogeschool) te Wageningen. Als Mulo-school onder leiding van het hoofd Benninck zal menig Rhenenaar hieraan herinneringen hebben. Typerend voor deze school was dat er, bij mijn weten, nimmer klasfoto's gemaakt werden zoals op andere scholen in Rhenen. De auto links op de foto is een Citroën uit + 1913 en wel het kleinste type dat

12.Renault van dr.Waller op de wasplaats van garage V.d.Horst

Nogmaals de auto van dr.Waller, deze keer met enkele 'clandestiene' inzittenden. De auto is de Renault van 1913 en was van dr.Waller, die hem bij garage V.d.Horst stalde. De foto is genomen in 1916 op de wasplaats na een wasbeurt. Vandaar dat de koperen carbidlantaarns er af genomen zijn om ze niet nat te laten worden omdat ze anders weer moesten worden gepoetst.

De man aan het stuur was de garagehouder Jan v.d.Horst met achterin zijn vrouw, die 'zusje' Alie op schoot heeft. Op de treeplank staat zoon Jan, naast vader v.d.Horst zit Jozef Schacht, een gevluchte Bel-

gische soldaat die met zijn gehele compagnie in Zeist geïnterneerd was en waaruit V.d.Horst hem gehaald heeft om bij hem te werken, wat hij ook gedaan heeft tot 't eind van de oorlog 1914-1918. Tussen V.d.Horst en Jozef in staat Gerard en de laatste op de foto is Roelof.

Nog enkele details: de auto had rechts stuur en een opklapbare voorruit en was van het model torpedo. De auto was als eerste van die jaargang voorzien van afneembare velgen voor het geval van een lekke band. De levensduur van de hielbanden was toen met veel geluk ca. 6000 km. De zijlampen waren evenals het achterlicht petroleumlampen. De radiator stond achter de motor. Let ook op de mooie luchthoorn, de grote gereedschapskist en de reservevelg met gemonteerde band compleet in de hoes op de treeplank. Het rubber uit die jaren was nog erg gevoelig voor zonlicht, vandaar de hoes. De aanzetslinger is ook duidelijk te zien, elektrische starter en elektrisch licht kwamen pas later.

13. Garage V.d. Horst, 1909

om auto's door te laten, reden waarom J.v.d. Horst in 1913 dit pand verbouwde tot garage, de beeldhouwde stenen bleven in de gevel en zijn helaas in 1940 door het oorlogsgeweld vernield.

Een andere lezing over deze stenen is, destijds door Mej. v.d. Bunt aan iemand verteld die er om vroeg, dat de stenen op de zolder van het Streekmuseum zouden liggen.

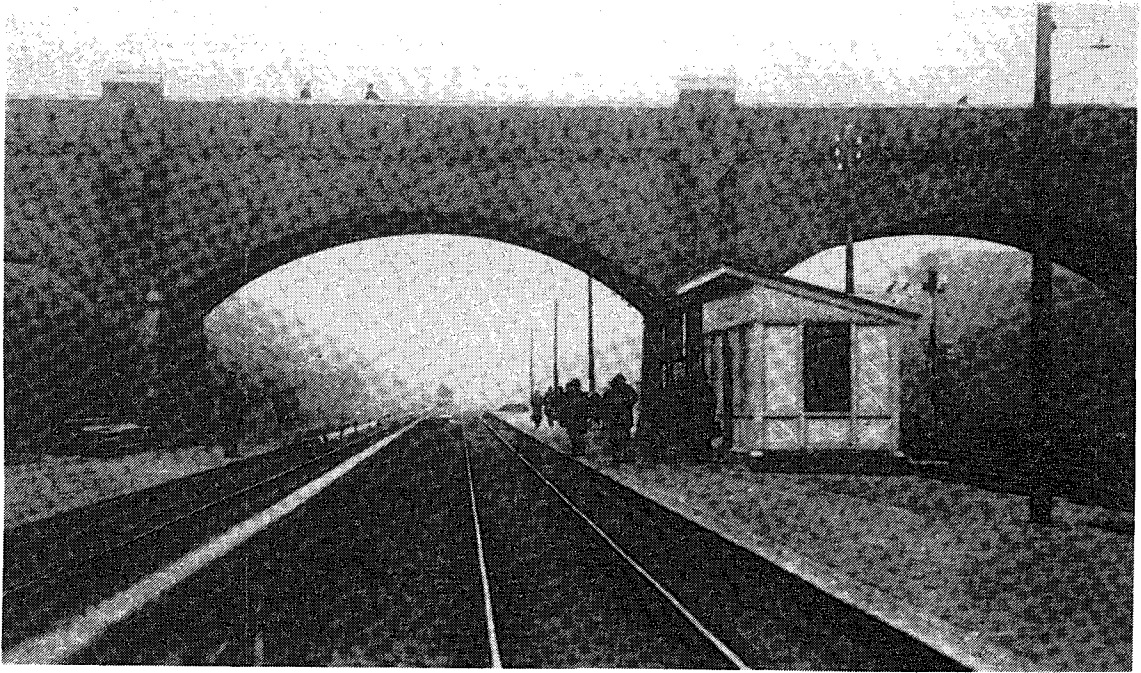
Op de laatste foto de smederij annex rijwiel- en motorrijwielherstelplaats van J.v.d. Horst in de Heerenstraat. Dit pand was oorspronkelijk de zomerresidentie van de bisschop van Utrecht, de drie beeldhouwde stenen in de gevel herinnerden hieraan.

Toen J.v.d. Horst de smederij tevens hoefsmederij rond 1900 overnam van zijn vader G.R.v.d. Horst ging hij vrij spoedig over tot reparatie en zelfs fabricatie van rijwielen. Op één van de borden achter de ramen staat reeds ANWB Bonds Rijwielhersteller.

Toen de motorfietsen en nadien ook auto's in Rhenen verschenen, kwamen de bezitters hiervan meestal in de werkplaats om technische problemen te verhelpen. De merken Altena, F.N., B.S.A. en andere waren toen veel voorkomende motorfietsen.

De ingang van de werkplaats was te smal

MIJMERINGEN
van
Wilh. Klaassen

Wordt het dan nooit geen Zaterdagavond,
Zaterdagavond zeven uur?

Een liedje,gezongen omstreeks de eeuwwisseling,toen een zesdaagse werk-
week nog normaal was en op Zaterdagavond 7 uur eindigde.
Ondanks die lange werkweek had men nog energie genoeg om dingen te doen
die niet iedereen leuk vond maar wel om gelachen werd.
Dat ondervond een voerman die op Zaterdagavond op doorreis in Rhenen
arriveerde met een vracht turf.
Om de vracht veilig te stellen mocht de wagen op de molenberg worden
geplaatst,en ging de voerman zijn paard elders stallen en overnachten.
Dat was niet onopgemerkt gebleven en spoedig waren plannen beraamd om
de man een poets te bakken.
De turf werd afgeladen en op de omloop van de molen gebracht.Een voer

of karrevracht turf bestond uit 2000 stuks, dus daar was men wel even zoet mee.

De wagen werd vervolgens gesloopt, met vereende krachten op de omloop gehesen, daar weer in elkaar gezet en de 2000 turven weer opgeladen. Voor de voerman op de vroege Maandagmorgen geen aangename verrassing. Hoe de wagen weer beneden is gekomen vermeldt de historie niet, maar hij staat er nu niet meer. En er zal veel om gelachen zijn.....

De kans op een dergelijke stunt is nu niet groot meer.

In dat deel van Rhenen dat tegenwoordig Veenendaal heet, is het turf-steken geen dagelijkse bezigheid meer, en ondanks dat we hier spreken over 't Veen kijkt men er nu wel op een turfje, vooral nu men er blijkbaar stadsrechten heeft gekregen.

En de prijs van 30 cent per 100 stuks, zoals die in 1900 was en waarvoor men de turf ook nog op de zolder bracht zou men in randje randstad wel te laag vinden.

Bovendien is paardentractie nu een zeldzaamheid en schakelen we weer over op een spoorverbinding.

Het is een spoorlijn die niet is te vergelijken met de vorige.

Rhenen is een eindstation geworden en de trein komt niet meer onder het viaduct door. Er staat trouwens geen locomotief voor en de kans om in de schoorsteenpijp van de locomotief te tuffen is er niet meer.

Dat probeerden we vroeger wel, hangende over het muurtje van het viaduct, maar de trefkans was gering.

De muurtjes van het viaduct zijn verdwenen en de trein komt er niet meer onderdoor.

Ook is de echo verdwenen die er vroeger was als men in de uitgegraven stationsweg riep en de echo vanaf het stationsgebouw antwoordde.

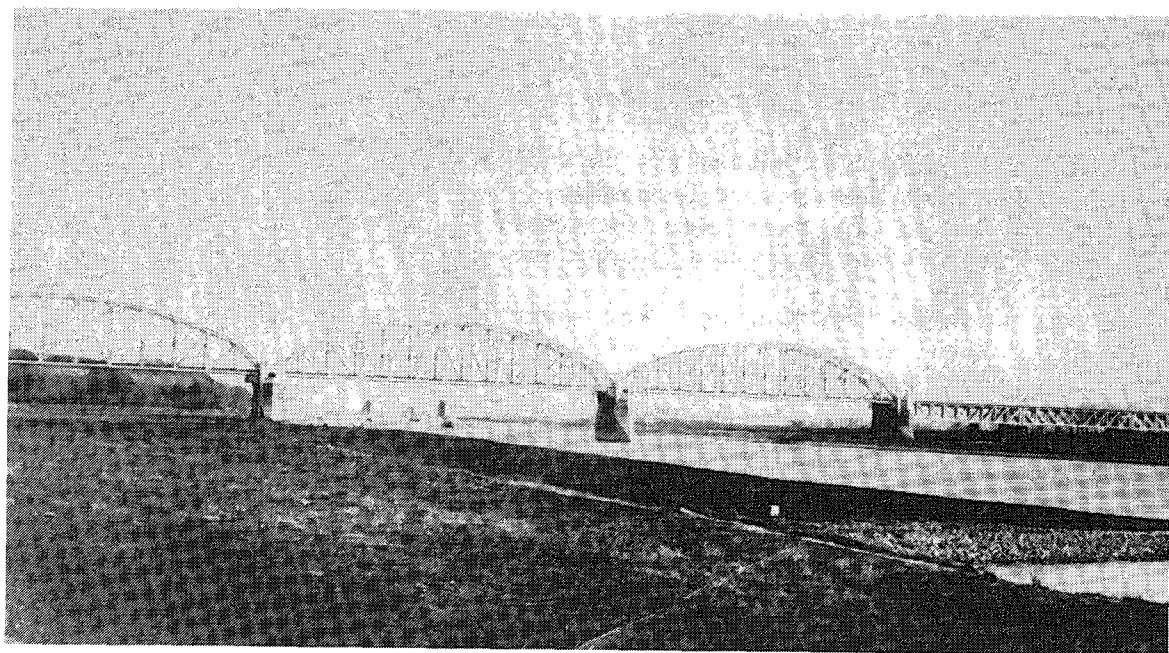
Als de stationskruier de reiziger met de koffers begeleidde, stopte deze op de hoek van de Duistereweg en vroeg: "Wilt U de echo eens horen?".

En bij toestemming riep hij dan: "Geef de ouwe Lart een kwartje". De echo "kwartje" klonk dan zo helder, dat de reiziger zei: "Prachtig, en wie is nu de ouwe Lart?". "Dat ben ik, meneer".

Het station, met de gelagkamer van juffrouw van Minnen waar 's avonds gekaart en geborreld kon worden, is verdwenen, de stationsweg werd opgehoogd, de kruier en de reizigers zijn er niet meer en het snelverkeer raast door het spoorgat.

En of de nieuwe eenrichting treinverbinding een functie van betekenis zal krijgen moeten we afwachten, maar in de pijp tuffen kunnen we nooit meer.

OUDE HERINNERINGEN
door
W. Rebergen

We kunnen het allen nog herinneren:
De spoorlijn Rhenen-Amsterdam.
Tot in negentien honderd veertig,
Plotseling de oorlog kwam.

Niemand was er zich van bewust
Maar de Duitser had geen rust.
We stonden er allemaal van pal
zelfs Rhenen moest ten val.

Ook de spoorbrug moest het ontgelden,
nergens waar men meer op telde.
Het ging allemaal zo vlot
Rhenen moest geheel kapot.

Plotseling kwam Holland vrij.
We waren allemaal weer blij.
We keerden terug naar huis en haard,
Rhenen bleef voor ons heel veel waard.

We staken de handen uit de mouwen,
Gingen Rhenen weer herbouwen.
Tot de brug weer kwam tot stand,
Verbinding weer naar Gelderland.

Het was een brug voor het verkeer,
En de trein die reed niet meer.
Doch na enkele tientallen jaren,
Ging men in Rhenen aan het vergâren.

We gingen ons allen aan het verblijden:
Zou de trein toch weer gaan rijden?
Eindelijk was de dag gekomen,
Ze hadden het initiatief genomen.

Men zag zo zachtjes aan de baan,
Die de trein zal Rhenen binnengaan.
Voor hen die het nog mogen beleven,
Dat hun dat weer wordt gegeven,

Breekt het uur van vreugde aan,
De spoorlijn is niet afgedaan.
En dat we verder mogen bouwen
Aan de spoorlijn Rhenen-de Betouwen.

Fotoverantwoording

Alle foto's in deze uitgave zijn afkomstig uit de fotocollectie van Dr. H.P.Deys te Rhenen.

Dank aan de oorspronkelijke bezitters, die zo vriendelijk waren deze tijdelijk ter reproductie af te staan.

De herkomst van de foto's is als volgt:

portretten G.v.d.Steeg

1909	G.v.d.Steeg, Rhenen
1981	H.P.Deys, Rhenen

over de tram

1	weth. G.J.v.Barneveld, Amerongen
2	J.D.de Bode, Rhenen
3,5,6,21,25	Streekmuseum/Oudheidkamer Rhenen, conservatrice Mw. G.M.Heijenga, Rhenen
4	Mw. C.A.den Hartog, Rhenen
7,15	Mw. H.G.van Doorn-Vonk
8,16,26	G.v.d.Steeg, Rhenen
9	Mw. L.v.d.Helm-Post, Rhenen
10,18,20	gedenkboek NBM, 1954
11,19	C.J.v.d.Waal, Rhenen
12,14,17,22	Mw. H.G.Rijksen-Veenendaal
13	W.Henzen, Rhenen
23	Mw. C.V.Nedorost-Waller, Rhenen
24	Mw. H.G.Meijer, Rhenen

over de auto's

1,2,3,4,6,7,8, 11,13	Mw. C.V.Nedorost-Waller, Rhenen
5	L.v.Wijngaarden, Rhenen
9	Mw. J.W.van Voorthuijsen-Udo, Rhenen
10	Mw. G.Waiboer-Meijer, Rhenen
12	gebr. v.d.Horst, Rijswijk, Veenendaal

foto viaduct en tram 27

"Utrecht in Woord en Beeld" 1934
met dank aan W.Leijenaar, Rhenen

foto brug

W.Klaassen, Rhenen

Uit een "Verordening betreffende den dienst en het personeel van den Stoomtramweg in de gemeente Rhenen", vastgesteld door Burgemeester en Wethouders van Rhenen op 29 Maart 1887 en ondertekend door burgemeester G.J.A.Schimmelpenninck en secretaris W.A.Sandbrink, halen wij de volgende artikelen:

Artikel 1. De Directie is verplicht aan Burgemeester en Wethouders eene lijst overteleggen, vermeldende de namen van het dienstdoende personeel, terwijl de conducteurs voorzien moeten zijn van een duidelijk zichtbaar nummer.

Artikel 4. In de bebouwde kom der gemeente, waaronder wordt verstaan de afstand vanaf het Rijks. Post en telegraafkantoor tot aan het Instituut voor Jongeheeren, zal voor elke trein en elk afzonderlijk rijdend stoom of voertuig stapvoets moeten gaan een persoon met een vlag in de hand om te zorgen dat de weg vrij en onbelemmerd is en zal men zich aldaar zoo veel mogelijk moeten onthouden van stoom uit te laten.

Artikel 5. In het buurtschap Elst en wel vanaf de grens der gemeente Amerongen tot aan den weg naar het Ingenscheveer zal met een matigen gang moeten gereden worden en wel met geene grootere snelheid dan $7\frac{1}{2}$ Kilometer per uur, terwijl voor den weg naar den opslag genaamd den Dijk, zich tijdens het passeren der treinen, die van de zijde der stad Rhenen komen, een seinwachter zal moeten bevinden, die bij het passeren, wanneer de weg onbelemmerd is, een witte vlag en belemmerd een roode vlag in de hoogte moet houden.

Artikel 6. Voor en nabij het Kerkgebouw in het Buurtschap Elst, zal men zich gedurende den tijd dat daarin Godsdienstoefening gehouden wordt, zich zooveel mogelijk moeten onthouden van stoom uit te laten en schelle geluiden te maken en ook op tijden wanneer en plaatsen waar zulks door Burgemeester en Wethouders noodig geoordeeld en daartoe den last verstrekt wordt.

Artikel 10. Het is alle beambten der onderneming verboden, in beschonken staat dienst te doen, worden zij in zoodanigen toestand in dienst bevonden, dan zijn zij verplicht op bevel der Politie hunnen dienst te staken en zich te verwijderen.

Artikel 11. Het is verboden honden in de tramwagens toe te laten. De conducteur weert daaruit ook andere dieren, bovendien alle voorwerpen die door reuk of omvang hinderlijk zijn. Hij laat daarin ook geene beschonken of onreine lieden toe, deze zijn verplicht zich op zijn last dadelijk te verwijderen.

O U D - R H E N E N

Mededelingenblad van de Historische Vereniging
Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

eerste jaargang

nummer 2

januari 1982

Samenstelling van het bestuur van de
Historische Vereniging Oudheidkamer
Rhenen en Omstreken

Dr. H.P. Deys, voorzitter

J. Combrink, secretaris

Rozenlaan 111, Rhenen, te. 08376-3411

J.G. Koekoek, penningmeester

H.E. Dekhuijzen, 2e voorzitter

Mevr. R. Bovenschen-Bor, 2e secretaris

A.J. Bovenschen, perscontacten

Mevr. Ch. H. Delfin- van Mourik Broekman,
coördinatie werkgroepen

Niets uit deze uitgave mag worden over-
genomen zonder schriftelijke toestemming
van het bestuur.

Omslag: B. Oosterhoorn

Ten geleide

Bij de verschijning van ons eerste nummer hebben we reeds gezegd dat dit een soort 'feestnummer' zou zijn ter gelegenheid van de heropening van de spoorweg en waarin dat andere belangrijke vervoermiddel uit het begin van onze eeuw, nl. de tram, de nodige aandacht zou krijgen. Dit 'feestnummer' is allereerges bijzonder goed ontvangen - het is nog verkrijgbaar - , maar het had één nadeel: Het wekte de verwachting dat de volgende nummers van 'Oud-Rhenen' even royaal, rijk geïllustreerd en doorwrocht zouden zijn. Dat laatste nu kan niet het geval zijn.

Periodiek, misschien twee-maandelijks, hopen wij u, onze leden, een geschriftje te kunnen zenden dat aan de eisen van onze vereniging tegemoet komt, dat u op de hoogte houdt en waarin we door het plaatsen van o.a. op Rhenen betrekking hebbende artikelen actueel en voorlichtend kunnen zijn.

Voor dit werk vraagt het bestuur uw medewerking, door het inzenden van kopij, het geven van tips en het doen van verzoeken tot het behandelen van bepaalde onderwerpen. Inzendingen hiervoor kunt u richten aan het secretariaat, p/a J. Combrink, Rozenlaan 111, 3911 DT Rhenen, tel. 08376-3411.

Het bestuur

De Rhenense onderaardse gangen.

Indien men met niet-Rhenenaren een gesprek over onze stad heeft, vallen vaak de woorden 'onderaardse gangen'. Kennelijk heeft dit fenomeen een dusdanige aantrekking op buitenstaanders, dat men er alles over weten wil. De eerste vraag is altijd: 'Zijn ze er nog?'. De volgende: 'Kunnen we ze zien?'. Bij gedeeltelijke bevestiging van de eerste en ontkenning van de tweede, komt de vraag naar nadere uitleg.

Dit alles kwam weer boven toen deze zomer de Torenstraat ter vernieuwing van de riolering open lag, waarbij de restanten van de gangen aan het werkvolk bij hun graafwerk de nodige moeilijkheden gaven. Men stuitte nl. aan beide zijden van de trottoirs op de nog gedeeltelijk aanwezige gewelven. Deze lopen van het midden van de straat, onderbroken door de rioleeringsgleuf, naar de bouwmuren van én de woonhuizen én de bankgebouwen. De gewelven en de muren, maar deels ook nog de vloeren, zijn aanwezig. Jammer is dat de werkzaamheden niet toelieten om één en ander geheel te ontgraven, op te meten, inkaart te brengen en te fotograferen.

De gang van het oude 'Bouwhuys' naar 't Agnietenklooster ligt ca. 10 meter van de hoek van de Fred. van de Paltshof, die naar de kerk schuin tegenover het nog aanwezige traptorentje tegen de kerk bij het hoofdportaal. In de kerk is de toegang tot de genoemde gang met een deur afgesloten.

Er zijn nog wel meer onderdoorgangen in Rhenen geweest. Toen voor de bouw van 'De Westpoort' de oude onderbouw hiervan, de Utrechtse Poort, vrij kwam, was in deze onderbouw tegen de muur een in visgraatmotief gemetselde toegang te zien, die dienst gedaan moet hebben als verbinding tussen de westelijke, 'natte' gracht, en de 'droge' gracht, nu Kon. Elisabethplantsoen. Het voorkomen van deze onderdoorgangen in Rhenen is te verklaren uit het feit, dat het niveauverschil van de bodem en de gesteldheid van de grond reeds in de Middeleeuwen de mogelijkheid en de noodzaak opriepen om 'uit het gezicht' zich te kunnen verplaatsen, zowel door de nonnen als door de verdedigers van de stad.

We willen het nog wel eens herhalen: De haast waarmee in 1940 en 1945 de stad weer opgebouwd moest worden, heeft heel wat belangrijk Middeleeuws materiaal vernietigd waarmee heden een historisch interessant en attractief aspect gediend geweest zou zijn.

J. Combrink

Achter Berg en Rijn.

Onder de titel 'Achter Berg en Rijn' zal in de komende nummers een serie artikelen verschijnen, waarin enkele onderwerpen uit het gelijknamige boek nader belicht zullen worden. Dit eerste artikel is gewijd aan Jan de Beijer, een tekenaar die in het midden van de 18e eeuw tussen de 1500 en 2000 tekeningen gemaakt heeft van Nederlandse, Kleefse en Belgische gezichten.

Jan de Beijer werd in 1703 geboren in Aarau (Zwitserland), waar zijn vader wellicht wervingsofficier voor het hollandse leger is geweest. Jan de Beijer bracht zijn jeugd echter in Emmerich door. Vermoedelijk heeft hij in Amsterdam tekenlessen gehad van Cornelis Pronk, met wie hij ook later veel contact heeft onderhouden. Zowel Pronk als de Beijer zijn bekende en vruchtbare topografische tekenaars geweest, d.w.z. tekenaars van landschappen, maar vooral ook van steden en dorpen, kerken en kastelen, landhuizen en buitenplaatsen. De eerste tekeningen, die van De Beijer bekend zijn, dateren uit 1732, tekeningen gemaakt rond Emmerich en in het Kleefse land. Langzamerhand verlegt hij zijn terrein meer naar het westen en begeeft hij zich op het gebied dat wij tegenwoordig Nederland noemen.

H. Romers (1969) heeft een studie van De Beijer en zijn werk gemaakt en een oeuvrecatalogus samengesteld, een catalogus waarin al het hem toen bekende werk van de kunstenaar is gerangschikt en beschreven. Aan de hand van notities en dateringen van zijn tekeningen heeft Romers een reiswijzer kunnen samenstellen waaruit wij kunnen zien dat De Beijer vele tientallen steden, dorpen en gehuchten heeft bezocht en getekend in Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord- en Zuid Holland, Noord Brabant en Limburg. In België heeft hij zo'n 24 tekeningen gemaakt en in Duitsland rond de 160.

Een nieuwe uitgave, waarin de meeste tekeningen zullen worden afgebeeld en waarin na 1969 bekend geworden werk zal worden opgenomen, is in voorbereiding (te verschijnen bij Canaletto).

Zijn meest productieve reisperiode ligt tussen 1740 en 1750. Daarna heeft De Beijer nog maar in enkele plaatsen getekend. Daarentegen heeft hij aan het eind van de vijftiger jaren en in de zestiger jaren (zo tot 1769) in Amsterdam getekend. Van dit zeer belangrijke werk zijn ongeveer 170 tekeningen bekend. Over zijn overlijden is weinig of niets bekend. Er is een opvatting, volgens welke hij in Emmerich in 1780 zou zijn overleden, Romers houdt het op Doesburg in een nog onbekend jaar.

Jan de Beijer is in 1745 en 1750 in Rhenen geweest, in het eerstgenoemde jaar ongeveer een kleine week, in 1750 naar ik vermoed samen met een andere tekenaar. Merkwaardigerwijs is één tekening van hem (vanaf de Grebbeberg), gedateerd 1776, vele jaren nadat hij zijn laatste tekeningen in Amsterdam produceerde en hij vermoedelijk al als 73-jarige vrijgezel in Emmerich of Doesburg verbleef. Hierbij doet zich de vraag voor of het hier om een echte natuurtekening uit dit jaar gaat, of dat hij toen een oude schets uit 1745 of 1750 thuis heeft uitgewerkt. In elk geval zijn er, inclusief voorstudies, ongeveer 15 tekeningen van Rhenen en directe omgeving bekend.

In zijn Amsterdamse tijd heeft De Beijer een tekengezelschap opgericht waar veel belangstelling voor geweest is. Er is een tweetal tekeningen bevaard gebleven waarop De Beijer met een aantal andere tekenaars in de trekschuit naar Haarlem is afgebeeld, enkelen met een tekenblok of wandelstok, anderen met Goudse pijp (Tentoonstellingscatalogus van Guido de Werd, 1980). Van deze leden van het 'Tekenen Collegie' hebben de volgende ooit in Rhenen getekend: C. Pronk (in 1729, '30 en '31) en J. Andriessen (in 1781). Pronk had zelf ook weer andere tekenvrienden, waar hij zich zeer mee verbonden voelde. In één van zijn schetsboekjes vond ik voorin

een aantekening: 'Dit boek hoort in Eygendom aan mij Cornelis Pronk, aan Hendrik de Winter en aan Hendrik Spilman, belooft 't zelve niet te ... (onleesbaar) of te distribueren zo lang er twee in Leven zijn'.

Het is opvallend dat De Beijer van Rhenen voornamelijk vergezichten heeft getekend, met uitzondering van de Waterpoort (Rijnpoort, afb. 32 in Achter Berg en Rijn), het Zomerpaleis, in de gravure van Spilman abusievelijk het Stadhuis genoemd (afb. 44) en de Markt (afb. 204 en 206). Er zijn van zijn hand van andere steden en dorpen prachtige straatgezichten e.d. bekend.

Hoewel De Beijer in Zwitserland werd geboren en lange tijd, ook in zijn latere leven, in Emmerich verbleef, heeft hij zijn annotaties op de tekeningen over het algemeen, voor zover ik heb kunnen nagaan, in het Nederlands geschreven. De Beijer maakte zijn tekeningen meestal met de pen in zwart (o.i. inkt) en met penseel in grijs (verdunde o.i. inkt). Daarnaast tekende hij ook met de pen in bruin. Hij heeft veel tekeningen in kleur vervaardigd. Zijn tekeningen geven de werkelijkheid altijd zeer waarheidsgetrouw weer, zo zeer zelfs dat deze later meermalen bij reconstructies werden geraadpleegd. Hij maakte zijn reizen meestal in de zomermaanden, waarbij hij ter plaatse de natuurstudies op papier zette. Thuis werd dan, soms enkele jaren later, de veel meer uitgewerkte ateliertekening vervaardigd. Meestal voegde hij hieraan zogeheten stoffage toe: Een herder, een hond, een jager, een postkoets of een groepje wandelaars. Naar deze uitgewerkte atelier-tekeningen werden vaak door andere kunstenaars gravures of etsen vervaardigd. Om een zelfde afdruk van de gravure of ets te verkrijgen, moest de kunstenaar de tekening in spiegelbeeld op de (koper)plaat aanbrengen. Voorbeelden van natuurstudie, ateliertekening en gravure zijn resp. de afbeeldingen 125, 126 en 124, de afbeeldingen 138, 139 en 140 en ook 206, 204 en 207. Maar ik vermoed dat in het laatste geval afb. 206 de natuurtekening is en 204 de ateliertekening. De gravure 207 is door Spilman echter niet naar de atelier- doch naar de

natuurstudie 206 van De Beijer gemaakt. Spilman heeft hierbij zelf de stoffage aangebracht. De Beijer heeft ook in opdracht vele tekeningen gemaakt. Een prachtige serie is die van de Utrechtse zijdefabriek en lusthof Zijdebalen, een inmiddels geheel verdwenen complex, even ten noorden van Utrecht aan de Vecht aangelegd aan het eind van de 17e en het begin van de 18e eeuw. Hiervan zijn 24 natuurstudies en eveneens hun atelieruitwerkingen bewaard gebleven. Ook werden naar zijn tekeningen gravures gemaakt en opgenomen in meer dan een tiental boekwerken waarvan de bekendste 'Het Verheerlykt Nederland' en de 'Tegenwoordige Staat' zijn.

Tekeningen van Jan de Beijer zijn altijd zeer gezocht geweest. Af en toe duikt er nog wel eens één op veilingen op, doch de meeste bevinden zich in archieven, in musea (prentenkabinetten) en in collecties van kunstliefhebbende verzamelaars. Dankzij deze tekeningen hebben wij een betrouwbare indruk van menig stads- en dorpsgezicht uit de 18e eeuw. Zeker geldt dit voor Rhenen, waaraan Jan de Beijer in zijn beste jaren ruimschoots aandacht heeft geschonken.

H.P. Deys
december 1981

Literatuur:

- Deys, H.P., Achter Berg en Rijn - Van Boeren, Burgers en Buitenlui in Rhenen, Rhenen 1981
Romers, H., Oeuvrecatalogus van Jan de Beijer, Den Haag 1969
Werd, Guido de, Jan de Beijer - Tekeningen van Emmerik tot Roermond, Venlo 1980

Het Stedenspel en de 'Burgemeestersvraag'.

Het Stedenspel Rhenen-Haarlemmermeer ligt alweer een poosje achter ons, maar nog steeds bereiken ons vragen hoe dat nu precies zit met de niet door Haarlemmermeer geraden burgemeestersvraag. Welnu, zie hier het antwoord:

In de Raadzaal van het oude Stadhuis hangt het schilderij 'De inneming van Rhenen door de Kleefsen'. Het is een (niet fraaie) copie van het origineel dat in de Geschiedenisafdeling van het Rijksmuseum hangt. De naam van de maker ervan is onbekend, hij staat te boek als 'De Meester van Rhenen' en van hem is o.a. ook het schilderij 'De St. Elisabethsvloed' dat evenzo in dat museum hangt. Het zal geschilderd zijn in het begin van de 16e eeuw en is één van onze oudste schilderijen van een militaire gebeurtenis. Wie waren die Kleefsen?

Hertog Jan van Kleef had in de winter van 1498/1499 met de Grote Gaarde, een huurlingenleger, Doetinchem belegerd en toen deze onderneming in het Oversticht geen succes had, vond de hertog het gevaarlijk om de huurlingen in hun eentje in Salland en Twente te laten rondtrekken en hij zond ze daarom naar het Nedersticht, Utrecht dus. De hertog had met de bisschop nog een financieel appeltje te schillen. Hulp, die hij in voorgaande jaren aan de bisschop had verleend, meende hij nu op diens opvolger, Frederik van Baden, te kunnen verhalen en daarmee het conflict gewapenderhand op te lossen nu hij toch de Grote Gaarde bij de hand had. Hij liet dus de troepen naar Utrecht oprukken.

Daar zag men de bui aankomen en Frederik van Baden poogde door een gezamenlijk optreden van de Utrechtse steden het grondgebied te kunnen verdedigen. In het laatst van juni werd de zaak kritiek en op 26 juni 1499 vroeg Rhenen de bisschop om hulp omdat het door de Grote Gaarde werd belegerd. Men had nog wel kans gezien om troepen in de stad te legeren die onder bevel stonden van de drie leden van de Utrechtse Ridderchap, nl. Gijsbert van der Aa, Steven van Zuylen van Nijvelt en Borre van Langevelt.

De stad kon het echter niet houden en moest zich overgeven aan de drie aanvoerders van de Grote Gaarde (of Garde), Thomas Schlinitz, Jürgen Kobeler en Godert van Bemmelen. Dit is het moment dat op het schilderij staat afgebeeld. Weliswaar met veel fantasie en vertekening van de plaatselijke toestand. De bevolking zoekt in paniek troost bij de graftombe van Cunera. Het geheel laat het oostelijk deel van de stad zien, met op de voorgrond de Westpoort die juist veroverd wordt. Merkwaardig is, dat de toren, of zelfs de aanzet ervan, niet staat afgebeeld, ofschoon toch wel reeds aanwezig.

Het geheel loopt als volgt af: De troepen van de Grote Gaarde trokken de volgende dag het Bisdomein in, plunderden het platteland en vielen op 11 en 12 juli de stad Utrecht aan, maar moesten daar onverrichterzake terugtrekken. Onderwijl werd de bisschop hier en daar steun verleend en werden er troepen in dienst genomen. Dit laatste kostte nogal wat moeite omdat er geen geld was en men grote leningen moest sluiten. Gelukkig ging het Johan van Kleef ook niet voorspoedig, ook hij had geen geld om de Grote Gaarde te betalen. Eén van de onderbevelhebbers, Simon Cruces, liep zelfs over naar de bisschop, waarna naderen volgden en in augustus 1499 verlieten de bezetters wederom Rhenen.

De verdedigers, Gijsbert van der Aa, Steven van Nyevelt en Bor van Langevelt werden met hun voetknechten in vrijheid gesteld. Zij kregen behalve het hun toekomende soldij nog een grote som geld als pleister op de wonde.

De Grote Gaarde viel toen in in het land van Kleef en pas in september vertrokken ze tenslotte ook daar.

J. Combrink

Archeologie op de Donderberg.

1968 - De Donderberg was nog onbewoond. Alleen onder langs de straatweg stonden stenen huizen en niet te vergeten de houten schuur. Tussen de golvende akkers naar boven gekomen, was het uitzicht over de rivier en de Betuwe van een stralende schoonheid. De Cunera-toren verscheen links als een vervolmaking van het landschap. De grote villa's rechts gingen schuil tussen de bomen. Het was in het schemerduister van de houten veeschuur, dat we de eerste verhalen vernamen over de oudste bewoning van de Donderberg. Boer T. toonde ons enkele van zijn kleine vondsten, terwijl wij gezeten op kisten en een hakblok geboeid toehoorden. Ieder van ons was bekend met de opgraving van de R.O.B. van een Mérovingisch grafveld aan de voet van de berg. Maar de boer sprak over een graf van de Germanen, waarop hij met de ploeg terecht kwam, boven aan de berg. De grond was er zeer verhard en er kwamen stukken van urnen naar boven. De expert-amateur van die tijd konstateerde dat het hier ging om een graf van de Batavieren (we kunnen zeggen uit het IJzer-tijdperk).

Na dit gesprek kregen we van de boer toestemming om kleine proefputjes te maken. Ondanks veel moeilijkheden hadden we het geluk om in een iets donkerder verkleuring van het zand een 'afvalputje' te herkennen, waaruit we een bronstijd scherfje te voorschijn haalden. Hierdoor werd de historie teruggedraaid naar 1350-1000 v. Chr. Toen nu in 1977 de bulldozers de grond bouwrijp maakten voor de nieuwbouw, werd de bewoning in de periode van de bronstijd nog eens bevestigd door de vondst van de archeoloog. Een duidelijke afvalput tekende zich af in het profiel, langs de toegangsweg vanaf het Paardenveld. Deze leverde enkele mooie, met grof kwarts gemagerde bronstijd scherven op. Nog vroeger te dateren waren enkele laat-Neolitische scherfjes, dun, vaak aardig versierd aardewerk (ongeveer 2200 v. Chr.).

Ook artefacten werden door diverse liefhebbers gevonden. Ik herinner me er één van Limburgs vuursteen. ...

In aantal het meest waren de IJzertijd vondsten (700 v. Chr. - begin jaartelling). Uit de vroege tijd hiervan dateren twee fragmenten van Latène glasarmbanden. IJzertijd crematie restanten met potscherven kwamen uit een bouwput naast het Berkenweggetje. Dit sluit aan bij dergelijke vondsten op het Mérovingisch grafveld gedaan.

Veel plezier beleefden we met de A.W.N. -ers, leden van de amateurgroep. Eén van hen plaatste zijn schop boven op een rijke afvalput uit de IJzertijd: 765 aardewerk fragmenten kwamen aan het licht die zowel gepolijst, ruwwandig als besmeten waren. 52% van de randen was versierd met vingertop- of nagelindrukken of was gegolfd. Verder twee verschillend gevormde spinschijfjes, een soort eierdopje, een weefgewicht, basaltlava, ijzerslakken etc. Op de wandscherven was vaak verticale streepversiering aangebracht. Het omhoog halen van twee kleine potjes voltooide dit archeologisch avontuur.

CH. H. Delfin

-o-o-o-o-

De volgende bijeenkomst voor leden van de Historische Vereniging vindt plaats op donderdag 14 januari a.s. des avonds om 8 uur in 'De Koning van Denemarken'. De heer Pilon uit Veenendaal zal dan aan de hand van dia's spreken over 'Nederlandse Kastelen'.

Vooraf wederom enige huishoudelijke mededelingen.

-o-o-o-o-

Ons bereikte het treurige bericht dat de voorzitter van onze zuster-vereniging 'Oud Wageningen', de heer De Goede, is overleden.

We maakten kennis met zijn sympathieke persoonlijkheid tijdens de oprichtingsvergadering van onze Vereniging, toen hij ons een oude foto overhandigde.

Wij wensen én zijn familie én zijn college-bestuursleden veel kracht.

Het bestuur

O U D - R H E N E N

Mededelingenblad van de Historische Vereniging
Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

eerste jaargang
nummer 3
april 1982

Samenstelling van het bestuur van de
Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen
en omstreken

Dr. H.P. Deys, voorzitter

J. Combrink, secretaris, Rozenlaan 111, Rhenen
tel. 08376-3411

J.G. Koekoek, penningmeester, rek. 41.98.73.708
AMRO Bank Rhenen

H.E. Dekhuijzen, 2e voorzitter

Mw. R. Bovenschen-Bor, 2e secretaris

A.J. Bovenschen, perscontacten

Mw. Ch. H. Delfin-van Mourik Broekman,
coördinatie werkgroepen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
zonder schriftelijke toestemming van het bestuur.

Omslag: B. Oosterhoorn

ACHTER BERG EN RIJN (2)

Het kaartfragment van de 'NIEUWE KAART VAN DEN LANDE UTRECHT' van Bernard de Roy, weergegeven als afb. 1 in het boek 'Achter Berg en Rijn' (=ABR), maakt deel uit van een belangrijke kaart van de provincie Utrecht. Hoewel Koeman (hoogleraar in de Kartografie te Utrecht van 1969-1981) deze kaart de 'grootste gebeurtenis in drie eeuwen geschiedenis van de Utrechtse kartografie' noemt, neemt volgens Sijmons deze kaart een middenpositie in tussen nauwkeurige opmeting en overname van andere kaarten, zonder overigens afbreuk te doen aan het grote belang van deze uitgave. De kaart van de Roy blijkt nog zijn invloed op de Utrechtse kaarten te hebben gehad tot 1820, toen de nieuwe Topografische Kaart van Kragenhoff verscheen.

Toen de Staten van Utrecht in 1676 besloten een nieuwe kaart van de provincie samen te laten stellen, gaven zij aan Bernard de Roy de opdracht de gehele provincie Utrecht op te meten en zij verschaften hem dan ook de bevoegdheden overal toegang te verkrijgen, ook tot het copieëren van bestaande kaarten. De opmeting van de provincie heeft acht jaar geduurd. De kaart werd gegraveerd door Thomas Doesburgh en de eerste editie kwam uiteindelijk in 1696 bij Nicolaas Visscher te Amsterdam van de pers. Hierbij is gebleken dat de kaart niet geheel voldeed aan de hoge verwachtingen die de Heren Staten ervan hadden. Hoewel de cartograaf aan de ene kant getracht had zoveel mogelijk allerlei polders, rechtsgebieden etc. aan te geven en te benoemen, heeft hij toch ook veel niet of zelfs fout ingetekend. Ook kwamen er onjuistheden in grensscheidingen e.d. op voor, zodat de kaart niet, als bedoeld, bij rechtsgedingen als juridisch document kon worden aangehouden. De Roy had dus kennelijk niet zelf alle opmetingen opnieuw uitgevoerd. Het is gebleken, dat hij gebruik heeft gemaakt van de uitstekende kaart van 't HOOGE HEEMRAAD-SCHAP VAN RHIJNLAND (1647) van Dou en Steven van Broeckhuysen, die echter slechts voor het westelijk deel van de provincie Utrecht kon worden geraadpleegd. Van Broeckhuysen is een bekende naam onder de landmeters-kaarttekenaars. Justus van Broeckhuysen heeft in de

jaren rond 1700-1720 veel cartografisch werk verricht, ook in de streek rondom Rhenen en Veenendaal. Hierover in de toekomst meer.

Op de kaart van de Rey zijn vele kastelen, landhuizen enz. aangegeven. Vermoedelijk hebben de eigenaars voor deze vermelding moeten betalen. In de tweede druk namelijk staat een mededeling die bezitters van Hofsteden, die niet op de kaart zijn vermeld, oproept zich met de uitgever in verbinding te stellen. Zo'n hofstede werd dan alsnog op de kaart gegraveerd, wanneer de eigenaar een exemplaar van de nieuwe druk bestelde.

De kaart bestaat uit een tiental kaartbladen en enkele bladen met gravures. Het was de bedoeling dat de bladen tot een grote wandkaart zouden worden gemonteerd om te worden opgehangen in raadszalen e.d. De afmetingen van een gemonteerde kaart bedragen ca. 1,65 x 2,26 m!

De tweede druk van deze kaart verscheen in 1743 bij Covens en Mortier, bekende en belangrijke kaartenuitgevers, eveneens te Amsterdam. Deze druk was aanmerkelijk verbeterd, onder meer werdengevens van kaarten van Justus van Broeckhuysen overgenomen.

Wanneer wij van de tweede druk het blad, waar Rhenen op voorkomt, dus ABR afb. 1, vergelijken met hetzelfde kaartblad uit de eerste editie, dan blijkt dat de belangrijkste veranderingen de volgende zijn:

- de stadsplattegrond, in de eerste druk blanco, werd ingevuld, overigens zonder ook maar bij benadering te kloppen met de werkelijkheid
- de ontveningen in Veenendaal, die Reenense Veenen, werden op de nieuwe kaart aangebracht (geheel midden boven)
- een aantal namen en aanduidingen op de kaart werd verplaatst of toegevoegd of in een ander lettertype opnieuw gegraveerd
- de tekst in het prachtige ornament op de onderste helft werd aanzienlijk uitgebreid. Oorspronkelijk luidde de tekst van 1696: NIEUWE CAERTE vande PROVIN-CIE van UTRECHT. Door Bernard de Roy Ingenieur met Privilegie

Bij de tweede druk was een aantal familiewapens van belangrijke autoriteiten gevoegd, evenals vijf prachtige gravures van de steden Utrecht, Amersfoort, Montfoort,

Rhenen en Wijck bij Duerstede, van de hand van T. Doesburgh. Het is merkwaardigerwijs niet bekend of deze gravures en wapens ook bij de eerste druk hebben behoord. De gravure van Rhenen is in ABR opgenomen als afb. 49.

De kunstenaar G. Hoet zorgde voor de ornamentering en hij heeft bijvoorbeeld de onderste helft van de titelpagina verzorgd (ABR afb. 1). Van deze kaart, die ondanks onvolkomenheden en gebreken, toch een belangrijke en invloedrijke uitgave is geweest en ons veel informatie uit die tijd verschaft, verscheen nog een derde druk en tenslotte in 1799 een vierde druk.

Bij Canaletto (Vis) in Alphen aan de Rijn verscheen in 1973 een repro-uitgave, van uitvoerig commentaar voorzien door A.H. Sijmons, hoofd van de kaartverzameling van de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

Bernard de Roy of de Roij (later door Coven: en Mortier verfransd tot du Roy), leefde van 1638 tot 1707. Hij was een belangrijk landmeter en kaarttekenaar. Voor Rhenen is nog interessant te vermelden dat zijn zoon en zijn kleinzoon beide directeur van 's Lands Fortificatiën zijn geweest en dat zijn kleinzoon, B.J. de Roy in 1741, op 25-jarige leeftijd, als ingenieur, kolonel bij de genie en directeur der Fortificatiën, de opdracht kreeg voorstellen in te dienen tot het opstellen van een plan tot de aanleg van de Grebbe-linie. Tussen 1742 en 1755 werden, naast een aantal andere kunstwerken, verbeteringen aan de Grebbesluis aangebracht en werd het hoornwerk tot dekking van de Grebbesluis aangelegd. Hierover in een later artikel meer.

H.P. Deys

Literatuur:

- Deys, H.P., Achter Berg en Rijn, Rhenen 1981
Sijmons, A.H., Commentaar bij de facsimilé-uitgave van de Nieuwe Kaart van den Lande van Utrecht, Canaletto, Alphen aan de Rijn, 1973
Donkersloot-de Vrij, M., Topografische kaarten van Nederland vóór 1750, Groningen 1981
Koeman, C., Kleine Karteringsgeschiedenis van de Provincie Utrecht 1500-1700, in de tentoonstellings-catalogus 'Kaartenmakers van 't Sticht (1974)

IETS OVER HET GAST- EN WEESHUIS I

In 1915 was Dr. Jesse voorzitter van onze vereniging 'Oudheidkamer', maar tevens archivaris van Rhenen. In die laatste kwaliteit heeft hij belangrijke zaken betreffende de historie van Rhenen nageplozen en daar over gepubliceerd. Op zijn advies besloot het toenmalige gemeentebestuur de 'Inventaris' van het Gast- en Weeshuis, waarvan het handschrift in het gemeente-archief aanwezig was, maar dat door ouderdom onleesbaar dreigde te worden, in druk te doen verschijnen, om op deze manier het enige stuk dat nog over was van deze oude instelling, voor de toekomst te bewaren.. Hetgeen geschiedde. Een exemplaar van deze 'inventaris' kwam in mijn handen, zodat ik hieruit nu kan putten.

In 1607 werd het volgende stuk opgesteld: Op ten XXVen februarij anno 1607 hebben Henrick van Amerongen ende Adriaen Diercxen als geweene Gasthuijsmeesters deese Inventaris met te brieven huyrcedulen, contracten, scrijften ende munimenten in deese Inventaris gementioneerdt in henden van Wouter Henricxen ende Claes Cornelis van Schoonhoven als Gasthuijsmeesters in der tijt om in een spinntgen hangende op 't Stadthuys binnen Rhenen geleyt te worden. Actum den XXV februarij anno 1607 praesentibus Jonckheer Gijsbrecht van Hardenbroeck Scholtis ende Dirck Coeven Burgemeester.

Oircondt mij Secretaris J. Toll 1607

De meeste van deze 'scrijften ende muniteiten' bevinden zich nog in het oud-archief van de gemeente, hoewel Dr. Jesse toen reeds enige stukken miste die wel in de inventaris genoemd werden. Het Gasthuis is in de XIVE eeuw gesticht, wanneer precies is niet bekend, het oudste (in 1607) bekende, doch in 1915 niet meer aanwezige stuk dateerde uit 1427, daarvoor was er kennelijk door een brand of dergelijke een belangrijk deel van het gemeente-archief verdwenen. De brandstichting in 1400 door Steven van Lienden kon daaraan wel eens schuldig zijn geweest. Bij die gelegenheid is ook de oorspronkelijke stadsbrief van Rhenen verloren gegaan. Het doorlezen en nagaan van deze oude 'Inventaris' geeft veel opheldering over topografische kennis van de

6

stad, maar roept ook vragen op 'waar' en 'welk' stuk land in de stukken bedoeld wordt. Een boeiende puzzel! Het oudste dat door Dr. Jesse niet meer werd aangetroffen luidde:

'Eener francijnen (perkamenten) brieff besegelt mit vier groene uythangende segelen, beginnende: Wij Henrick Bor-van Amerongen ende eyndende: Gegeven in 't jaar ons Heeren 1427 op Sinte Matijs avont Apcstoli, daer bij Lente van Heese gemaect ende overgegeven heeft, dat Roelof Bulle Guederssoen ende Aleidt syn wyff ende haerluyder kinderen op sijn veen haerluyder leven lanck geduerende sullen moogen doen graven alsoe veel torffs als sijluyden elck binnen haeren huijse besigen ende beriven souden moogen ende daernae 't selve veen sal blijven leggen in de eere Goedts, gelijk 't selve in de voers. Lente testamente gemaect is ende wescnde in dorso geteyckent mit de letter A.

Dus een testament van Lente van Heese, waarin nij een familie het recht geeft om levenslang in 'zijn' veen te graven, zoveel turf als ze voor hun huishouden nodig hebben, tenminste als het veen er nog is (in de eere Goedst=Gods).

Gelijktijdig wordt in een andere wilsbeschikking van deze Lente van Heese aan het 'Gasthuijs binner Rhenen', 'eenen camp lants gelegen in den Gerechte van Phenen, in de Nuede, groot omtrent vijff mergen ende moch tweedach werk goede torff jaerlicx uijt syn veen' cadeau gedaan. Een 'mergen' (of morgen) was een oppervlakte-maat die zo groot was als men op een morgen bewerken (ploegen) kon. Een 'spijntgen' was een kastje, vgl. 'spinde'.

J.C.

DE INGENSE WAARDEN VOOR ELST

Eén en al landelijke rust, weilanden met kievieten, koeien en bloempjes. Zo lagen de Ingense waarden er bij vòòr 1971. Als enige onderbreking van de weilanden een water-inham naar de Rijn toe. Heuvels aan de noordzijde met de profielen van het kerkje en de huizen van Elst.

Op dit landschap werden in 1971 de bulldozers ingezet, ten behoeve van de zandwinning en hierbij aansluitend: de recreatie. Hoe droevig ook voor het landschap, bezorgden deze werkzaamheden ons een archeologische verrassing. Men stootte niet alleen op klei, maar ook op massa's kloostermoppen (grote, handgevormde bakstenen, in de middeleeuwen gebruikt). Wilde verhalen deden de ronde: 'Men was gestoten op een graf uit de Napoleon-tische tijd...!'. Er was iets bijzonders met deze waard! Daar niemand er het rechte van wist, werden de amateur-archeologen ingeschakeld door de archeoloog van Gelderland (schrijfster dezes inclus). Het was zaterdag werken geblazen. Met de schop in de hand werd door een stelletje mensen stukje bij beetje, de omtrek van een kasteeltje blootgelegd. Enkele personen bestudeerden ijverig de archieven, waar de bevestiging werd gevonden van datgene, wat in de bodem werd aangetroffen. We vonden hier de fundamenteën van een eenvoudige burcht of edelmanshuis. Door omstanders uit het talrijke publiek bij ons werk werden onze overtuigingen wel eens aan het wankelen gebracht. Men kwam aandragen met andere facetten van de historie: 'of we wel wisten dat er een onderaardse gang gelopen had, onder de Rijn door, naar Het Hoge Huys te Elst, een 17e eeuwse voornaam huis?' Weer anderen: 'we moesten ons geen illusies maken over een burcht, want er had hier een steenfabriek gestaan, met op een kleine hoogte, 'De Pol' genaamd, een rijtje arbeiderswoningen.'

De eerste opmerking werd door vaklieden van de tafel geveegd als onmogelijk. De tweede bevatte waarheid. We vonden de ligging van de steenfabriek, iets meer naar het noordwesten en ook wat er van de arbeidershuisjes op de Pol restte. Maar het kasteel bewees zichzelf met zijn rechthoekige, solide muren van ca. 1 meter dikte.

Het gebouw was, even buiten het midden, in tweeën gedeeld door een smallere muur, had aan de westzijde een hoefijzervormige afvalput, aan de noordzijde een waterput. De steenmaat bedroeg 23 x 13 x 6 cm. Alles was gevoegd met tras, een in de middeleeuwen gebruikelijke metselspecie. We hadden te maken met het edelmanshuis GELDERSWEERT. Maar er moest ergens een Voorburch liggen. Hoe deze te vinden in de chaos van modder, stenen en gras? Het was een kind van een jaar of zes dat me op het goede spoor bracht met de opmerking: 'Mevrouw, hier liggen nèt zulke stenen!' en het wees op de hard ingereden bakstenen in de oprit naar het kasteel toe. Ik had ze aangezien voor wegverharding, maar besloot nu ook deze stenen vrij te leggen, een karwei waarbij ook de scherpste schop onmachtig bleek. Pikkauwelen hielpen ons door de weg heen.

De beloning was de ontdekking van de muurtjes van het Duyfhuys, een gebouwtje van 5 x 5 meter. Aan dit Duyfhuys was een slordig muurtje gezet, dat afdaalde naar de langgezochte Voorburch, een gebouwtje dat kleiner en lichter gebouwd was dan het hoofdgebouw, met aan de noordoosthoek een extra versterkte muur, waarschijnlijk met het oog op zware ijsgang in de winter. Van alle gebouwen was niets anders over dan de fundamenteën, die onder het leefniveau lagen. Er waren geen gewelf- of raamaanzetten meer te zien. Omdat de tijd drong en de boel weldra onder water gezet zou worden, kregen we van de provinciale archeoloog van Gelderland een Atlas graafmachine in gebruik.

De vondsten

De vele aardewerkfragmenten werden over en rondom het kasteelterrein ingezameld. Ze waren te dateren van de 16 - 19e eeuw, t.w. baardman aardewerk, grijs kogelpot volksaardewerk, majolica. Ook enkele zalfpotjes, een benen kam, tinnen lepel enz. Opmerkelijk was het fraai versierde, luxe glas uit de 17e eeuw. Dat het er roerig is toegegaan in de spaanse tijd werd ons duidelijk door de vondst van een spaanse helm en enkele schouderstukken van een harnas. Ook werden er bouwfragmenten gevonden. De gebouwen moeten alle op een stroomrug hebben gelegen, door water omringd. Op het ogenblik sluit een enorme

watermassa over al deze historie heen: de zandzuigers werken voort.

De bewoners van Geldersweert

Onder de bewoners van Geldersweert telt men verscheidene afstammelingen van de hertog van Gelre. Tot tweemaal toe zijn het bastaardzonen van Karel van Egmond, hertog van Gelder. Van Karel den Olden is bekend dat hij in 1555 woonachtig was te Ingen. Ook Karel de Jonge wordt genoemd. Met een sprong voortgaand komen we (uit een hugenoten tak) bij Daniel de Bedarides als bewoner van het kasteel. Hij was aangesteld te Rhenen als luitenant-kolonel over het garnizoen. Na zijn dood volgde zijn zoon Carel hem op, eveneens in rang van overste. Daniel moet voor 1771 zijn gestorven. Bekend is de zilverschat, die hij en zijn vrouw Elsabé aan de gereformeerde gemeente van de kerk te Ingen schonken.

Laten wij ons tot besluit het gezwoeg voor de geest halen van de kolonel, hoe hij te paard naar Rhenen trok, over Ingen, Ommeren, Lienden, door de Marspolder, de Remsestraat naar het Rhenense veer om zo de Rijnbandijk te mijden die onbegaanbaar was. Wat er zich afspeelde in het garnizoen is de vraag.

zie artikel van A.P. de Kleuver,
De Vallei 25-5-1971

Ch. H. Delfin

VOOR HET LAATST: STEDENSPEL

De vorige maal gaven we opheldering over de gestelde burgemeestersvraag aan Haarlemmermeer. Deze vraag was uit een viertal te stellen vragen gekozen. De drie niet gekozen vragen komen nu aan bod. De heer Deys, onze voorzitter, stelde de vraag van wie de ets van Rhenen was, die aan H. Seghers werd toegeschreven, maar waarvan achteraf bleek dat Johannes Ruyscher de maker was. Een andere vraag luidde:

De Utrechtse steden werden van oudsher bestuurd door Burgemeesters, Schout, Schepenen en Raden. Een lezer functionarissen werd vòòr 1581 steeds door de vorst benoemd. In drie van de vier Utrechtse steden geschiedde dat op gelijke wijze, doch in één week men van deze wijze van benoeming af.

A. Welke waren de vier steden?

B. Welke functionaris wordt hier bedoeld?

C. Waarin verschilde de benoemingswijze in die ene stad?

D. In welke stad was dit het geval?

De antwoorden luiden: De vier steden waren Utrecht, Amersfoort, Rhenen en Wijk bij Duurstede. De schoolmeester functionaris was de Hoofdschout (of 'Scholt'). In de drie eerste steden werd deze schout voor het leven benoemd, doch in Wijk bij Duurstede telkens voor 6 jaar.

De derde vraag luidde: In het begin van deze eeuw hebben bekende nederlandse schilders in Rhenen gewerkt en gewoond. Twee van hen waren uit het westen afkomstig en woonden in het centrum van de stad. Beiden zijn later in Rhenen begraven.

Vragen: A. Wie was de bekendste van de twee?

B. Wanneer leefde hij?

C. Waar woonde hij?

Het antwoord moest luiden: A. Jan Adem Zanlleven.

B. Van 1858 tot 1923.

C. Ten huize van notaris Mos in de Herenstraat.

J.C.

De archeologische Werkgemeenschap afd. Zuid-Veluwe en Oost-Gelderland meldt ons dat de volgende lezingen worden georganiseerd:

Op 10 maart spreekt R.O.B.-medewerker Anton Bruyn over: Aardewerk (historische achtergronden, de handel enz.)

Op 14 april spreekt Don Duco over: Pijpekoppen. Spreker is oprichter en beheerder van het Pijpelogisch Museum in Leiden.

Op 12 mei spreekt de Bosse stadsarcheoloog Drs. H.L. Janssen over 'Kastelen'.

De lezingen worden gehouden in Het Oude Klooster, St. Bernulphusstraat 11 te Oosterbeek (achter de Utrechtseweg).

-o-o-o-o-o-o-

Mevrouw R. Navest-Daems, Karel van Gelderstraat 32 te Arnhem (tel. 085-436784) wil gaarne nader ingelicht worden over de zgn. Middelbuurt tussen Rhenen en Veenendaal. Indien men over dit vroegere gehucht gegevens heeft, kan men zich rechtstreeks met deze dame in verbinding stellen.

-o-o-o-o-o-o-

Historische dag 1982, Amerongen.

Op zaterdag 8 mei a.s. organiseert de Stichtse Culturele Raad de Historische dag te Amerongen.

De dag wordt georganiseerd in samenwerking met de Heemkundige Stichting, die een kleine tentoonstelling over de tabakscultuur zal inrichten.

De kosten van deelname bedragen f 20,- (inclusief lunch en de toegang tot het kasteel). Aanmelding voor 1 mei a.s. bij de Stichtse Culturele Raad, Mariaplaats 51, 3511 LM Utrecht (tel. 030-310307) met gelijktijdige overmaking van het bedrag op giro 173931 of bankrekening 21.84.69.136.

O U D - R H E N E N

Mededelingenblad van de Historische Vereniging
Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

eerste jaargang
nummer 4
september 1982

Samenstelling van het bestuur van de Historische
Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Dr. H.P. Deys, voorzitter

J. Combrink, secretaris en redactie Oud-Rhenen,
Rozenlaan 111, 3911 DR Rhenen, tel. 08376-3411

J.G. Koekoek, penningmeester, rek. 41.98.73.708
Amro Bank Rhenen, gironummer van
de bank 848700

H.E. Dekhuijzen, 2e voorzitter

Mw. R. Bovenschen-Bor, 2e secretaris

A.J. Bovenschen, perscontacten

Mw. Ch. H. Delfin-van Mourik Broekman, coördina-
tie werkgroepen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
zonder schriftelijke toestemming van het bestuur

Omslag: B. Oosterhoorn

VAN DE REDACTIE

Dit vierde nummer van "Oud Rhenen" verschijnt nu in het najaar van 1982. Dit jaar zal onze vereniging 75 jaar bestaan en het bestuur overweegt enige plannen, om aan dit jubileum enig reliëf te geven.

Het zou zinvol zijn, indien daarbij een groot deel van de bevolking zou kunnen worden betrokken. Suggesties van de leden en belangstellenden worden zeer op prijs gesteld.

Onze vereniging is nog steeds groeiende. Dat moet ook wel, want alleen als vele Rhenenaren, oude en jongere, zich bij de historie van hun stad betrokken voelen, kunnen we datgene doen, wat ook weer voor het nageslacht bewaard kan worden.

De financiële ongunst der tijden slaat ook terug op de activiteiten van onze vereniging. Het Gemeentebestuur gaf geen subsidie dit jaar, we hopen nu op 1983, want alleen met voldoende geldmiddelen kunnen verdere plannen worden uitgewerkt. Voor het komende winterseizoen 1982-'83 staan weer een aantal interessante avonden op het programma, waarbij niet alleen de leden, maar ook introducees welkom zijn, maar dan wel in de hoop dat de laatsten zich voor het lidmaatschap (f 25,- per jaar, per gezin) zullen aanmelden.

J. Combrink
secretaris

TENTOONSTELLING "ROMEINEN IN DE BETUWE"

Door leden van de archeologische afdeling van de Historische Kring Kesteren en Omstreken zijn in de loop van de jaren op verscheidene plaatsen in de Betuwe bodemschatten uit de Romeinse tijd opgegraven. Aangezien gedurende honderden jaren de Rijn de noordgrens van het reusachtige Romeinse imperium is geweest, ligt het voor de hand dat dit langdurig verblijf zijn sporen in de grond heeft nagelaten. Inderdaad zijn dan ook door de amateur-archeologen ontelbare voorwerpen uit deze periode aan het licht gebracht. Zo werden bijvoorbeeld in 1972 tijdens baggerwerkzaamheden in de Rijn bij Maurik honderden munten, bronzen sieraden, schrijfstiften, mantelspelden, speerpunten en grote hoeveelheden bouwmaterialen geborgen. De vondsten duiden erop, dat hier ongetwijfeld een belangrijke Romeinse vestiging heeft gelegen, naar door velen wordt aangenomen het befaamde castellum Mannaricium.

Speciaal voor deze tentoonstelling in het Streekmuseum Rhenen werd uit het totale vondstbestand een kollektie voorwerpen samengesteld, die een indruk geeft van het dagelijkse leven van de Romeinen, die hier zo'n kleine 2000 jaar geleden in deze streek verbleven. Een bezoek aan het Streekmuseum- waarvan de toegang zoals gebruikelijk gratis is - zal zeker bij de bezoeker een prettige herinnering nalaten aan een interessante kennismaking met vele zaken die de Romeinen in de bodem van de Betuwe achtergelaten hebben.

Openingstijden: Woensdag t/m vrijdag 10-12 en 14-17
uur, zaterdag van 14-17 uur,
zondag, maandag en dinsdag gesloten.

Na 23 oktober zal het Streekmuseum tot april 1983
gesloten zijn.

FREDERIK VAN DE PALTZ,
zoals men hem in 1869 zag

Overgenomen uit een kinderalmanak uit 1869, met vertellingen en versjes van de hoofdonderwijzers: K. de Beijl, J. Hesta, K. Tietema en H.P. Hitze.
Uitgever H. Bokma te Leeuwarden.

Frederik V

Kent ge Frederik V, mine vriendjes? Zoo niet, dan wil ik u iets van hem vertellen. Frederik was een zusterszoon van onzen dapperen Maurits. Hij was keurvorst van de Paltz, een land in Duitschland aan beide zijden van de Rijn gelegen, en regeerde daar rustig, hoewel het overigens in Duitschland vrij woelig was, en de Hervormden en de Roomschen er vijandig tegenover elkander stonden.

Aan het hoofd der Hervormden stond Frederik. Aan het hoofd der Roomschen stonden keizer Matthias en zijn neef Ferdinand. In de landen, waar de Roomschen den baas waren, werden de Hervormden erg vervolgd. Zoo ging het ook in Bohemen. Een vroegere keizer had den Bohemers vrijheid van Godsdienst geschenken en zoo waren er op vele plaatsen Hervormde kerken gebouwd. Daar dit echter zeer tegen den zin van keizer Matthias was, mocht men wel vreezen, dat de vrijheid vroeger of later weer ingetrokken zou worden.

In 1615 werd er dan ook eene Protestantsche Kerk gesloten en eene andere vernield. Of de Bohemers zich hierover al beklagden, het hielp hun niets. Eindelijk zonden zij eenige van hunne aanzienlijksten naar Praag om van des keizers raadsheren herstelling en opening hunner kerken te vragen. Maar de raadsheeren weigerden hun billijk verzoek en behandelden hen met minachting. De afgevaardigden, niet denkend aan de les van Jezus: Hebt uwe vijanden lief en zegent ze die u vervloeken, wierpen twee raadsheeren uit het venster van 't keizerlijk slot. Geheel Bohemen kwam nu in oproer.

Men joeg de keizerlijke ambtenaren het land uit en zeide Ferdinand, die door den keizer als koning van Bohemen aangesteld was, de gehoorzaamheid op, en zag uit naar een zelfgekozen koning, die beter naar den zin zou zijn dan 's keizers neef.

Het oog viel op Frederik V, vooral omdat hij aan 't hoofd ston der Protestanten, van wie de Boemers dan ook hulp dachten te bekomen. Frederik had er echter geen zin in om koning te worden, daar hij wel wist, dat dit hem in oorlog met den keizer zou wikkelen. Maar zijne vrouw, die eene dochter van den koning van Engeland was, wilde zooveel te liever koningin zijn en spoorde haren man dus sterk aan. Zij verweet hem, dat hij wel eene koningsdochter tot vrouw had durven nemen, maar dat hij haar niet de eer wilde geven koningin te zijn. Dat was voor Frederik te erg en hij deed dus maar haren zin.

Maar nu was de oorlog dan ook onvermijdelijk. Reeds maakten de keizer en Ferdinand zich gereed om de Boemers te straffen, en pas was Frederik in zijn nieuwe hoofdstad Praag aangekomen, of hij werd er door de keizerlijke soldaten belegerd. Die belegering konden de Pragers niet lang uithouden en Frederik besloot dus alles te doen om den vijand te verdrijven. In 1620, nadat hij ruim één winter koning geweest was, trok hij 's keizers leger, dat op den Wittenberg aan de westzijde van Praag gelegd was, tegemoet, maar werd, hoe dapper hij ook streed, geheel verslagen. Nu lag Praag voor den vijand open. Frederik was nu niet slechts genoodzaakt Bohemen te verlaten, maar hij verloor ook de Paltz. Hiervan kreeg zijn zoon in 1648 slechts een gedeelte terug. Frederik V kreeg van wege zijn korte regering den naam van Winterkoning en vluchtte naar ons land.

Stil en rustig ging hij in Rhenen wonen en op den Grebschen berg, in wiens omstreken hij gaarne wandelde, vindt ge nog eene rustbank, die naar hen de "Koningstafel" genoemd wordt. Toen in 1628 Piet Hein met de schatten der zilvervloot te Amsterdam binnenkwam en duizenden menschen begeerig waren dien held te zien, ging Frederik ook derwaarts. Zijn zoon, die hem vergezelde, geraakte door 't gedrang in 't IJ en verdronk voor zijns vaders oogen. Men kan dus gerust zeggen, dat Frederik een zeer ongelukkig leven had sedert hij zijn vaderland, de Paltz, verliet. Wij leeren uit zijne geschiedenis, dat de raad die de bijbel ons geeft wel zeer nuttig is. Immers we lezen daarin: Tracht naar hooge dingen, maar voegt u tot de nederige.

K. Tietema

Naschrift van de redactie

Wij hebben u deze proeve van geschiedschrijving voor de jeugd uit de vorige eeuw niet willen onthouden, de inhoud is wel juist en de moraliserende toon was voor die tijd normaal. Men benaderde het gebeurde uit de eigen zienswijze en gaf die dan aan de jeugd door.

DE UTRECHTSE OORLOG EN JAN VAN SCHAFFELAAR

Op moderne wijze zouden we kunnen zeggen, dat voor de Utrechtenaren (en wellicht voor sommigen daarbuiten) 1982 het jaar van Jan van Schaffelaar is. 500 Jaar geleden zou de bekende episode van "het springen van de toren van Barneveld" zich hebben afgespeeld. De huidige Nederlanders weten niet al te veel van de geschiedenis van hun vaderland, maar van Jan van Schaffelaar hebben ze meestal wel eens gehoord. Maar hoe en waar en waarom dit zich zou hebben afgespeeld is voor hen meestal duister. Prof. Prins uit Groningen heeft in een aardig boek geprobeerd de zaak uit de doeken te doen'). Maar zelfs zijn diepgaande en uitgebreide onderzoekingen hebben niet alles aan het licht kunnen brengen.

Voor ons Rhenenaren rijst de vraag: Had onze stad er iets mee te maken? Ja en neen. Ja, voor wat betreft het tijdsbestek waarin dit alles plaats vond. Neen, omdat Barneveld wel in Utrecht lag, maar voor die tijd vrij ver van Rhenen. Wat betreft het tijdsbestek: Omstreeks 1482 zitten we midden in de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Het is te eenvoudig te stellen, dat de Hoeksen de edelen en de ridderschap vertegenwoordigden en de Kabeljauwen het gewone volk en de steden onder hun partijgangers telden. Het patroon liep dwars door beide groepen heen: er waren edelen die Kabeljauws en steden die Hoeks waren.

Na de dood van Karel de Stoute in 1477 bij Nancy kwam zijn dochter, Maria van Bourgondië, aan de regering en natuurlijk deden zich toen direkt moeilijkheden voor. Utrecht kwam tussen twee vuren te zitten, nl. tussen Gelre en Holland. De Bourgondiërs waren onder Maria wederom heer en meester geworden in deze beide gewesten en vele Hoekse edelen vluchtten naar Utrecht, waar een felle anti-Bourgondische stemming heerste. Nu was in die tijd een Bourgondiër bisschop van Utrecht, nl. David van Bourgondië, een buitenechtelijke zoon van Filips van Bourgondië, dus een halfbroer van Karel de Stoute en een zoon van Maria. Deze David was behalve geestelijk heer, een wereldlijk vorst van formaat en hij begon dan ook bij het begin van zijn bestuur direkt orde op zaken te stellen. Met een juist aanvoelen van de stemming in zijn bisdom, maakte hij een aantal "Kabeljauwse" bestuursmaatregelen ongedaan. O.a. hief hij het "Gericht van de Schive" (= schijf, ronde tafel waaraan de rechters zaten) op. Dit "Gericht" was een hof van Appèl, waarbij men in beroep kon gaan tegen beslissingen van de stadsgerechten. Zijn grootste vijand vond hij binnen de stad Utrecht, nl. Jan van Montfoort, de burgemeester, die medestanders in de stad Amersfoort kreeg. De oorlog die toen in het bisdom uitbrak is bekend als de Utrechtse Oorlog (1481-1483). Rhenen en Wijk stonden aan de kant van de bisschop, Utrecht en Amersfoort werden geholpen door Gelre, waardoor ook Rhenen weer van deze vijand te duchten had.

Beide groepen hadden hulptroepen in dienst. Van 1481 tot 1483 woedde de oorlog, waarbij Utrecht en Amersfoort door de troepen van David van Bourgondië geblokkeerd werden. De strijd werd echter uitgevochten op het platteland en van beide partijen ondervond de boer de nadelen. De troepen "leefden op de boer", plunderingen en brandstichtingen waren normaal. Daarbij kwam nog dat in de betrekkelijk kleine gemeenschappen, waarin men toen leefde, persoonlijke veten en vijandschappen vaak tijdens zo'n oorlog werden uitgevochten. Geregelde legers bestonden nog niet, als een vorst oorlog ging voeren nam men huurtroepen in dienst voor wie het vaak niet uitmaakte aan welke zijde ze vochten.

Tijdens zulk een tocht van een bisschoppelijk huurtroep onder aanvoering van een zekere Jan van Schaffelaar vluchtte men voor de achtervolgende "hoekse" vijand in de kerktoren van Barneveld. Kerktorens zijn van oudsher verdedigbare bolwerken geweest: men vluchtte naar boven en sloot de deur achter zich en barricadeerde deze. Om de belegerden uit de toren te halen moest men strijd leveren op nauwe trappen, en daarbij was de belegerde in het voordeel. Volgens het verhaal nu, was de kleine troep van Jan van Schaffelaar naar de omloop van de kerk gevlucht. De belegeraars (Oltmans noemt in zijn roman als aanvoerder van de "hoeksen" Perrol, met de rode hand) beloofden de belegerden de vrije aftocht als ze hun bevelvoerder Jan van Schaffelaar uitleverden, hetgeen deze weigerden. Om zijn mensen niet in moeilijkheden te brengen zou Jan toen van de toren zijn gesprongen. Volgens het verhaal leefde hij nog toen hij op het kerkplein lag en zou men hem daar hebben vermoord. Prof. Prins heeft een diepgaand onderzoek naar dit alles ingesteld, maar is ook niet tot vaststaande, historisch juiste conclusies gekomen.

Barneveld eert echter de held nog steeds en richtte een standbeeld voor hem op en viert nu rond de 500ste verjaardag van de gebeurtenis een uitgebreid volksfeest.

J.C.

1) Jan van Schaffelaar, requiem voor een Gelderse ruiter,

door Dr. A.H.J. Prins. Uitgever Schaffelaarreeks
nr. 12 Barneveld B.D.W. 1982 prijs f. 70.00

TERECHTSTELLINGEN IN RHENEN

Op 13 april 1707 werd in de Cunerakerk te Rhenen gedoopt een meisje dat de naam Maria ontving. In het doopboek werd vermeld dat Maria een dochtertje was van Anna Dirsdr. De vader van het kind wordt niet vermeld. Het gebeurde elk jaar wel enkele malen dat een ongehuwde moeder liet dopen. Meestal is dan bij de doop vermeld dat de moeder ernstig is onderhouden over haar zonde door de predikant en/of kerkeraad. Dit ontbreekt hier echter. Wel wordt vermeld dat de moeder na de kraam op gerechtelijk bevel werd geworpd. En wanneer je dat leest ga je aan het fantaseren wat die moeder wel gedaan moet hebben om zo vreselijk gestraft te worden. Eerst je kind ter wereld brengen en dan gewurpd worden, het is bijna niet te geloven.

Uit de gerechtelijke archieven van die tijd komt de reden van dit in onze ogen wrede vonnis duidelijk naar voren. En ondersteunt het verhaal.

Anna Dirksdr., ook wel genaamd Pierlapamp, werd + 1685 in De Bilt geboren en haar moeder was Aaltje Cornelis Pierlapamp. Deze was + 1658 in Ede geboren. Vanaf haar jeugd heeft Anna Dirksdr. met haar moeder verkeerd met zgn. heidenen (de naam voor zigeuners en zwervers). Als vrienden worden genoemd o.a.

Christiaan de Vries, Willem de Student, Anna Catharina Andriessen, ook wel genaamd Patroentas, Jacob de Haes, Mary Jans van Beeck, ook genaamd Mary Pirlala, Jan de Wael, Laurens den Heyden, Dirck Martens ook genaamd mooie Dirck, Kees van Jaersvelt, Zwart Jantje, Daniel de Vogel, Jacob Zieraet, ook genaamd Jacob Poth, Jan Heesen, Zwier van Amsterdam, Rijcken Gerrit, Lau de Speelman, Klaas Driepont van Antwerpen, Klein Jantje, ook genaamd Pisbroekje en Jan Hendriks, ook genaamd de Poep.

Een hele reeks inbraken en diefstallen werden door moeder, dochter en tante Hilletje Cornelisdr. Pierlapamp in samenwerking met genoemde vrienden gepleegd.

Moeye (tante) Hilletje was + 1666 te Barneveld geboren. Na hun gevangenneming bekenden zij o.a. de inbraak te Amerongen bij N. de Keijser, de diefstal uit de Roomse kerk te Soest in 1701. Moeder Aaltje Pierlapamp kreeg toen ook een deel van de buit voor haar dochter Anna, die toen 15 à 16 jaar was. Anna werd meestal belast met op de uitkijk staan, zoals bij de kerkroof in het dorpje Eemnes. Zij had toen reeds een minnaar, Jacob de Haes, in die dagen "bijloop" geheten. In het begin van de 20ste eeuw sprak men over "bijzit", tegenwoordig praat men over samenleven, samenwonen. Verschillende malen kreeg zij haar deel via haar "bijloop". Het deel van de buit werd soms in natura uitbetaald, o.a. een schort en hemden.

In 1702 is de bende in de Grebbe en breken in bij de herbergier Jacob de Valck. In 1703 is de predikant te Maarssen aan de beurt. Zij ontvangt haar portie dan weer via haar moeder. 1704 Wordt goed ingezet, op Nieuwjaarsdag is de predikant te Doorn aan de beurt. Anna's deel komt dan weer via haar "bijloop" Jacob. Hierna steken ze de Rijn over en staat ze op de uitkijk bij de inbraak bij Pieter Gerrits te Ingen. Na de inbraak bij de predikant te Doorn was ook nog het huis van Jan Gijsberts te Doorn onderhanden genomen. Die krijgt nu voor de tweede maal de bende op ongevraagde visite. Ook Renswoude wordt niet vergeten, Jan Beerentsz. wordt met een bezoek vereerd. Anna krijgt dan een stukje linnengoed, een sergie jack en een sergie schort. Sergie was de naam voor een licht gekeperde stof. Hierna ging Anna Pierlapamp een tijdje als spinster werken bij Borgert Gijsbertsz. aan de Munnickeweg. Later spreekt ze met Rijcken Gerrit en haar moeder af de genoemde Gijsbertsz. te bestellen. Anna slaapt zgn. op doortocht in het huis van Borgert, maar schuift 's nachts een schorteldoek (voorschoot) vol gestolen goed door het raam, 2 rokken en 1 laken zijn haar deel.

In maart 1705 wordt Anna veroordeeld om 14 dagen in een openbaar werkhuis te verblijven. De inbraak bij de dijkmeester te Schalkwijk was daar de oorzaak van. Toen ze weer op vrije voeten was trok ze met de bende naar Woudenberg om de kerk te bestelen, 's nachts krijgt dan de kerk van Scherpenzeel een beurt. Haar loon als uitkijk bestaat uit enige lakens. De bende wordt steeds brutaler en nu wordt de woning van de drossaert (rentmeester) Hardenergh te Amerongen bezocht en doorzocht. Weer de Rijn over en nu naar Heusden (waarschijnlijk Opheusden) en de herberg van Arien Arentsz. in de Zwaan geplunderd. Voor de derde maal, het is intussen januari 1707, het huis van Jan Gijsbertsz. te Doorn bezocht. En daarna wordt de bende opgerold en te Rhenen gevangen gezet.

Niet alleen bovenstaande misdaden worden bekend, maar ook een kindermoord. In 1702 is Anna Dirksdr. Pierlapamp in het Rhenens Veen (Veenendaal) bevallen van een zoon. Waarschijnlijk was haar "bijloop" de vader, hoewel dit niet vermeld wordt in de verslagen. Wanneer het kind 10 à 11 dagen oud is draait de grootmoeder Aaltje Pierlapamp het kind de nek om en duwt de moeder Anna Pierlapamp met een duim de hersens in van haar zoontje. Wanneer het dan nog niet helemaal dood is helpt meufje Pierlapamp ook nog een handje door het kindje enkele kaspelden, te koop voor 3 voor 1 duit (klein geldstukje) in de hersentjes te steken. Het dode kindje wordt nog een paar dagen in het stroo verborgen gehouden en daarna door het "eделе" drietal in een blauwe boeselaarsschorteldoek gewonden met twee rode bakstenen verzwaard en in de voornacht in 't Veen in het water gesmeten.

Op 4 april 1707 worden Aaltje Cornelis en haar zuster Hilletje Cornelis Pierlapamp te Rhenen terechtgesteld. Het vonnis van Anna Dirksdr. Pierlapamp wordt ten uitvoer gebracht op 26 Mei 1707. Op de gebruikelijke plaats wordt zij door de scherprechter met een koord gewurgd tot de dood erop volgt, hierna wordt het lijk naar het galgenveld gebracht om daar, aan een paal gebonden, ten toon gesteld te worden, anderen ten spiegel (voorbeeld).

De doopinschrijving in het Ned. Geref. Doopsregister Rhenen luidt als volgt:

13 April 1707 is gedoopt het kindt van Anna Dirksdr. bij haer in hoererije gewonnen, sijnde sij moeder alhier in de gevanckenisse zo lange bewaert, totdat sij haer kindt gebaert hadde, inde kraam uytgehouden was, om dan daer na wegens haere groote misdaden na verdienste gestraft te worden, het Ed. Gerecht der stadt nam op sigh de sorghe van het kindt in de Vrese Godts op te trecken. Het kindt is genaemt Maria.

N.B. Dese moeder is op den 26 May 1707 volgens sententie des Ed. Gerechts geworht.

Jean Rouge

DE EXCURSIE NAAR WIJK BIJ DUURSTEDEN

Op de 21ste augustus vond onze zeer geslaagde excursie plaats naar Wijk bij Duursteden. Geen regen, iets winderig weer. Langs verschillende wegen kwamen deelnemers aan de excursie toegestroomd naar het gebouw van de R.O.B. naast de walmolen. Omringd door vele plattegronden en de allernieuwste bodemkaart van de heer Berendsen, hield de archeoloog, de heer Blommestein, een interessant betoog.

Van groot belang voor de spijting van de oude handelsstad is vooral diens ligging geweest aan de ontmoeting van Rijn en Lek. Hierbij is op te merken, dat de Rijn zijn loop vele malen verlegd heeft. Reeds in de 19e eeuw werden er bij Wijk beenderen gedolven door de arme bevolking, om ze aan de beendermeelfabrieken te verkopen. De heer Janssen en Holwerda zijn de eerste archeologen van naam, die hier opgravingen verrichtten. Het latere werk van de R.O.B. heeft veel oudere veronderstellingen te niet gedaan.

Tegenwoordig betrekken de archeologen het hele Kromme Rijngebied in hun onderzoekingen. De levenssamenhangen zijn van overwegend belang, terwijl het vroeger vaak om de vondsten ging. In de kleibodem leveren de fosfaatvlekken een doorslaggevend bewijs op voor een oude bewoning. Men zoekt wel sporen van oude bewoning in de zwarte lagen, maar deze zijn dikwijls te verwarren met de zgn. laklagen, dat zijn lagen door overstroming of een stilstandsperiode van het water ontstane gronden.

De archeologen hebben met de edelmansboor (een handboor, die tot op 1.20 m. reikt) het hele gebied rond om Wijk bij Duurstede afgeboord. Veel fosfaatvlekken, die zich eigenen voor een opgraving, zijn aan het licht gekomen, behalve deze ene, die door de dieper peilende boor van de Wageningse bodemcartering werd gevonden: "De Horden". Hier was iets bijzonders aan de hand. Onder een pakket overstromingsklei lag een Romeinse nederzetting, op een nog oudere stroomrug. Het mooie is dat daaronder vele gegevens uit de IJzertijd en ook Bronstijd bewaard lagen.

Met 14 auto's arriveerden we op het opgravingsterrein. Hier konden we in natura aanschouwen hoe de ongeschreven historie door de archeologen af te lezen is uit een wandprofiel. In het platte vlak zagen we de Romeinse omheiningen, lange greppels, die dwars door de putten liepen. Uit de Bronstijd o.a. een prachtige cirkelvormige greppel, alles iets uitgevloed door de regen. De vorm van spiekers (voorraadschuurtjes) en boerderijen zijn altijd moeilijk te interpreteren in het veld.

Na afloop van de verklaring van de grondsporen kregen de liefhebbers de kans om zelf wat scherven op het stort te zoeken. Enkele stukjes brons werden ingeleverd. Later ontmoetten veel deelnemers elkaar weer in "De Engel", om bij een kopje koffie wat na te babbelen, waarna het stadje werd bezichtigd en natuurlijk het museum.

Ch. Delfin- van Mourik Broekman

O U D R H E N E N

Mededelingenblad van de Historische Vereniging
Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

eerste jaargang
nummer 5
november 1982

Samenstelling van het bestuur van de Historische
Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Dr. H.P. Deys, voorzitter

J. Combrink, secretaris en redacteur Oud Rhenen,
Rozenlaan 111, 3911 DR Rhenen,
tel. 08376-3411

J.G. Koekoek, penningmeester, rek. 41.98.73.708
bij de AMRO bank te Rhenen, giro
van de bank 848700

H.E. Dekhuijzen, 2e voorzitter

Mw. R. Bovenschen-Bor, 2e secretaris

A.J. Bovenschen, perscontacten

Mw. Ch. H. Delfin-van Mourik Broekman, coördina-
tie werkgroepen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
zonder schriftelijke toestemming van het bestuur

Omslag: B. Oosterhoorn

TEN GELEIDE

- Het grootste deel van het voor U liggende 5^e nummer van OUD RHENEN is gevuld met een artikel over de geschiedenis van de villa Bergzicht. In deze villa, gelegen op Rhenens grondgebied, werd na de oorlog het Juliana Ziekenhuis Veenendaal gesticht.

Deze geschiedenis verscheen oorspronkelijk in een speciale editie van 'De Injectie', het blad van de personeelsvereniging van het Juliana Ziekenhuis (Sept. 1982) ter gelegenheid van het afscheid van de algemeen directeur Drs. J.A. Zeestraten. Bij het drukken werd, ten behoeve van onze Vereniging, een aantal exemplaren extra gedrukt waardoor wij in de gelegenheid zijn gesteld, onze lezers mee te laten profiteren van deze uitgave. Wij danken de redactie van 'De Injectie' voor hun medewerking in deze.

In het Rhenense fotoboek 'Achter Berg en Rijn' verscheen reeds eerder onder afb. 788 een korte schets van deze historische villa, het artikel in dit nummer kan worden beschouwd als een aanvulling ervan.

In December zal het 75 jaar geleden zijn, dat onze vereniging werd opgericht. Om dit feit (23 December 1907) te gedenken zal in een speciale editie van ons verenigingsblad extra aandacht worden geschonken aan een aantal facetten uit de jaren rondom deze oprichtingsdatum.

H.P. Deys

DE FLORA VAN DE GREBBEBERG

Wat verloren ging

Door de vriendelijke medewerking van een biologe kwamen we in het bezit van een exemplaar van "De Levende Natuur", het nederlandse tijdschrift voor veldbiologie, dat ruim 80 jaar geleden door de heren E. Hermans, J. Jaspers en mijn oud-leraar) Dr. Jac. F. Thijsse werd opgericht. In dit exemplaar van juni van dit jaar komt de bioloog D. Douwes met een nostalgische beschouwing aan vóór de 2de Wereld-

is nog over een art. uit, dat hij een deel van de flora die toen in de omgeving van de Grebber was te vinden. Van al de planten, die hij in dit artikel noemt, is praktisch nu niet veel meer te vinden. Voorjaarshelmbloem, Salomonszegel, Robertruid, Thijm, Pijpbloem, om slechts een aantal te noemen, ze zijn verdwenen. Boekoeksbloemen, Hengel Hop, Zandkool zijn er nog wel, maar de vele andere soorten die toen bij de berg en in de vallei te vinden waren zijn er niet meer.

De oorzaken zijn vele: Oorlogshandelingen, die de oppervlakte vernielden, bouwnoodzakelijkheden deden de vindplaatsen onder huizen en wegen verdwijnen. " De Hel " bij Veenendaal herbergt nog wel iets, maar van de Blauwgrasvelden is niet veel meer over. In de vallei treft men in een aantal sloten nog wel de Waterranonkel aan, die vooral in het voorjaar de oppervlakte wit kan kleuren, maar ontginning en kunstmest hebben de rijke flora van Berg en Vallei onvoorstelbaar aangetast.

De zuidhelling van de berg, klimatologisch schitterend gelegen, was vroeger een botanisch paradijs voor wie er oog voor (en kennis van) had, nu is er nog maar sporadisch een bijzondere, bloeiende plant te vinden. De grote zondaar is de crossing geweest, waarvan de sporen door zandverplaatsing, diepe gleuven en nieuwe waterlopen niet snel zullen verdwijnen. Misschien kan jarenlange rust nog iets van dit plantenschoon terugroepen.

Met de planten zijn ook die insecten verdwenen, die een samenleving met bepaalde planten nodig hadden. Ook hier zou een (en nu botanische) werkgroep goed werk kunnen doen door het nog aanwezige te catalogiseren en dit dan voor de komende generaties te bewaren. Wie begint?

J. Combrink

p.s. Het adres van de heer D.Douwes, die het oorspronkelijke artikel schreef, is Wilhelminastraat 109, 7001 GV Doetinchem.

J.C.

VILLA BERGZICHT

In de centrale hal van het Juliana Ziekenhuis Veenendaal hangt een stenen plakette, waarop in koperen letters de volgende tekst staat weergegeven:

TER EERBIEDIGE NAGEDACHTENIS AAN
ELISABETH JOHANNA VAN DOORN

GEB. HOOTSEN

GEB. TE HELVOIRT 6 FEBRUARI 1869

OVERL. TE RHENEN 27 JANUARI 1952

DIE DOOR HET SCHENKEN VAN HET TERREIN
EN ENIGE GEBOUWEN, HET MOGELIJK HEEFT
GEMAAKT DIT ZIEKENHUIS TE STICHTEN

17 OKTOBER 1946 - 2 JULI 1959

Wie was Elisabeth Hootsen en hoe is het vergaan met de 'enige gebouwen', waarvan in deze tekst sprake is?

Het belangrijkste gebouw op het terrein was toen de oude villa Bergzicht waar de wieg van het Juliana Ziekenhuis lag. Deze villa, die dus de eerste fase van het bestaan van het Juliana Ziekenhuis vormt, zal vermoedelijk begin 1983 worden afgebroken.

Om de afbraak van de oude villa niet geheel geruisloos te laten verlopen, hebben wij wat naspeuringen verricht naar de geschiedenis van deze villa en enkele daarmee verband houdende zaken.

Er hebben zich, vooral in de beginfase van het pension, zeer vele verbouwingen, uitbreidingen en veranderingen voorgedaan. De belangrijkste zullen wij hier nader bespreken.

Wij moeten daarbij teruggaan naar de vorige eeuw, toen Jacob Hootsen trouwde met Margarieta Nelina Hiensch. Beiden waren zij uit Veenendaal afkomstig, zij kwam van de 'Grifthoeve' in het Gelders Veenendaal.

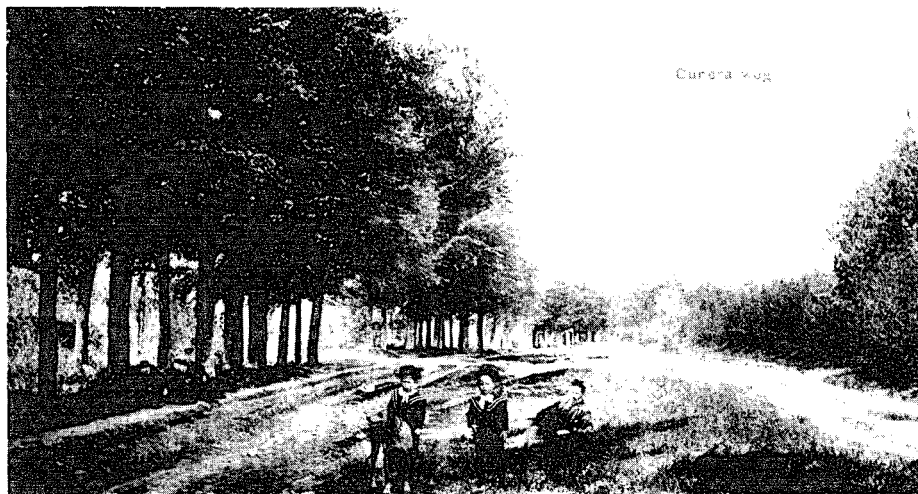
Na hun huwelijk vertrok het jonge paar uit Veenendaal en woonde onder meer in Helvoirt, waar Jacob Hootsen werkzaam was op het kasteel. Daar zijn vier kinderen geboren. De zoon Teunis Cornelis werd hoofd van een school

in Hoevelaken, later in Ederveen. Hij was daar een bekend man in de bijenwereld en als amateur-geoloog betrokken bij opgravingen.

De drie dochters heetten Margaretha Nelina en Elisabeth Johanna (tweelingen, geb. 1869) en Jacoba Wilhelmina (geboren 1871). De drie ondernemende zusters, geïnspireerd door het leven op het kasteel Helvoirt, wilden zelf ook eens een landgoed bezitten. Daar de ouders uit Veenendaal kwamen en zij de omgeving hier goed kenden, ging de belangstelling uit naar een uniek stuk grond gelegen aan de voet van de heuvelrug en aan de rand van de Gelderse Vallei. Deze streek is plaatselijk bekend als het Veeneind en het ligt in de gemeente Rhenen.

Op dit stuk grond, op de kadastrale kaart van 1881 nog geheel onbebouwd, was in 1887 een huis gebouwd. De grond grensde aan de Cuneraweg, toen nog een zandweg met karresporen (afb. 1).

Afb. 1 De Cuneraweg was omstreeks 1900 nog een zandweg met karresporen.

Afb. 1^a, zie ommezijde. Deze foto van KLM-Aerocarto, waar ook een prentbriefkaart van bestaat, geeft een goede indruk van het terrein rondom de villa in 1948.

Op de voorgrond de villa Bergzicht met rechts ervan de oorspronkelijke boerderij van 1899. Daarachter de keuken en enkele bijgebouwen. Op de achtergrond de villa Margaretha, die vroeger aan déze zijde een veranda had.

Rechts is tussen de bomen de Cuneraweg nog zichtbaar.

Op 14 November 1898 kochten Margaretha Nelina Hootsen en Jacoba Wilhelmina Hootsen van de gebroeders Jacobus Albertus en Gerrit Jan de Rooij het "huis met erf en bouwland, gelegen aan den Cuneraweg en den Veenschenweg", groot ruim 2 ha voor de prijs van duizend driehonderd vijftig gulden. Het was het stuk dat ligt tussen ongeveer de huidige toegangsweg naar het ziekenhuis en het zusterhuis.

Het genoemde huis werd in 1899 afgebroken en vervangen door een witte boerderij. Deze had de vorm van de boerderijen uit de streek en is te zien op afb. 1^a, 21, 22 en 23 (rechts op de foto's). Het was er rustig en er was in de omgeving gemakkelijk aan boter, melk, eieren en groente te komen, hetgeen met het oog op het houden van een pension van groot belang was.

Afb. 2 Pension Bergzicht in 1902, gezien ongeveer vanaf de huidige rijwielstalling. De Cuneraweg is dus rechts gesitueerd.

In 1902 werd er een woonhuis tegenaan gebouwd, zichtbaar op afb. 2. De oorspronkelijke boerderij gaat op de foto geheel schuil achter dit woonhuis. In deze uitbouw vestigden de beide zusters hun pension. In het begin kon men de Wielingsheuvel zien liggen, vandaar de naam 'Bergzicht'.

Een oprijlaan met sparren werd aangelegd naar de Grindweg, twee stenen pilaren markeerden er de ingang. Deze pilaren staan er nu nog, op het kleine parkeerplaatsje bestemd voor artsen.

In 1903 kochten dezelfde zusters van dezelfde gebroeders De Rooij 'enig bouwland en hakhout, gelegen tusschen den Cuneraweg en Vendelschenweg, naast pension Bergzicht'. Het was groot 3 ha en kostte f 765.= en het is het stuk, gelegen tussen de toegansweg tot het ziekenhuis en de tegenwoordige camping het Bergbad.

Er werd voor onze begrippen in een onvoorstelbaar tempo gebouwd, want in 1904 reeds werd het pension uitgebreid: tegen het huis van afb. 2 werd een villa gebouwd (afb. 4 en 5) en het geheel bestond nu dus uit drie delen.

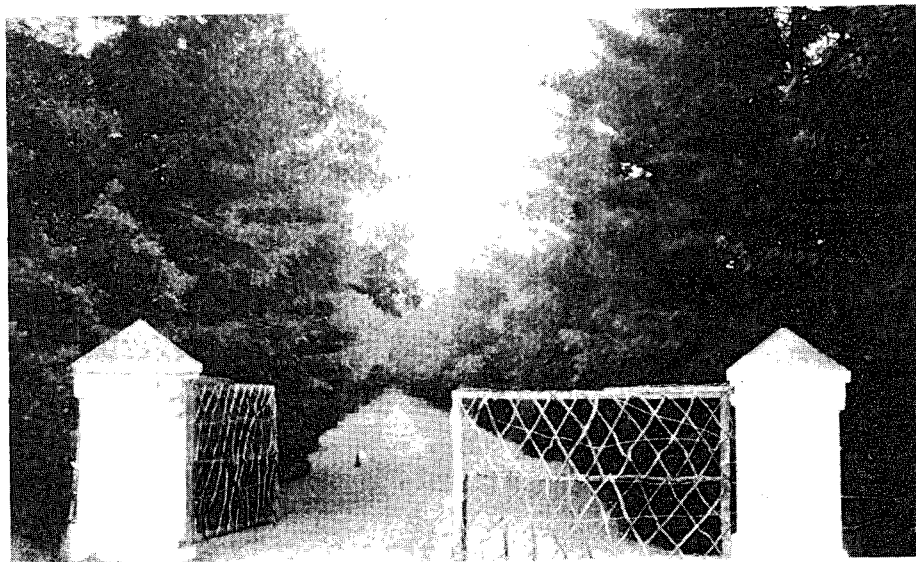
Jacoba Wilhelmina raakte verloofd met een pension gast, Albert v.d. Jagt. Zij heeft toen in 1907 haar 'onverdeelde helft, een heerenhuis genaamd Bergzicht, ingericht voor pension, met schuren, erf, tuin, bouwland, plantsoen, opgaande boomen en houtgewassen, gelegen aan den Cuneraweg en Vendelschenweg, waarvan de wederhelft behoort aan Margaretha Nelina Hiensch', voor f 5000 verkocht aan de derde zuster, Elisabeth Johanna.

Jacoba trouwde in 1908 en zij vertrok naar Leiden, waar haar man een baan had aan het Acad. Ziekenhuis.

In hetzelfde jaar 1908 gingen de tweelingzusters Margaretha Nelina en Elisabeth Johanna een 'vennootschap van koophandel' aan, het doel was het exploiteren onder de firmanaam 'Gezusters Hootsen' van het pension Bergzicht gelegen nabij Prattenburg onder Rhenen.

Tevens werd toen in October 1908 door de Gezusters Hootsen een bouwaanvraag ingediend voor een grote verbouwing, R. van Lienden was de bouwmeester. De aanvraag werd afgekeurd maar een nieuwe tekening, thans mede-ondertekend door de gebr. Van Wagenveld, werd door burgemeester en wethouders van Rhenen goedgekeurd op 2 Februari 1909. De beide bouwanvragen zijn nog aanwezig in het Gemeente-archief te Rhenen. We zien het uitgebreide pension op de afb. 6 en 7, het heeft in grote trekken de vorm gekregen van de villa, zoals wij die vandaag nog aantreffen. Men had de zijgevel verlengd en er een plat dak op geplaatst.

Inmiddels was het terrein prachtig aangelegd met dennenbos, weiden, sparren en andere bomen, boomgaard, moestuin, tennisbaan, croquetbaan, speelweide met schommel en wip. Aan

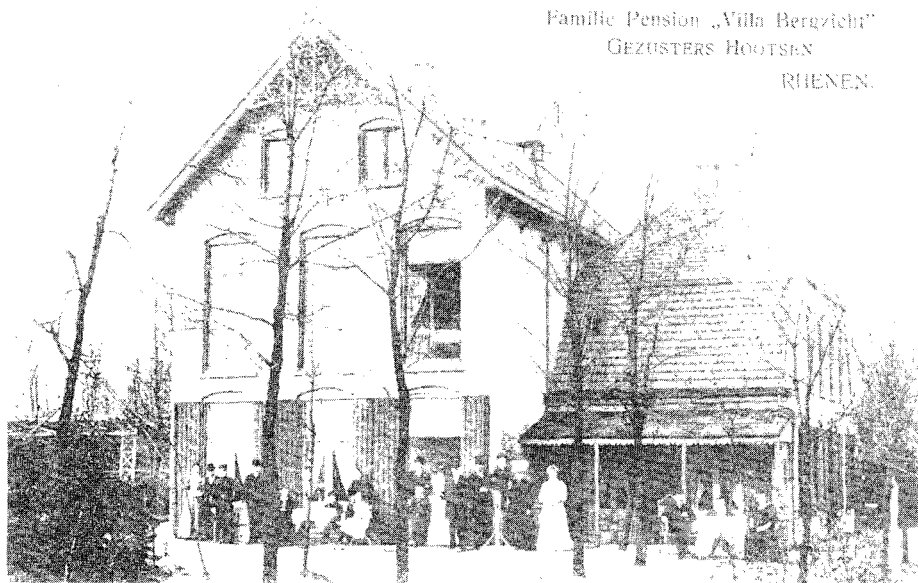

Afb. 3 De hoofdingang vanaf de Grindweg, met oprijlaan. Het hekwerk werd in 1923 door B.v.d.Berg en A.v.d.Jagt aangebracht. Er lagen hier en daar grote keien opdat de rijtuigen goed in het midden zouden rijden. De foto is van ca 1925.

Afb. 4 De villa, die in 1905 tegen het woonhuis van afb. 2 werd gebouwd. Links een prieël.

de kant van het huidige Bergbad was toen nog een korenveld.

Afb. 5 De nieuwe villa tegen het woonhuis. Bij de A de bel. De dame in het wit, met de handen gevouwen, is Jacoba Wilhelmina Hootsen. Ca 1906.

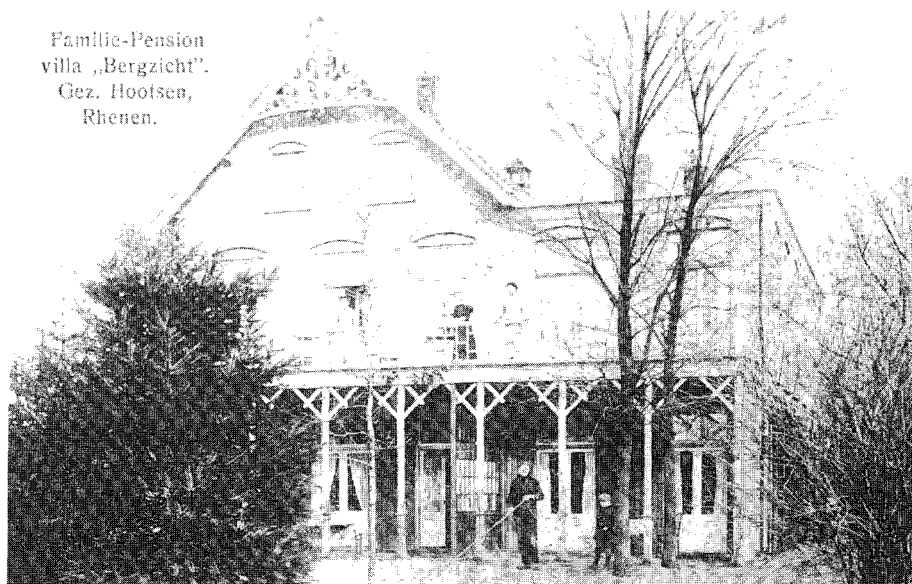
Op 1 October 1909 werd de aanvraag voor de bouw van een 'koetshuis' goedgekeurd: onder dezelfde bouwmeesters kwam naast de villa de bouw van deze dependance gereed, langs de Cuneraweg, ongeveer achter de huidige bushalte. Dit gebouw is bekend geworden als de villa Margaretha, nog zichtbaar op afb. 8 en op afb. 1^a bovenaan. Het had vroeger aan de kant van Bergzicht een veranda. Vlak bij lag het Jacobspaviljoen, genoemd naar vader Hootsen. Het was een 6-hoekige theekoepel met hardstenen stoep, de ramen waren voorzien van gekleurd glas.

De dochter van de jongste van de drie zusters, die toen als kind vanuit Leiden vaak naar Bergzicht kwam, herinnert zich nog uit de jaren zo rond 1920:

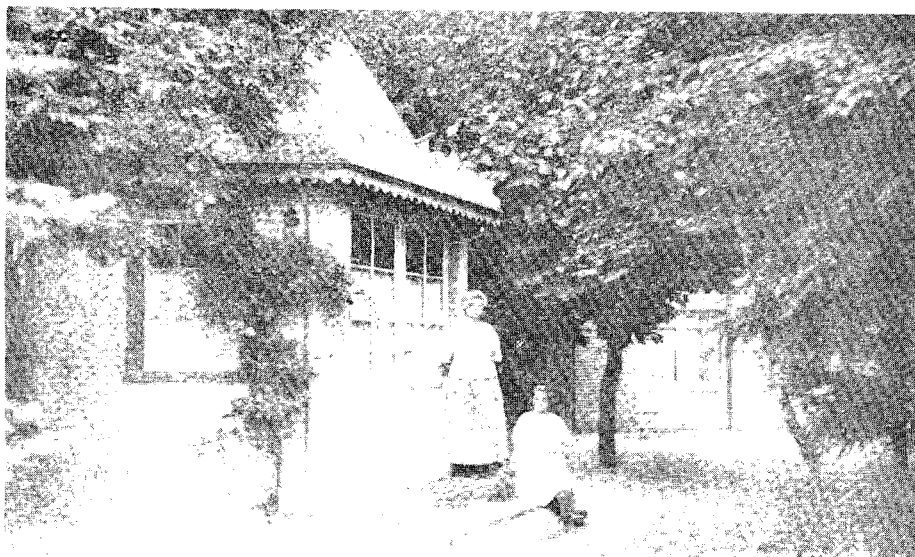
"Voor mij als kind was het logeren in Bergzicht het 'zijn in het paradijs'. Mijn broer en ik waren er dan 14 dagen. Het hek tussen de witte palen (aan de huidige Grindweg) was voor ons de poort, waar we met het rijtuig het paradijs binnenreden. Wij woonden weliswaar in het Westen, maar dit park, waar je veilig kon dwalen,

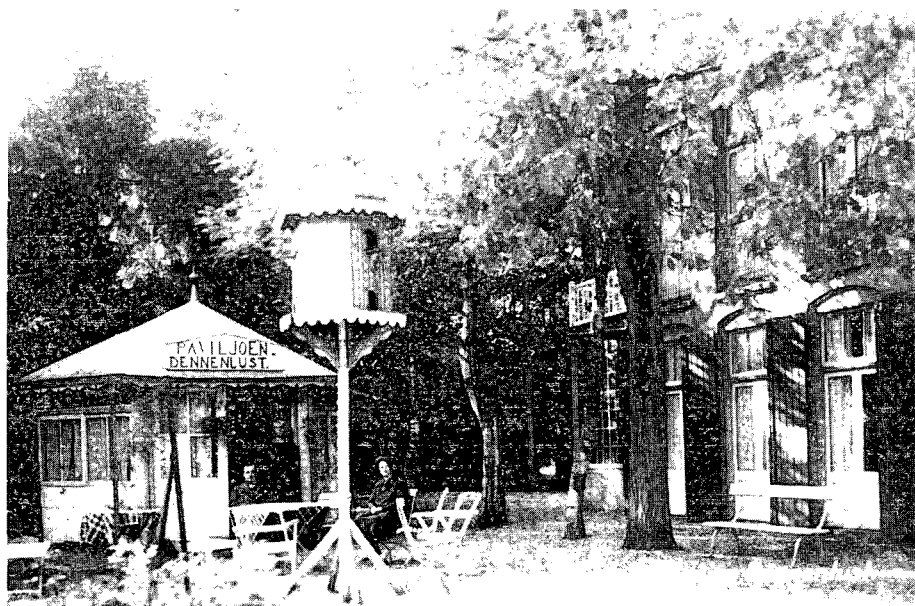
Afb. 6 Het familie-Pension „Bergzicht" in 1910. Na de verbouwing van 1909 was het rechterdeel uitgebreid en vormde nu één geheel met de villa.

Afb. 7 De villa „Bergzicht" omstreeks 1915. Cornelis van Doorn staat voor het huis. Op het balkon de kleine Cornelia met tante Margaretha.

Afb. 8 Het Jacobspaviljoen met tante Margaretha en nichtje Cornelia. Op de achtergrond rechts de villa Margaretha, ca 1930.

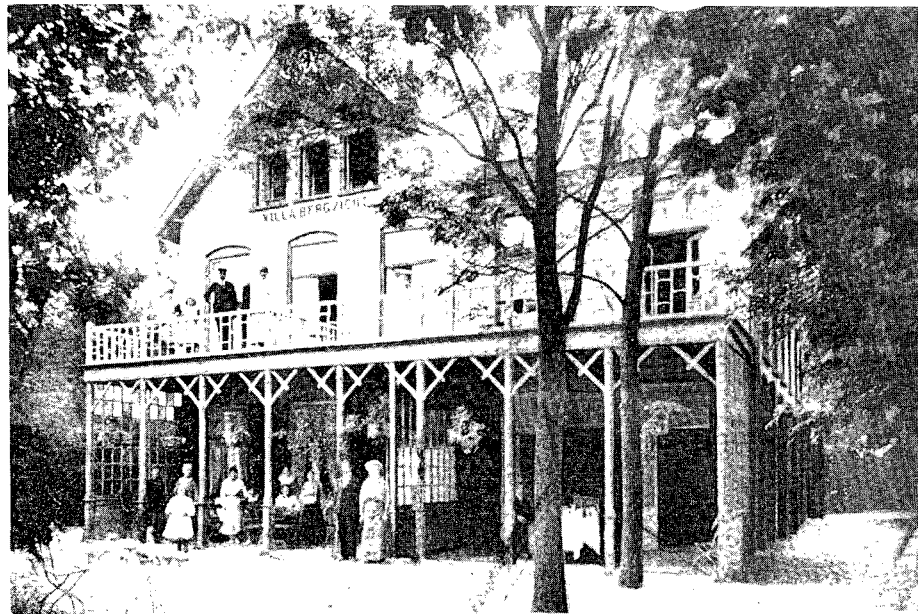
Afb. 9 Gezicht op het paviljoen Dennenlust met rechts villa Bergzicht. De duivenslag met duiven was van B.v.d.Berg, die hier voor het paviljoen zit, achter hem Margaretha, daarnaast Cornelia

waar steeds iets nieuws te ontdekken was, was iets heel bijzonders. Mijn broer en ik ontdekten steeds nieuwe interessante plekjes. 's Avonds waren we vaak op de speelweide, niet ver van het Jacobspaviljoen, op een heuveltje stond de bergkoepel. Er was een schommel en een wip. In de boomgaard, vlak bij de villa Margaretha, aan de rand van de weide bloeiden de vruchtbomen. De vogels, die zongen ook nog als we in een kamer aan de Oostzijde, meestal boven gingen slapen. De luiken gingen dicht, er was een hartje in de luiken waar iets licht door scheen. Er was een geweldige vrede en harmonie. Zo nu en dan gekten de ganzen. Mijn vader maakte met ons prachtige wandelingen in de omgeving. Er liep een pad langs het terrein aan de Oostzijde, dat later langs het Bergbad liep waar nu een recreatiecentrum is met bungalows. Er waren daar korenvelden met klaprozen en korenbloemen. Schuin liep een pad door de rogge akkers naar de Grindweg. 's Zondags hoorde je de kerkklokken uit Veenendaal, er was één vrede, een harmonie met de mensen en de natuur.

We beklommen de Wielingsheuvel, daar konden we de bel van het huis nog horen luiden als het etenstijd was. Deze bel is nog zichtbaar op afb. 5 en 6. We mochten zelf ook wel eens de bel luiden".

Op een briefkaart, door een van de gasten rond 1920 aan familie verzonden, lezen wij:

"'s Avonds een prachtwandeling door 't bosch bij zeer mooi weer over den berg. Op een wei waar 't zalig rook en waarop men een schitterend vergezicht had, gelegen. Mooie zonsondergang. Nog wat gelezen en gebreid op de luie bank voor 't huis aan den straatweg. Het is er zalig stil, alleen vogels hoort men. Weinig auto's passeren er. Donderdag, mooi weer. Boven in 't bosch gelegen. Veel boschbessen. Stukjes kaas in de boomen gehangen voor vogels. Naar de mieren gekeken en hen kaas gegeven. Vogelgezing en stilte. Niet te vergeten het ruisselen der boomen. Als een zee klinkt het geruisch. De boom waartegen men leunt zwiept heen en weer als een schommelstoel. Men ziet de treinen heel klein in de verte naar Wageningen gaan en terugkeeren. Tusschen de middag een veldwandeling gedaan. Prachtig weer. 's Avonds weer den berg op en daarna thee drinken in 't prieel aan de weg-

Afb. 10 Villa Bergzicht omstreeks 1916. Margaretha en haar man staan midden voor de veranda. Achter hen de hoofdingang. Cornelia staat bij de ganzen, achter haar haar moeder Elisabeth.

Het mooiste, rustigste plekje van ons Vaderland is ..

„Bergzicht” te Rhenen

Bergen, Heide, Bosschen,
frappante vergezichten.
Eigen tuinen gr. 80.000 M².
Prijs alles inbegrepen
f 4.— per dag p. p.

Bestaat sinds 27 jaar. Eerste referenties.

Bespreek tijdig. Telefoon Veenendaal No 27.

Mooier en aangenamer verblijf dan in Pension »Bergzicht« te Rhenen,
is ondenkbaar. — Electriche verlichting!!

Inlichtingen: **Gez. Hootsen.**

zijde en naar de bloemen in de tuin gekeken en de pauw bewonderd met zijn + 300 oogen op zijn staart waar hij veel mee pronkt. Hij lust graag kaakjes. Een gans wiens vrouw gestorven is, schreeuwt heel akelig telkens. Vrijdag een mooie veldwandeling naar Veenendaal. Een oude man werd onze geleider. We gaven hem wat en hoorden zijn verhalen. Over zijn komst uit Duitschland en zijn inter-neering in Nunspeet en zijn leven hier in Veenendaal."

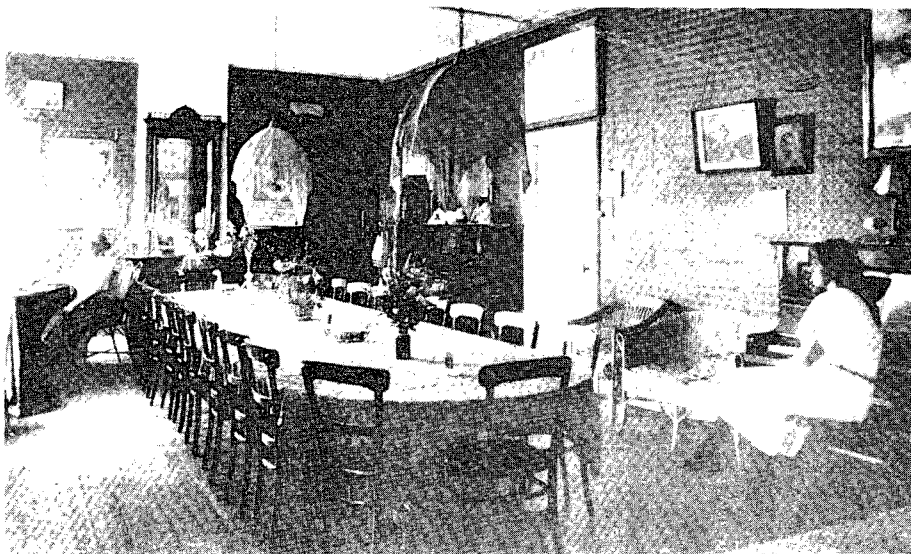
Onder de bezielende, doch strakke leiding van de energieke gezusters Hootsen maakte het pension een tijd van grote voorspoed mee. De beide zusters waren inmiddels getrouwd: Margaretha met Barend van den Berg en Elisabeth trouwde Cornelis van Doorn. Beide dames bleven zich altijd presenteren als de 'Gezusters Hootsen', op briefkaarten, bouwaanvragen etc. Ook officiële stukken werden aan de Gezusters Hootsen geadresseerd. Zij behielden de leiding in het pension maar het was Margaretha die de financiën beheerde, de correspondentie voerde, zij beheerde de sleutels van linnen- en provisiekamer, zij was de gastvrouw en de eigenlijke directrice. Hoewel zij kinderloos bleef, moederde zij over Cornelia, de dochter van Elisabeth: dit blijkt ook nog uit verschillende prentbriefkaarten, waarop we Cornelia met tante Margaretha, maar nooit met Elisabeth zien. Cornelia stond bekend als 'tante Zus' of 'Zus Berg-zicht'. Elisabeth (tante Betje, in de omgeving algemeen juffrouw Bets genoemd) was minder representatief, zij had de leiding in de keuken, zij was de 'keukenprinses'. De beide zusters hebben altijd zeer hard gewerkt, vooral in het hoogseizoen. Het kon er dan tjokvol zijn. Op het hoogtepunt van haar bloei kon men in het pension wel 100 mensen tellen. Veel gasten kwamen uit Amsterdam, waaronder diamantslijpers.

Wat de beide mannen betreft, Cornelis van Doorn zorgde voor het onderhoud van het park. Hij poetste dagelijks de tientallen paren schoenen van de gasten en hij schildte altijd de aardappels, later kwam er een aardappelschil-machine.

Barend van den Berg deed allerlei klussen, timmermanswerk, herstel van deuren en sloten, hij was technisch aangelegd. Volgens de verhalen werden ze door hun echt-

genotes meer als knecht dan als echtgenoot behandeld. Iemand, die er vroeger eens moest zijn, herinnert zich dat hij hoorde, dat Margaretha haar man toeriep: "Van den Berg, ga aan je werk jij!".

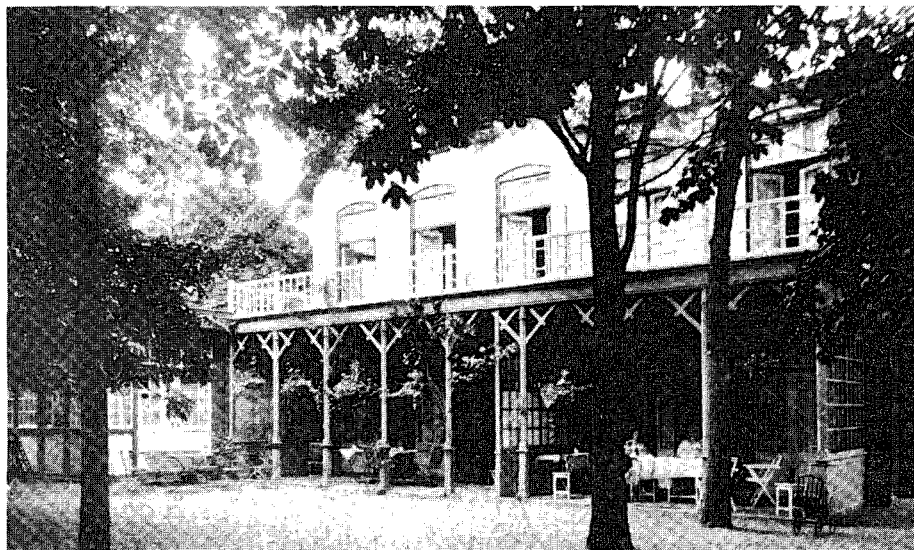
Toch was Van Doorn de eerste man in de omtrek, die met een auto reed. Hij haalde de pensiongasten, die vroeger met het rijtuig kwamen, met zijn auto af van het station De Klomp. De beide mannen zorgden tevens voor de dieren: er waren varkens, ganzen, kalkoenen, een grote volière met pauwen, sierduiven en krielkippen.

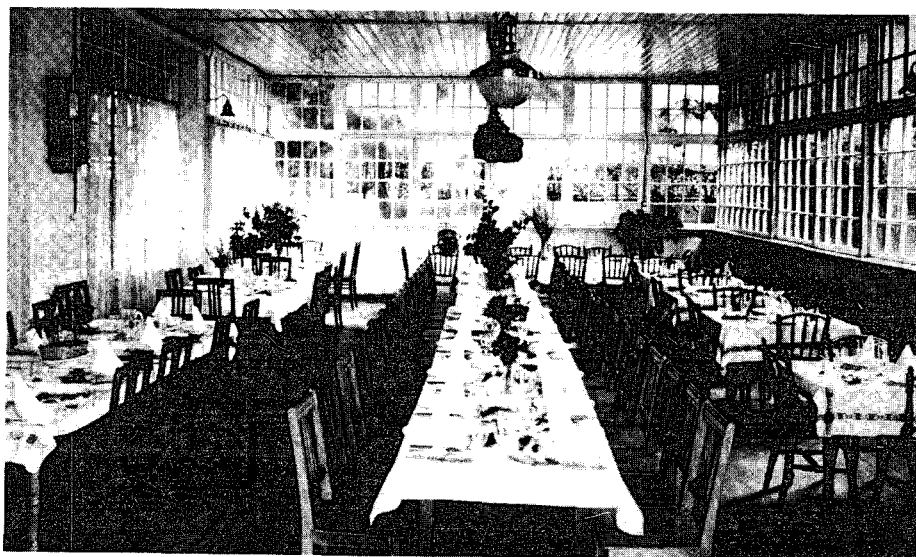
Afb. 12 De conversatiezaal van het pension nam de gehele diepte in beslag. Tante Margaretha aan haar bureau, rechts op de stoel zit Cornelia. Ca 1930.

Het ging goed met het bedrijf en regelmatig moest men zich aanpassen aan het toegenomen aantal pensiongasten. Omstreeks 1916, 1917 bleek weer een interne verbouwing nodig, er zijn nu drie ramen op de bovenverdieping en men heeft tevens de naam van de villa op de gevel laten schilderen (afb. 10).

In de kleine kamertjes op de bovenverdieping sliep het personeel, meest Duitse meisjes, die waren het goedkoopst. Jarenlang is er ene Lies geweest. Het waren over het algemeen keurige nette meisjes. Ook uit de omgeving

Afb. 13 Pension Bergzicht met de aangebouwde eetzaal, links, ca 1925.

Afb. 14 Interieur van de eetzaal. De fotograaf stond met zijn rug in de richting van de Cuneraweg. Links was de conversatiezaal.

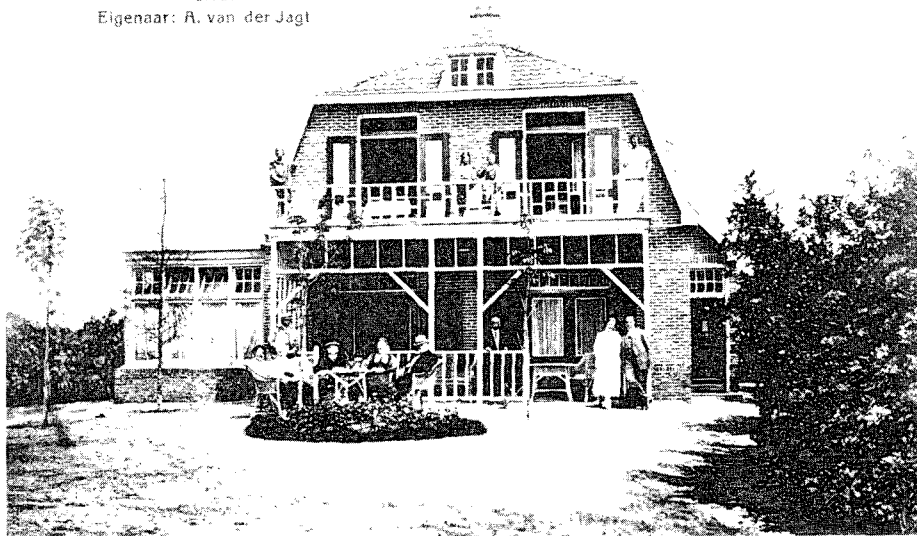
werd vaak personeel aangenomen maar toch wisselde dit vaak,het was altijd hard werken geblazen. Later sliep het personeel in allerlei bijgebouwen en schuurtjes die op het terrein verschenen toen men in het pension meer ruimte nodig had voor de gasten.Soms werden er kartonnen tussenmuren geplaatst. In 1922 werd tegen het hoge deel van de villa,naast de conversatiezaal (afb. 12) een eetzaal gebouwd (zie afb. 13 geheel links).Het interieur ervan toont afb. 14.Voor het bestek en het serviesgoed liet men enkele grote buffetten uit Duitsland komen.

Het jaar daarop,in 1923,kwam de derde zuster uit Leiden met haar man en kinderen terug,zij kochten aan de overkant van Henk van Ginkel,tien Zuiden van het huidige B.P.-station van Vredendaal,een stuk grond.Hier verrees het pension 'Dennenoord'.Het was een gezochte buurt, want pension 'La Montagne' en Hotel-restaurant 'Berg en Bosch' ('t Koetshuis) lagen vlakbij.De villa Dennenoord staat er nog steeds,in de enigszins verbouwde versie woont thans,op n° 340 de fam. Hardeman.

Pension „Villa Dennenoord”

Rhenen

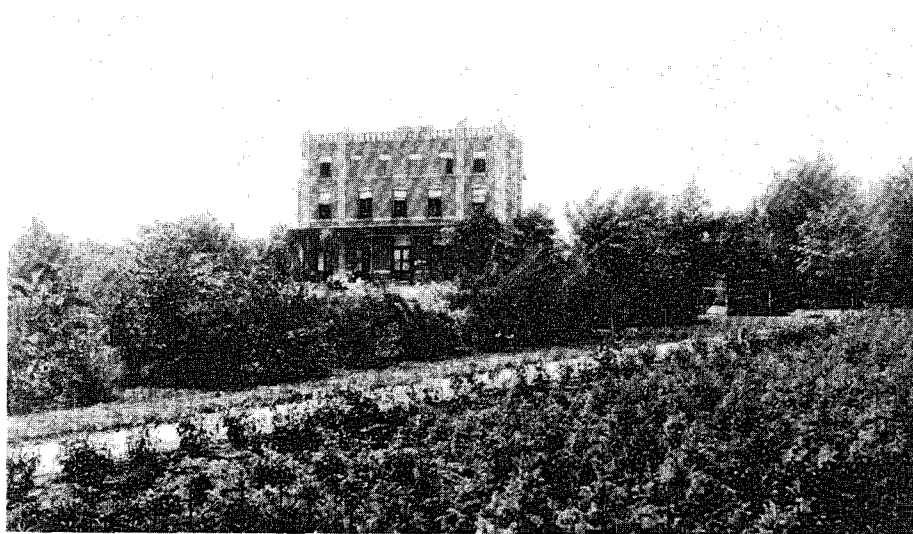
Eigenaar: A. van der Jagt

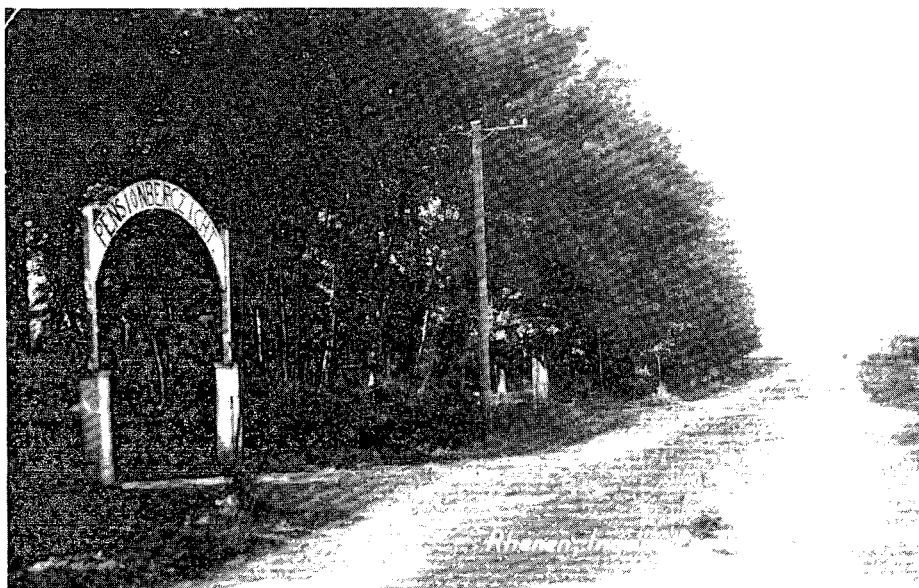
Afb. 15 Pension „Villa Dennenoord".De eigenaar Albert v.d.Jagt staat achter het hek,midden op het balkon broer en zus v.d.Jagt.

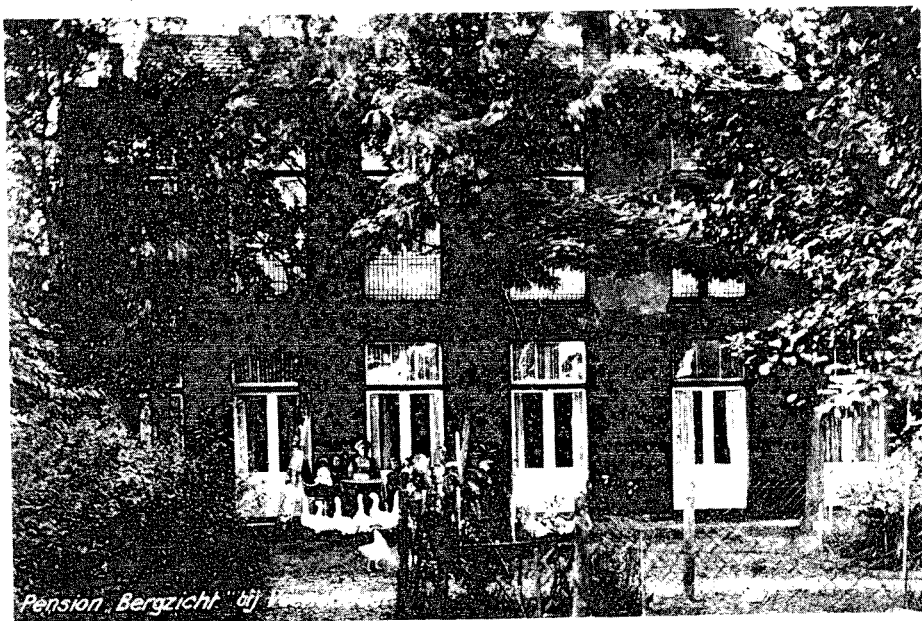
Afb. 16 Het pension „La Montagne“,gezien vanaf de weg naar Elst.

Afb. 17 Hotel „Berg en Bosch" stond op de plaats van het huidige Koetshuis.

Afb. 18 Tegen het eind van de twintiger jaren was de Cuneraweg hoofdweg geworden, het pension kreeg een nieuwe ingang. Achter de paal was de leveranciersingang.

Afb. 19 Zijgevel van Villa Bergzicht. Margaretha zit achter de tafel, Cornelia met pop en enkele vriendinnetjes zijn vergezeld van de onafscheidelijke ganzen.

In de crisistijd braken er moeilijke jaren aan en kon het gebeuren dat de pensionprijs, normaliter f 4.= (zie afb. 11) tot zo'n f 2,50 zakte. Ook begonnen er zich toen in de verte donkere oorlogswolken af te tekenen. Met de mobilisatie en de Meidagen van 1940 kwamen Nederlandse militairen in de villa. In de oorlogsjaren hadden de Duitsers er zich genesteld en vlak na de bevrijding de Canadezen.

Hoe is de villa toen ziekenhuis geworden? In een boekje, door dr C.P. Engel samengesteld ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Juliana Ziekenhuis, getiteld JULIANAZIEKENHUIS 1946 oktober 1971 wordt uitvoerig verslag gedaan van de moeilijkheden in de begintijd van het ziekenhuis.

In 1944, bezettingstijd met Ausweisen, Ortskommandatur, met evacuatie en beschietingen, bleek het gebrek aan medische verzorging zo nijpend te zijn, dat in de magazijnen van de heren A.L. en T. van Beek, groothandelaren in textiel te Veenendaal, Julianastraat 74 een noodhospitaaltje werd ingericht. Aan dit feit dankt het huidige ziekenhuis de naam van Juliana Ziekenhuis.

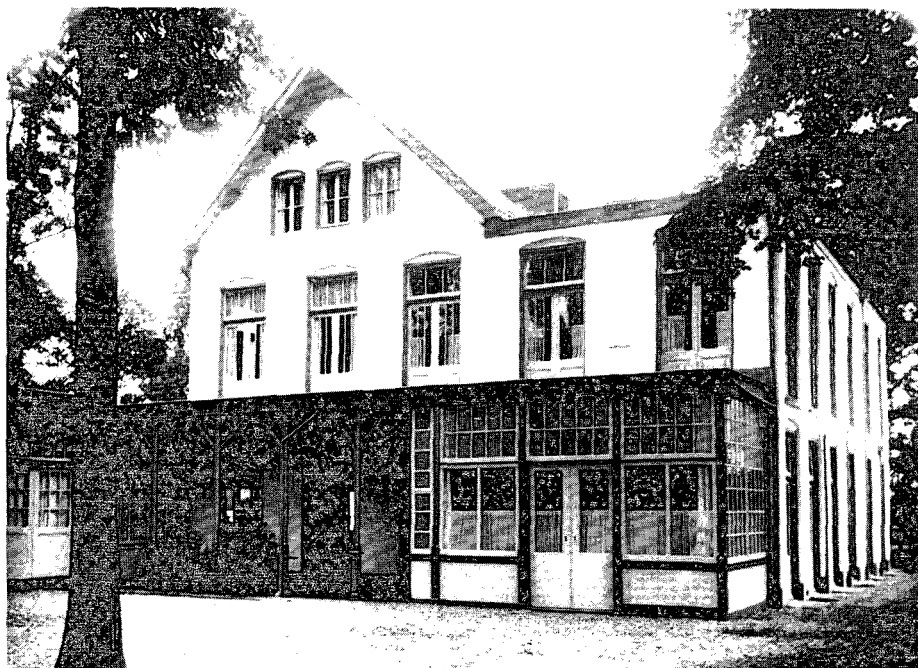
In Septemebr 1944, tijdens de slag om Arnhem, werd de gehele rechteroever van de Rijn geëvacueerd. Het Wageningse ziekenhuis werd toen tijdelijk in Veenendaal ondergebracht. Tijdens de hongerwinter (44/45) kon gebruik worden gemaakt van ruimte in de D.S.-fabriek. Hier werd geopereerd in administratie-lokaliteiten, soms bij spiritusbranders die wel eens uitgingen.

In Januari 1945 kwamen plannen van de grond om tot een eigen ziekenhuis in Veenendaal te komen. Onder de leiding van Ant. de Ruiter werd in het geheim een grote collecte onder de bevolking georganiseerd: via de blokhoofden van de luchtbeschermingsdienst werd door de vele collectanten 169.000 gulden in Eltheto afgedragen. Gelukkig werd deze zaak niet verraden zodat op 14 April 1945, het was nog oorlogstijd, bij notaris Maris de stichtingsacte werd ondertekend van het Algemeen Ziekenhuis Veenendaal. Op de tweede gedenksteen in de hal van het ziekenhuis staan de namen vermeld van de ondertekenaars: Mr. J.J.P.C. van Kuyk, D.J. Anbeek, D. van Barneveld, H.W. Bekker, C.J. Diepeveen, C.P. Engel, arts, M.J. van Leeuwen, A. Middelhoven, A. de Ruiter en H.M. van Schuppen.

In April en Mei 1945 werden diverse regionale besprekingen gevoerd met diverse autoriteiten en ziekenhuismensen. Doel: te komen tot de bouw van een groot streekziekenhuis. Omdat de besprekingen vast liepen werd besloten een eigen ziekenhuis in Veenendaal te stichten.

Het oog viel toen op de villa 'Bergzicht' die weliswaar op Rhenens grondgebied ligt maar toch aantrekkelijke mogelijkheden bood. De villa was echter door de militaire bewoningen vóór, in en na de oorlog volkomen uitgewoond.

In December 1945 kon de villa met de 5 ha terrein worden gehuurd. Het viel echter niet mee er in die tijd een ziekenhuis in te richten. Nederland was leeggeroofd, het geld geblokkeerd, bijna alles was "op de bon", zo het al te krijgen was.

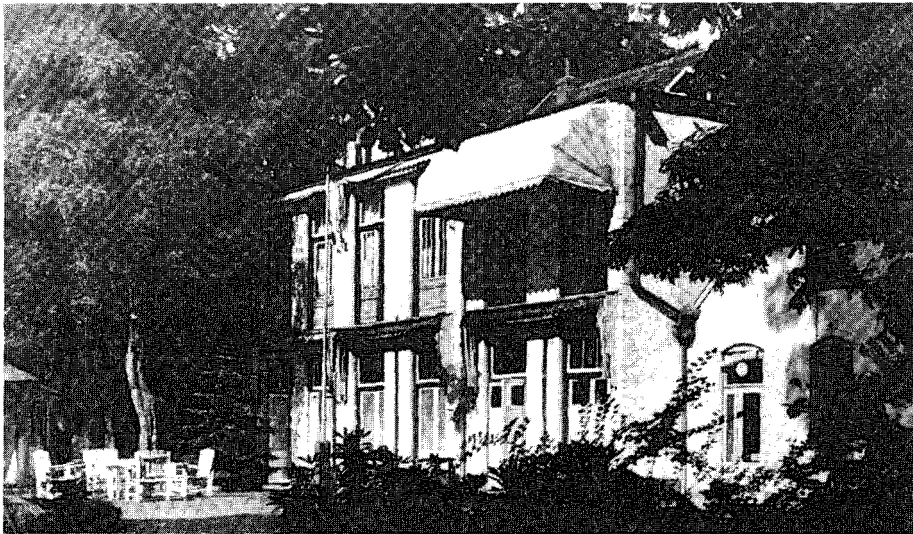
Afb. 20 Villa Bergzicht na de restauratie in 1946, gereed om als ziekenhuis in gebruik te worden genomen.

Toch gelukte het via bevriende ziekenhuizen, via noodcomités en relaties toch enkele hoognodige inventarisstukken te bemachtigen.

De restauratie (door Bouwbedrijf Boers) van Bergzicht kostte ruim f 32.000 en op 17 October 1946 vond de of-

ficiële opening plaats in de vroegere conversatiezaal van het pension. Directrice was zuster K. Minnema, voorzitter van het Bestuur was Mr. van Kuyk. Enkele specialisten van elders kwamen hier assisteren (dr Hissink, dr Cornelis en dr Oskam). Het ziekenhuis telde in die tijd 25 bedden (in 1947 reeds 40 bedden), eerste patiënt was de heer Teunis van Barneveld. Een ligdag 3^e klasse kostte toen f 4,= per dag, thans f 285,=

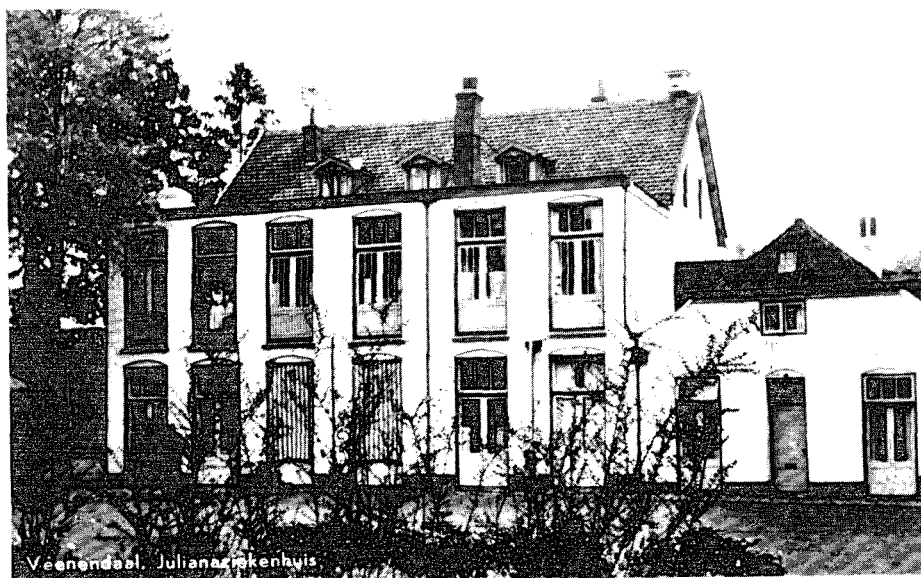
Inmiddels hadden er talrijke besprekingen plaats gevonden tussen de voorzitter, Mr. van Kuyk en mevrouw Van Doorn, de enige wettige erfgename en bezitster van het terrein met opstallen. Uiteindelijk kwam men in November 1947 tot een overeenkomst, waarbij mevrouw Elisabeth van Doorn-Hootsen haar gehele bezit overdroeg aan de Stichting. Het is deze schenking waaraan de plakette in de hal gewijd is. De Stichting zou als tegenprestatie gedurende haar verdere leven voor mevrouw van Doorn zorgen. Zij kwam te wonen in de dependance, de villa Margaretha. Haar dochter Cornelia was reeds in haar eigen ziekenhuis, de oude villa, gestorven en op 27 Januarië 1952 overleed Elisabeth, 83 jaar oud.

Afb. 21 Villa Bergzicht is verbouwd tot Juliana Ziekenhuis Veenendaal.

In Juli 1950 was de chirurg N.Rodenburg benoemd tot geneesheer-directeur, hij was de eerste specialist die zich in Veenendaal vestigde. Als "bouwdokter" heeft hij zich met grote voortvarendheid en vasthoudendheid ingezet voor een nieuw te bouwen ziekenhuis.

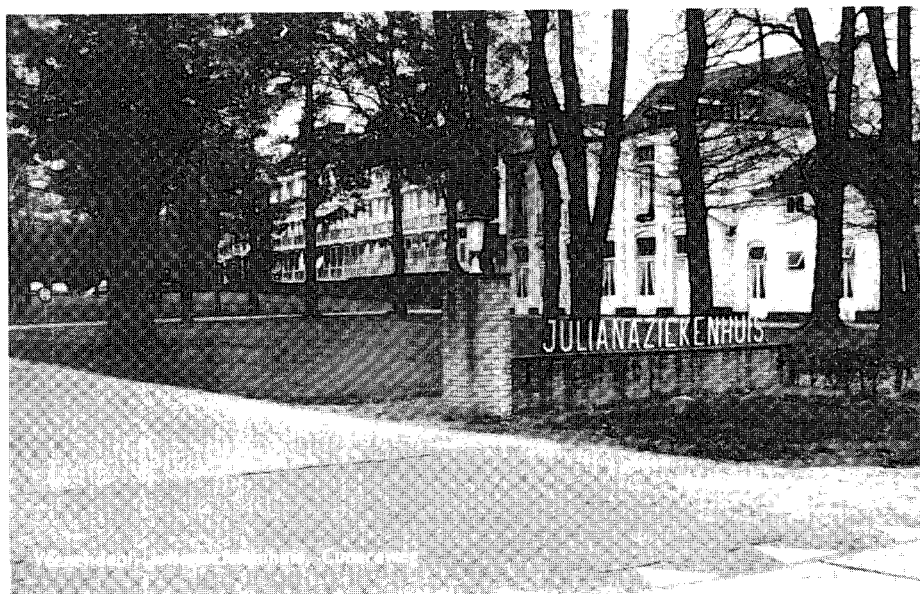
De bevolking leefde mee, collectes werden gehouden en uitvoeringen ten bate van het ziekenhuis brachten, stukje bij beetje, financiële steun. In 1951 werd het eerste röntgenapparaat aangeschaft, het laboratorium was reeds ingericht. Hoewel de gebruikelijke problemen zich voordeden, vorderden de plannen voor de bouw van een ziekenhuis van 100 bedden, te beginnen met 72 bedden. Na een bezoek van de ziekenhuiscommissie van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid rond Augustus 1952 werd Maart 1953 toestemming afgegeven tot de bouw van een ziekenhuis met, voorlopig, 72 bedden.

Afb. 22 Zij aanzicht van het jonge ziekenhuis.

Intussen had in het oude gebouw het dagelijks bedrijf zijn voortgang. Men kampte geweldig met de ruimte, patiënten moesten op een brancard de trap op naar boven worden vervoerd. Afb. 22 geeft een goede indruk van het ziekenhuis in de jaren '50.

Op de benedenverdieping lagen de vrouwenzaaltjes: de eerste

Afb. 23 Het Juliana Ziekenhuis. Geheel rechts de oorspronkelijke boerderij uit 1899, welke omstreeks 1973 werd afgebroken, daarnaast de villa Bergzicht en op de achtergrond het nieuwe ziekenhuis.

Afb. 24 Het Juliana Ziekenhuis, gezien vanaf de andere kant (ongeveer Zuid). Het is de nieuwbouw vóór de uitbreiding van 1971.

twee deuren links. Achter de volgende twee, geblindeerde deuren bevond zich de O.K., de operatiekamer. De patiënten werden voor de operaties voorbereid in de ruimte achter de beide deuren rechts.

Op de bovenverdieping trof men achter de vier linkse deuren nog een vrouwenzaal aan, daarnaast lag een klassekamertje en geheel rechts was een afdelingskantoortje.

In de boerderij rechts (in 1973 afgebroken), werden in de kamer links patiënten verpleegd, rechts woonde de inwonend arts-assistent. Het kamertje boven diende in die tijd als sterfkamertje.

Aan de andere kant van de villa bevonden zich beneden de poliklinieken van dr. Wouters en van dr. Oskam en een wacht-kamertje. Achter de poli lag de mannenzaal, deze werd door de patiënten de 'pinkenstal' genoemd. In de voormalige conversatiezaal was de röntgenafdeling gevestigd. Boven bevonden zich achter enkele klassekamers en de kraam, aan de voorzijde was de kinderafdeling ondergebracht.

Het verplegend personeel sliep boven, onder het puntdak dat als zusterhuis fungeerde. Hoewel deze etage normaliter via de veranda en de gang te bereiken was, moest een enkele zuster 's nachts wel eens van de noodladder gebruik maken wanneer zij, voor begrippen van die jaren althans, te laat thuis kwam. Later werden er barakken neergezet waardoor de verpleegsters een betere behuizing en meer vrijheid kregen. Na het overlijden in 1952 van Elisabeth kwam in de villa Margaretha de technische dienst onder Rebergen, later geleid door R. van Hardeveld.

De administratie, lange jaren onder leiding van de heer G.C. Spoon, was gevestigd in paviljoen Dennenlust. De heer Spoon werd later benoemd tot econ. directeur.

We zijn inmiddels enkele jaren verder en op 2 Juli 1959 werd het nieuwe ziekenhuis in gebruik genomen. De voorzitter van het bestuur, Mr. van Kuyk gaf een overzicht van al hetgeen er aan de tot stand koming was vooraf gegaan. Tijdens de bezetting begonnen, geruggesteund door de gehele bevolking die een kleine 200.000 gulden bijeen bracht, hebben vele inwoners van Veenendaal getoond, wat een kleine plaats aan doorzettingsvermogen en burgerzin kan presteren. De toenmalige burgemeester Bakker merkte op "Wat de Veenendaler in zijn kop heeft, heeft hij niet ergens anders".

Dokter Rodenburg noemde in zijn toespraak dit ziekenhuis het werkstuk van zijn leven. De kinderarts Mw. dr H.R.M. Plomp bood namens de specialisten een beeldje aan, voorstellende een kind met een gans. De beeldhouwer was Kalsbeek uit Leiden.

Het nieuwe ziekenhuis (afb. 23 en 24) bleek in een grote behoefte te voorzien. Het aantal opnames en behandelingen nam steeds toe en na enkele jaren bleek dan ook uitbreiding noodzakelijk. Onder de nieuwe voorzitter, Mr. Dr. J. Hazenberg en dr. Rodenburg kwam een nieuwe bouwcommissie tot afgeronde plannen voor een uitbreiding van het ziekenhuis en de nieuwbouw van een zusterhuis.

Een nieuwe, complete vleugel werd aan de kant van de Oude Veense Grindweg tegen het bestaande ziekenhuis aangebouwd: de NOD, de huidige afdelingen Interne Zuid en Chirurgie Zuid en het grootste deel van de kinderafdeling zijn hierin ondergebracht. In de nieuwe kelder vond de Technische Dienst wat meer armslag. De vleugel met poliklinieken, behandelruimten, laboratorium en röntgenafdeling kreeg door aanbouw een dubbel zo grote ruimte.

In het nieuwe, cirkelvormige zusterhuis (waarvan de eerste steen geplaatst werd door Zr. H. Jacobs in Nov. 1969), betrokken de zusters najaar 1970 geleidelijk hun kamers, de uitbreiding van het ziekenhuis werd 17 October 1971 officieel in gebruik genomen. Het ziekenhuis bestond toen juist 25 jaar en bij deze gelegenheid kon, na een inzameling onder de bevolking, een tweetal draaibare tuinhuisjes aan het ziekenhuis worden aangeboden.

Dat de behandelruimten, polikliniek, laboratorium en röntgen anno 1982 al weer geruime tijd kampen met ernstig ruimtegebrek, zal niemand anno 1971 hebben willen geloven.

In het bestek van dit overzicht moeten wij voorbijgaan aan alle problematiek rondom regionale samenwerkingsorganen, de huidige overbedding, met daarmede gepaard gaande adviesprocedures en inspraakregelingen. De opzet was een overzicht te geven van het ontstaan van het ziekenhuis en de voorloper, de villa Bergzicht.

Dat vermoedelijk in 1983 de oude villa zal moeten worden afgebroken zal een droevig einde betekenen van de roemruchte historie van dit statige gebouw. Een schrale troost moge echter zijn het feit, dat de villa in de ruim tachtig jaar van haar bestaan aan duizenden mensen een onderkomen heeft geboden, zij het dat dit gedurende de eerste veertig jaar vrijwillig geschiedde en na 1946 over het algemeen onvrijwillig.

Afb. 25 Villa Bergzicht in Augustus 1982. Het uitwendig, maar vooral inwendig geschonden gebouw zal plaats moeten maken voor de nieuwbouw van het keukencomplex van het Juliana Ziekenhuis Veenendaal.

In de gevel rechtsboven is (ook nu nog) een gedenksteen aanwezig met de tekst:

PENSION BERGZICHT
OPGERICHT DOOR DE
GEZ HOOTSEN
1 MEI - 1897

Het is een raadsel waarom, wanneer en door wie deze steen indertijd werd geplaatst. De datum is niet in overeenstemming met enige datum in de archieven en registers.

Afb. 26 (zie achterpagina). Het Juliana Ziekenhuis in de eindfase van de tweede uitbreiding. Deze luchtfoto is van Sept. 1970.

Op leidinggevend gebied zijn, op diverse niveau's, de volgende personen werkzaam geweest, waarbij helaas niet meer alle data konden worden achterhaald:

voorzitters van het Bestuur: Mr. J.J.P.C. van Kuyk (1945 - 1962), Mr. Dr. J. Hazenberg (1963 - 1978), R. Koppenberg (vanaf 1980)

(medisch) Directrices: Zr. K. Minnema (1946 - 1953), Zr. Kielian (1953 - ?), Zr. Keulemans (? - 1957), Zr. Paschier (+ 1957 - 1959), Zr. J. M. Berkhout (1960 - 1971), Zr. H. Jacobs (waarnemend, 1971 - 1972, zij is 27 jaar aan het ziekenhuis verbonden geweest, van 1-4-1952 tot 1-4-1979), Zr. D. J. van 't Hooft-Schuil (sinds 1972)

geneesheer-directeur: N. Rodenburg (1950 - 1980)

econ. directeur: G. C. Spoon (1951 - 1974), Drs. J. A. Zeestraten (1974 - 1982), Ir. G. R. Visser (vanaf 1982)

voorzitters med. staf (opgericht 1971) achtereenvolgens: P. B. V. Quartero, Dr. H. P. Deys, Dr. S. J. Rietema, J. van Aken

voorzitter ondernemingsraad (vanaf 1978) F. v. d. Lee, J. van Alphen, Zr. P. H. Peggeman

voorzitter personeelsvereniging (vanaf 1972) J. W. H. Schouten, J. G. L. Hochstenbach

Tot slot wil ik graag alleen dank zeggen, die mij hebben geholpen bij het samenstellen van deze historie, hetzij door het ophalen van herinneringen, hetzij door daadwerkelijke steun. Met name denk ik hierbij aan mevr. M. N. van Overbeek-v. d. Jagt, dochter van de jongste van de drie zusters Hootsen, Ir. E. Muller, oud directeur kadaster te Utrecht, die mij bijzonder heeft geholpen, de heer A. J. D. Fukkink, chef. afd. Algemene Zaken van de Gemeente Rhenen en de heer Th. van Ree uit Elst, die mij een groot deel van de oude ansichtkaarten leende.

Eén luchtfoto is afkomstig van KLM-Aerocarto, de overige prentbriefkaarten en recente foto's, m.u.v. de zeskamp, zijn van schrijver dezes.

H. P. Deys
Rhenen, Augustus 1982

